

ТЕОРИЈСКИ РАДОВИ

Доц. др Горан П. ИЛИЋ,
Правни факултет
Универзитета у Београду

СТАНДАРДИ ЛИШЕЊА СЛОБОДЕ У СВЕТЛУ ЕВРОПСКЕ КОНВЕНЦИЈЕ О ЉУДСКИМ ПРАВИМА

Резиме: Одредба члана 5 Европске конвенције о људским правима пружа физичком лицу одговарајуће гаранције од произвољног лишења слободе. У пракси Европског суда за људска права се користе три критеријума за разграничење појма лишења слободе од ограничења права на слободу кретања. Реч је о територијалном и временском критеријуму и правном положају лица које је у питању. Услови које лишење слободе треба да испуни да би се сматрало сагласним стандардима који важе у демократском друштву садржани су у члану 5 Европске конвенције о људским правима. Лишење слободе треба најпре да буде законито. Оно, уз то, мора да буде извршено у поступку који је предвиђен националним законом. На крају, до лишења слободе може да дође само по неком од основа таксативно набројаних у члану 5 Европске конвенције о људским правима.

Кључне речи: лишење слободе, демократско друштво, Европска конвенција о људским правима, Европски суд за људска права, законитост, поступак, основи лишења слободе.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Преамбула Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода (ЕКЉП)¹ прокламује да поштовање загарантованих права и слобода има за циљ да обезбеди владавину права у демократском друштву. Владавина права представља, према схватању Европског суда за људска права (ЕСЉП),² једно од основних начела сваког демократског друштва, односно

¹ Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода (*European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*) свечано је потписана у Риму 4. новембра 1950. године, а ступила је на снагу 3. септембра 1953. године. О околностима значајним за доношење Европске конвенције о људским правима видети: Ренусси, Ј.-Ф., *Droit européen des droits de l'homme*, 3e édition, Paris, 2002, p. 12-14.

² ЕСЉП, 29. новембар 1988. године, *Brogan*, серија А, н° 145-Б, 58.

БЕЗБЕДНОСТ

темељ на којем почива европско право о људским правима.³ О значају владавине права говори и чињеница да овај појам, уз појам и захтеви демократског друштва, има примарну улогу у тумачењу одредаба Европске конвенције о људским правима. Због тога Европски суд за људска права не поставља никаква ограничења приликом тумачења одредаба у правцу промовисања ових идеала, што има за последицу настанак имплицитних гаранција које су присутне нарочито у области процесног права, тачније, у примени права на слободу и безбедност и права на правичан процес.⁴

ПРАВО НА СЛОБОДУ И БЕЗБЕДНОСТ

Прокламујући да свако има право на слободу и безбедност одредба чл. 5 ст. 1 ЕКЉП јемчи, према схватању Европског суда за људска права, заштиту од произвољног лишења слободе, при чему је слобода схваћена у класичном смислу, тј. као физичка слобода појединца.⁵ Одступања од права на слободу и безбедност су могућа једино у неком од таксативно набројаних случајева који допуштају да физичко лице буде лишено слободе у складу са законом прописаним поступком (чл. 5 ст. 1 *in fine* ЕКЉП).

Иако одредба чл. 5 ЕКЉП у енглеској верзији користи појмове *arrest* и *detention*, а у француској *arrestation* и *détention* да би означила различите начине одступања од права на слободу, у српском преводу су употребљени појмови хапшење и лишење слободе који представљају синониме.⁶ Ово решење се не може оценити као задовољавајуће, јер не покрива у потпуности поље заштите коју пружа чл. 5 ЕКЉП. Због тога би требало прихватити мишљење да одступање од права на слободу може да проишађе било из лишења слободе, било из задржавања.⁷ Под задржавањем при том не би требало разумети само боравак окривљеног у притвору као што сматрају поједини аутори,⁸ већ и друге мере процесне принуде као што су мере привременог смештаја малолетника⁹ или смештање окривљеног против кога је поднет

³ Sudre, F., *La Convention européenne des droits de l'homme*, Quatrième édition corrigée, Paris, 1997, p. 97.

⁴ О праву на правичан процес видети: Илић, Г., *Модел правичног процеса у светлу Европске конвенције о људским правима: Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода и кривично законодавство Србије и Црне Горе*, Београд, 2004, стр. 379-395.

⁵ ЕСЉП, 1. јул 1961, *Lawless* против Ирске, серија А, н° 3, 14; ЕСЉП, 8. јун 1976, *Engel* и остали против Холандије, серија А, н° 22, 58; ЕСЉП, 24. октобар 1979, *Winterwerp* против Холандије, серија А, н° 33, 37; ЕСЉП, 6. новембар 1980, *Guzzardi* против Италије, серија А, н° 39, 92.

⁶ Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, измењене у складу са Протоколом број 11, која је сачињена 4. новембра 1950. године у Риму, Протокола уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода, који је сачињен 20. марта 1952. године у Риму, Протокола број 4 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода којим се обезбеђују извесна права и слободе који нису укључени у Конвенцију и Први Протокол уз њу, који је сачињен 16. септембра 1963. године у Стразбуру, Протокола број 6 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода о укидању смртне казне, који је сачињен 28. априла 1983. године у Стразбуру, Протокола број 7 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода, који је сачињен 22. новембра 1984. године у Стразбуру, Протокола број 12 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода, који је сачињен 4. новембра 2000. године у Риму и Протокола број 13 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода о укидању смртне казне у свим околностима ("Службени лист СиЦ", бр. 9/03).

⁷ У том смислу: Јакшић, А., *Европска конвенција о људским правима Коментар*, Београд, 2006, стр. 121. Иначе, реч је о најбољем системском делу на српском језику које је посвећено анализи одредаба Европске конвенције о људским правима.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Чл. 66 ст. 1 Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица ("Службени гласник РС", бр. 85/05).

предлог за изрицање мере безбедности обавезног психијатријског лечења у одговарајућу здравствену установу.¹⁰

У теорији је примећено да су редактори чл. 5 ЕКЉП превасходну пажњу посветили праву на слободу, док се право на безбедност помиње једино у првој реченици ст. 1 наведене одредбе.¹¹ Штавише, у досадашњој пракси Европског суда за људска права је готово искључива пажња поклањана праву на слободу, иако према схватању некадашње Европске комисије за људска права (КЉП)¹² и самог Суда¹³ изрази слобода и безбедност представљају целину и морају се тумачити као физичка слобода и физичка безбедност. У складу са тим, слобода из чл. 5 ст. 1 ЕКЉП значи одсуство лишења слободе или задржавања, док безбедност означава заштиту од сваког арбитрерног задирања у ту слободу.¹⁴

ПОЈАМ ЛИШЕЊА СЛОБОДЕ

Једна од потешкоћа која искрсава приликом одређивања појма лишења слободе произилази из потребе њеног разликовања од органичења права на слободу кретања које регулише одредба чл. 2 Четвртог протокола уз Европску конвенцију о људским правима. Реч је о појмовима који се, према схватању Европског суда за људска права,¹⁵ међусобно разликују само по степену или интензитету, а не по природи или суштини. Због тога би приликом њиховог разграничења требало поћи од конкретне ситуације и узети у обзир целину елемената као што су врста, трајање, последице и начини извршења разматране мере.¹⁶ При том се као основни критеријуми користе начин територијалног ограничења кретања, дужина трајања тог ограничења и посебан правни положај лица према коме се примењује одређена мера.¹⁷

Неспорно је да лишење слободе представља боравак у затвореној установи као што је затвор, притвор или друга слична установа у којој је лицу ограничена физичка слобода кретања.¹⁸ Иако се у начелу принудно задржавање на одређеном незатвореном простору не сматра лишењем, већ ограничењем слободе кретања,¹⁹ постоје изузеци од овог правила. Тако је

¹⁰ Чл. 505 ст. 2 Законика о кривичном поступку (ЗКП) ("Службени лист СРЈ", бр. 70/01 и 68/02 и "Службени гласник РС", бр. 58/04, 85/05 и 115/05).

¹¹ Repucci, J.-F., *op. cit.*, p. 180; Јакшић, А., *op. cit.*, стр. 121 и 122; De Meyer, J., *Article 5 1*, in Pettiti, L.-E., Decaux, E., Imbert, P.-H. (sous la direction de), *La Convention européenne des droits de l'homme Commentaire article par article*, 2e édition, Paris, 1999, p. 190; Pradel, J., Corstens, G., *Droit pénal européen*, 2e édition, Paris, 2002, p. 345.

¹² КЉП, 16. јул 1976, *Adler i Bivas* против Немачке, 5573/72 и 5670/72; КЉП, 9. октобар 1984, *Dуег* против Уједињеног Краљевства, 10475/83.

¹³ ЕСЉП, 18. децембар 1986, *Bozano* против Француске, серија А, н° 111, 54.

¹⁴ О значају права на безбедност видети: Repucci, J.-F., *op. cit.*, p. 180.

¹⁵ ЕСЉП, 6. новембар 1980, *Guzzardi* против Италије, серија А, н° 39, 93.

¹⁶ ЕСЉП, 20. новембар 1988, *Nielsen* против Данске, серија А, н° 144, 67.

¹⁷ Јакшић, А., *op. cit.*, стр. 123.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ ЕСЉП, 18. децембар 1986, *Bozano* против Француске, серија А, н° 111, 54.

БЕЗБЕДНОСТ

принудни боравак лица на готово ненасељеном острву у периоду од шеснаест месеци, без прилике да остварује одговарајуће друштвене контакте изузев са члановима своје породице, оцењен као лишење слободе у смислу чл. 5 ЕКЉП.²⁰ И предуго задржавање лица у аеродромској транзитној зони, уз задоцнелу судску контролу његовог захтева за покретање поступка за утврђивање избегличког статуса, може од ограничења слободе кретања да прерасте у лишење слободе.²¹ Кућни притвор не представља у начелу лишење слободе, али након оцене околности *in concreto* може добити такав карактер. Ако судије оцене да је реч о лишењу слободе, повреда Европске конвенције о људским правима *ipso facto* постоји, будући да кућни притвор не потпада под изузетке од права на слободу које таксативно наводи чл. 5 ст. 1 ЕКЉП.²² На другој страни, обавеза ношења електронске наруквице би представљала само ограничење слободе кретања.²³

Неки од претходно изложених случајева потврђују да временско трајање мере ограничења слободе често представља одлучујући критеријум за утврђивање да ли је реч о лишењу слободе или ограничењу слободе кретања. Највише недоумица у пракси изазивају краткотрајна одступања од права на слободу као што су довођење,²⁴ полицијско задржавање осумњиченог²⁵ или лица затечених на месту извршења кривичног дела²⁶ и т. сл. Премда се наведени случајеви сматрају лишењем слободе, то не би требало узети као правило, већ би одлучујуће мерило за одређивање карактера одређене мере морала да буде сврха због које се она предузима.²⁷ У том смислу мере полицијске контроле не потпадају под поље заштите коју пружа чл. 5 ЕКЉП, већ представљају ограничење права на слободу кретања.²⁸

Лице које, без извођења пред судију, буде лишено слободе или задржано на основу одлуке несудског органа у циљу спречавања активности штетних по очување јавног реда и мира или безбедност државе, потпада под гаранције које пружа чл. 5 ЕКЉП.²⁹ Одступање је могуће једино ако су мере предузете у складу са дерогационом клаузулом из чл. 15 ЕКЉП. На другој страни, смештање малолетног лица на одељење дечје психијатрије по захтеву мајке која је у том тренутку имала родитељску власт, не представља лишење слободе у смислу чл. 5 ЕКЉП.³⁰ Када је реч о припадницима оружаних снага, јасно је да у оквиру војне дисциплине они потпадају под одређена ограничења

²⁰ ЕСЉП, 6. новембар 1980, *Guzzardi* против Италије, серија А, н° 39, 91.

²¹ ЕСЉП, 25. јун 1996, *Amuur* против Француске, Resciseil-III.

²² ЕСЉП, 6. новембар 1980, *Guzzardi* против Италије, серија А, н° 39, 97-104.

²³ Renucci, J.-F., *op. cit.*, p. 181.

²⁴ Чл. 135 ЗКП.

²⁵ Чл. 229 ЗКП.

²⁶ Чл. 231 ст. 1 ЗКП.

²⁷ О томе видети: Јакшић, А., *op. cit.*, стр. 124.

²⁸ ЕСЉП, 22. фебруар 1994, *Raimondo* против Италије, серија А, н° 281-1, 39.

²⁹ ЕСЉП, 18. јануар 1978, *Ирска против Уједињеног краљевства*, серија А, н° 25, 194-196, 202-224.

³⁰ ЕСЉП, 20. новембар 1988, *Nielsen* против Данске, серија А, н° 144, 64.

слободе кретања. Због тога би до примене чл. 5 ЕКЉП могло да дође у случају изрицања дисциплинске санкције или мере које имају карактер лишења слободе у смислу поменуте одредбе, а одступају од нормалних услова живота у оружаним снагама.³¹ Поједини аутори сматрају да је одредба чл. 5 ЕКЉП веома значајна и за положај несталих лица, па је не би требало сводити само на случајеве формалног лишења слободе јер би на тај начин био неоправдано сужен њен домашај.³²

ЗАКОНИТОСТ ЛИШЕЊА СЛОБОДЕ

Законитост заузима важно место у чл. 5 ст. 1 ЕКЉП. Она се може сагледати кроз три аспекта,³³ од којих први подразумева да лишење слободе мора да буде законито, други да мора бити извршено у законом прописаном поступку, а трећи се односи на случајеве у којима је допуштено лишење слободе.

Законито лишење слободе

Захтев да лишење слободе буде законито (*lawful; régulière*) намеће обавезу поштовања одредаба националног и међународног материјалног и процесног права које уређују ову материју. У случају да национално право није у сагласности са основним начелима Европске конвенције о људским правима, лишење слободе се не сматра законитим у смислу чл. 5 ЕКЉП.³⁴

Један од важних елемената законитог лишења слободе је евиденција лица лишених слободе. Она мора да садржи податке о датуму, часу и месту лишења слободе, разлоге који оправдавају предузимање ове мере и податке о одговорном лицу које је донело такву одлуку.³⁵ Евиденција, уз то, мора да омогући да се у сваком тренутку утврди место где се налази лице лишено слободе.

Законом прописани поступак лишења слободе

Законитост лишења слободе претпоставља да је оно извршено у складу са законом прописаним поступком (*in accordance with a procedure prescribed by law; selon les voies légales*). Реч је о поступку предвиђеном одредбама националног права који мора, између осталог, да пружи гаранције из чл. 6 ЕКЉП.³⁶ Услед тога је Европски суд за људска права надлежан да испитује да ли су национални органи правилно применили одредбе националног права о поступку лишења слободе.³⁷ Обим овог овлашћења је врло ограничен, јер

³¹ ЕСЉП, 8. јун 1976, *Engel* и остали против Холандије, серија А, н° 22, 18, 59, 63.

³² Sudre, F., *Droit international et européen des droits de l'homme*, 5e édition, Paris, 2001, p. 217.

³³ Pradel, J., Corstens, G., *op. cit.*, p. 348; Јакшић, А., *op. cit.*, стр. 125.

³⁴ ЕСЉП, 24. октобар 1979, *Winterwerp* против Холандије, серија А, н° 33, 45.

³⁵ ЕСЉП, 27. фебруар 2001, *Çiçek* против Турске, наведено према: Pradel, J., Corstens, G., *op. cit.*, p. 349.

³⁶ ЕСЉП, 18. децембар 1986, *Bozano* против Француске, серија А, н° 111, 58.

³⁷ Са тим у вези, изнето је мишљење да досадашња пракса примене Европске конвенције о људским правима указује на тенденцију строже контроле примене материјалног националног права, при чему свака битна повреда одредаба националног поступка има за последицу незаконитост лишења слободе у смислу чл. 5 ЕКЉП. Јакшић, А., *op. cit.*, стр. 126.

БЕЗБЕДНОСТ

примарна надлежност за оцену законитости поступка лишења слободе припада националним органима, а пре свега судовима који тумаче и примењују одређену правну норму.³⁸ То има за последицу да Европски суд за људска права релативно ретко добија прилику да утврди повреду чл. 5 ЕКЉП која је произашла из непоштовања одредаба националног права.³⁹

Завређује да буде истакнуто да је Европски суд за људска права појачао контролу законитости поступка лишења слободе тако што је поменути појам довео у везу са "квалитетом закона". Реч је о захтеву да национални закон буде у довољној мери приступачан и прецизан да би била избегнута било каква опасност од арбитрерног поступања. У складу са тим је у неколико одлука заузето становиште да одредбе писаног и неписаног права морају бити довољно прецизне како би омогућиле грађанину да, с обзиром на околности случаја, у разумном степену предвиди последице предузимања одређене радње.⁴⁰

Основи лишења слободе

Одредба чл. 5 ст. 1 ЕКЉП у тач. а) до ф) наводи случајеве у којима је дозвољено лишење слободе. Њена стилизација упућује на закључак да је реч о таксативном набрајању, тако да се постојећа листа случајева лишења слободе не би могла проширивати.⁴¹ Поред тога, услови и листа наведених случајева се морају рестриктивно тумачити.⁴²

Европска конвенција о људским правима познаје следеће основе лишења слободе: лишење слободе након осуде (чл. 5 ст. 1 тач. а) ЕКЉП); лишење слободе због неизвршења законите судске одлуке или ради обезбеђења извршења законом предвиђене обавезе (чл. 5 ст. 1 тач. б) ЕКЉП); притвор (чл. 5 ст. 1 тач. ц) ЕКЉП); лишење слободе малолетника (чл. 5 ст. 1 тач. д) ЕКЉП); лишење слободе болесних лица, алкохоличара, наркомана и скитница (чл. 5 ст. 1 тач. е) ЕКЉП); лишење слободе ради протеривања или екстрадиције (чл. 5 ст. 1 тач. ф) ЕКЉП). С обзиром да се полицијско поступање односи првенствено на откривање кривичних дела и проналажење њихових учинилаца, у наредном излагању ће у основним цртама бити изложен притвор као основ за лишење слободе.⁴³

³⁸ Sudre, F., *Les libertés de la personne physique*, in Sudre, F., Marguénaud, J.-P., Andriantsimbazovina, J., Gouttenoire, A., Levinet, M., *Les grands arrêts de la Cour européenne des Droits de l'homme*, Paris, 2003, p. 137.

³⁹ ЕСЉП, 27. септембар 1990, *Wassink* против Холандије, серија А, н° 185-А, 27; ЕСЉП, 21. фебруар 1990, *Van der Leer* против Холандије, серија А, н° 170, 23; ЕСЉП, 23. септембар 1998, *Steel* и остали против Уједињеног Краљевства, Ресуеил 1998-III, 54.

⁴⁰ ЕСЉП, 25. јун 1996, *Amuur* против Француске, Ресуеил 1996-III, 50; ЕСЉП, 6. март 2001, *Dougoz* против Грчке, Application, н° 40907/98, 57.

⁴¹ ЕСЉП, 8. јун 1976, *Engel* и остали против Холандије, серија А, н° 22, 57.

⁴² ЕСЉП, 19. октобар 2000, *Wloch* против Пољске, Ресуеил 2000-XI, 108.

⁴³ Детаљније о другим основима лишења слободе у светлу чл. 5 ст. 1 ЕКЉП видети: De Meyer, J., *op. cit.*, p. 192-197; Јакшић, А., *op. cit.*, стр. 128-131 и 139-143.

Притвор

Притвор се, сагласно чл. 5 ст. 1 тач. ц) ЕКЉП, може одредити ради привођења лица пред надлежну судску власт због постојања оправдане сумње да је извршило кривично дело или када се оправдано сматра неопходним како би се спречило извршење кривичног дела или бекство по његовом извршењу. Заједничка карактеристика наведених основа је да омогућавају лишење слободе у оквиру кривичног поступка,⁴⁴ под условом да је притвор одређен у циљу привођења лица пред надлежну судску власт.⁴⁵ Небитно је при том да ли је након одређивања притвора подигнута оптужба или је предмет изнет на суђење, односно да ли је кривични поступак окончан ослобађајућом или осуђујућом пресудом.⁴⁶

За доношење одлуке о притварању неког лица довољно да постоји само један од основа наведених у чл. 5 ст. 1 тач. ц) ЕКЉП.⁴⁷ Поред тога, битно је да постоји сумња која оправдава одређивање притвора. Реч је о степену сумње, заснованом на чињеницама или обавештењима, који је довољан да увери објективног посматрача да је одређено лице могло да учини кривично дело.⁴⁸ При том чињенице на којима се заснива поменута сумња не морају да буду истог степена као оне које су неопходне за подизање оптужбе или доношење осуђујуће пресуде.⁴⁹

Веродостојност сумње потребне за одређивање притвора може да зависи и од околности конкретног случаја. У случају да држава није открила поверљиве информације јер би то штетило ефикасној борби против организованог криминала или тероризма, обавезна је да пружи потребне податке који могу да увере суд у постојање веродостојне сумње за одређивање притвора.⁵⁰

Сумња да је извршено кривично дело

Овај основ представља класичан услов за лишење слободе или одређивање притвора. Поред чињеница које поткрепљују оправдану сумњу да је одређено лице могло да учини кривично дело, за одређивање притвора по овом основу је неопходно да изнете чињенице могу веродостојно да укажу на одређено кривично дело. Наиме, не може постојати оправдана сумња ако дело које се притвореном лицу ставља на терет није представљало кривично дело у тренутку када је извршено.⁵¹

⁴⁴ ЕСЉП, 22. фебруар 1989, *Ciulla* против Италије, серија А, н° 148, 38.

⁴⁵ ЕСЉП, 29. новембар 1988, *Brogan* и остали против Уједињеног Краљевства, серија А, н° 145-В, 52.

⁴⁶ *Ibid.*, 53.

⁴⁷ ЕСЉП, 22. мај 1984, *De Jong, Baqet* и *Van den Brink* против Холандије, серија А, н° 77, 44.

⁴⁸ ЕСЉП, 30. август 1990, *Fox, Campbell* и *Hartley* против Уједињеног Краљевства, серија А, н° 182, 1.

⁴⁹ ЕСЉП, 28. октобар 1994, *Murray* против Уједињеног Краљевства, серија А, н° 300-А, 55.

⁵⁰ ЕСЉП, 30. август 1990, *Fox, Campbell* и *Hartley* против Уједињеног Краљевства, серија А, н° 182, 34. О потешкоћама које искрсавају приликом спровођења овог схватања видети: Репусси, J.-F., *op. cit.*, p. 187.

⁵¹ ЕСЉП, 19. октобар 2000, *Wloch* против Пољске, Ресуеи 2000-ХI, 109.

БЕЗБЕДНОСТ

Спречавање извршења кривичног дела

Реч је основу који се односи на спречавање конкретног и одређеног кривичног дела, тако да се на њему не може заснивати политика генералне превенције усмерена против неког лица или категорије лица која се као припадници мафије показују опасним због своје сталне склоности ка криминалу.⁵² Другим речима, овај основ за одређивање притвора се не односи на мере које имају искључиво превентивни карактер, тј. немају однос са извршењем конкретног и одређеног кривичног дела.⁵³

Превенција може да послужи и као основ за притварање учиниоца кривичног дела које је изазвало бурне реакције у јавности.⁵⁴ У том случају је неопходно проценити да би пуштање учиниоца на слободу изазвало узнемирење јавности.⁵⁵

Опасност од бекства

Иако одредба не прецизира да ли се ради о опасности да се оптужени не појави на главном претресу или да избегне извршење казне, сâмо постојање опасности од бекства може се оправдати околношћу да су саучесници побегли у иностранство⁵⁶ или да притвореник има контакте у иностранству који олакшавају његово бекство.⁵⁷ Већа везаност притвореника за земљу у којој се води кривични поступак смањује могућност одређивања притвора по овом основу.⁵⁸ Поред тога, опасност од бекства је мања и како се повећава дужина притвора, пошто се време проведено у притвору урачунава у изречену казну.

ЗАВРШНЕ НАПОМЕНЕ

Право на слободу и безбедности има посебан значај у демократском друштву које се одликује владавином права. То подразумева, између осталог, постојање ефикасног судског система који пружа делотворну заштиту у случају повреде права на слободу и безбедност. На другој страни, владавина права значи и могућност одступања од права на слободу и безбедност, при чему лице које је лишено слободе или задржано мора да има одговарајуће гаранције за заштиту свог права.

---

⁵² ЕСЉП, 6. новембар 1980, *Guzzardi* против Италије, серија А, н° 39, 102.

⁵³ ЕСЉП, 22. фебруар 1989, *Ciulla* против Италије, серија А, н° 148, 38.

⁵⁴ Pradel, J., Corstens, G., *op. cit.*, p. 355.

⁵⁵ ЕСЉП, 26. јун 1991, *Letellier* против Француске, серија А, н° 207, 51.

⁵⁶ ЕСЉП, *Ventura*, серија А, н° 186, наведено према: Јакшић, А., *op. cit.*, стр. 137.

⁵⁷ ЕСЉП, 31. јул 2001, *Zannouti*, 45, наведено према: Јакшић, А., *op. cit.*, стр. 137.

⁵⁸ Јакшић, А., *op. cit.*, стр. 137.

Ако у светлу изложених европских стандарда лишења слободе сагледа примена важећих законских одредаба о овој области у Србији, може се рећи да домаћи судови усвајају у начелу гледиште које је на трагу захтева постављених у чл. 5 Европске конвенције о људским правима. Наиме, став судске праксе је да противправност лишења слободе учињеног од стране службеног лица може да произађе из недостатка законског основа за лишење слободе или из повреде законом утврђених правила поступања за лишење слободе.⁵⁹ Чест је, међутим, случај да домаћи судови доносе одлуке у којима се уз помоћ општих места "оправдава" одступање од права на слободу,⁶⁰ што се тешко може оценити као поступање у складу са стандардима лишења слободе из чл. 5 Европске конвенције о људским правима. Због тога је неопходно да судска пракса, а нарочито највиши судови, посвете одговарајућу пажњу свим аспектима законитости лишења слободе, јер ће у скорој будућности одступања од права на слободу и безбедност бити предмет оцене Европског суда за људска права.

ЛИТЕРАТУРА:

1. De Meyer, J., *Article 5 & 1, in Pettiti, L.-E., Decaux, E., Imbert, P.-H. (sous la direction de), La Convention européenne des droits de l'homme Commentaire article par article, 2e édition, Paris, 1999.*
2. Илић, Г., *Модел правичног процеса у светлу Европске конвенције о људским правима, и Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода и кривично законодавство Србије и Црне Горе, Београд, 2004.*
3. Јакшић, А., *Европска конвенција о људским правима Коментар, Београд, 2006.*
4. Pradel, J., Corstens, G., *Droit pénal européen, 2e édition, Paris, 2002.*
5. Renucci, J.-F., *Droit européen des droits de l'homme, 3e édition, Paris, 2002.*
6. Симић, И., Трешњев, А., *Збирка судских одлука из кривичне материје - 500 одлука - , шеста књига, Београд, 2005.*
7. Sudre, F., *La Convention européenne des droits de l'homme, Quatrième édition corrigée, Paris, 1997.*
8. Sudre, F., *Droit international et européen des droits de l'homme, 5e édition, Paris, 2001.*
9. Sudre, F., *Les libertés de la personne physique, in Sudre, F., Marguénaud, J.-P., Andriant-simbazovina, J., Gouttenoire, A., Levinet, M., Les grands arrêts de la Cour européenne des Droits de l'homme, Paris, 2003.*

⁵⁹ Окружни суд у Београду, Кж. 869/04 од 31. марта 2004. године, наведено према: Симић, И., Трешњев, А., *Збирка судских одлука из кривичне материје - 500 одлука, шеста књига, Београд, 2005, стр. 76.*

⁶⁰ Јакшић, А., *op. cit.*, стр. 135.

STANDARDS RELATED TO DEPRIVATION OF LIBERTY IN THE LIGHT OF THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS

Abstract: The provision of Section 5 of the European Convention on Human Rights offers a person adequate guarantee against arbitrary arrest. The European Court for Human Rights uses three criteria in order to distinguish the concepts of arrest and that of restricted movement. These are related to the issues of territory, time, and legal position of the person in question. Section 5 of the European Convention on Human Rights contains the conditions which an arrest should meet in order to be considered in keeping with the standards of a democratic society. First of all, the arrest has to be lawful. It has to be carried out in accordance with the procedure provided for by national legislation. Finally, the arrest should take place only on the grounds specifically listed under Section 5 of the European Convention on Human Rights.

Key Words: arrest, democratic society, The European Convention on Human Rights, The European Court for Human Rights, lawfulness, procedure, grounds for arrest.

Др Драгмила ВУЈОВИЋ,
професор ВШУП у пензији

ОВЛАШЋЕЊА ПОЛИЦИЈЕ У ПРЕТХОДНОЈ ИСТРАЗИ ПРЕМА НОВОМ ЗАКониКУ О КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

Резиме: У раду су наведена овлашћења полиције у претходној истрази према новом Законику о кривичном поступку.

С посебном пажњом истражујемо чл. 255 ЗКП као правни основ за поступање овлашћених службених лица полиције у претходној истрази, са новим решењима и могућношћу одређивања ДНК анализе ако је то неопходно за утврђивање идентитета осумњиченог. Значајна су и шира овлашћења полиције при предузимању доказних радњи (увиђај за сва кривична дела, ако јавни тужилац није у могућности да одмах изађе на место догађаја и саслушање сведока када то повери јавни тужилац).

У раду су сагледани и услови за предузимање осталих значајних радњи од стране полиције (саслушање осумњиченог) и за примену мера за обезбеђење присуства осумњиченог у претходној истрази (лишавање слободе осумњиченог од стране полиције и привремено задржавање осумњиченог од стране јавног тужиоца или полиције).

Законик о кривичном поступку из 2006. године по први пут предвиђа могућност саслушања осумњиченог уз коришћење уређаја за регистровање физиолошких реакција лица које се саслушава, као радњу која је у искључивој надлежности полиције.

Кључне речи: претходна истрага, осумњичени, полиција, јавни тужилац, истражни судија.

УВОД

25. маја 2006. године Народна скупштина Републике Србије донела је Законик о кривичном поступку који је објављен у Службеном гласнику Републике Србије бр. 46/2006. Законик је ступио на снагу осмог дана од дана објављивања у Службеном гласнику Републике Србије, а примењиваће се од 1. јуна 2007. године, изузев одредаба чл. 107 (односи се на питања која се не смеју постављати оштећеном или сведоку), чл. 110 (садржи правила саслушања

БЕЗБЕДНОСТ

посебно осетљивих оштећених и сведока), чл. 117 до 122 (ове одредбе се односе на саслушање заштићеног сведока, о одређивању његовог статуса, чувању тајности његовог идентитета у току кривичног поступка и у списима), чл. 333 до 335 (односе се на почетак главног претреса изнова, прекид главног претреса и паузу током одржавања главног претреса) које ће се примењивати од дана ступања на снагу овог Законика, тј. од 10. 06. 2006. године.

Законик о кривичном поступку из 2006. године је први Законик који је у интегралном тексту донела Народна скупштина Србије у својој новијој историји, јер је овај законодавни орган након преузимања надлежности у овој области од Скупштине Државне заједнице Србија и Црна Гора, у последње три године вршио мање измене и допуне ранијег Законика.

Наш нови Законик о кривичном поступку донет је у кратком временском периоду од момента формирања радне групе за његову израду па до усвајања, без шире стручне расправе и суочавања мишљења о појединим концепцијски другачијим решењима и без адекватне анализе стварног стања ствари у правосудној пракси и пракси органа унутрашњих послова. Посебну пажњу заслужује преношење истраге из надлежности истражног судије у надлежност јавног тужиоца, уз напомену да током расправе нико није истакао да смо ово решење већ имали према првом Законнику о кривичном поступку, које је изостављено, вероватно као превазиђено, доношењем нашег првог Законика о кривичном поступку из 1953. године. Тада су овлашћења јавног тужиоца била шира од ових која предвиђа важећи Законик о кривичном поступку.

У размерама овог рада истражујемо нова решења Законика о кривичном поступку у односу на поступање полиције у претходној истрази, јер то карактер и намена овог часописа захтева. При том не могу да поделим задовољство са колегама који су се посебно бавили проблемима преткривичног поступка, јер је тај појам изостављен у новом Законнику о кривичном поступку. То је уследило и поред чињенице што је преткривични поступак садржајно и појмовно ушао на велика врата у кривичнопроцесно законодавство, теорију, правосудну праксу и праксу органа унутрашњих послова. Стручној јавности је познато колико је труда уграђено у његове темеље, као и дефинисање субјеката, односа и радњи преткривичног поступка. И поред тога, према духу и смислу новог Законика о кривичном поступку, преткривични поступак реално и фактички постоји и обухвата све оне активности субјеката преткривичног поступка које претходе доношењу решења о спровођењу истраге.

Претходна истрага је само део преткривичног поступка, који је усмерен на предузимање одређених мера и радњи у правцу откривања кривичног дела за које се гони по службеној дужности и проналажења његовог учиниоца. Проналажењем осумњиченог као лица за које постоји основана сумња да је извршило кривично дело за које се гони по службеној дужности завршава се претходна истрага. Све остале активности полиције одвијају се у ширим границама преткривичног поступка.

ПРЕТХОДНА ИСТРАГА

Претходна истрага означава део преткривичног поступка. Назив за овај ударни део преткривичног поступка је нов и до сада непознат нашем кривичнопроцесном законодавству. Асоцира на извиђај као форму претходног поступка, по ранијем законодавству из ове области.

Претходна истрага започиње активностима полиције одмах по сазнању да постоје основи сумње да је извршено кривично дело за које се гони по службеној дужности. Уочава се да су обавезе полиције употпуњене оним активностима које се односе и на идентификацију и хватање учиниоца кривичног дела и његових прикривача. Више се не раздвајају појмови "учинилац" или "саучесник" као у досадашњем Законику, јер учинилац представља општи термин, који обухвата како извршиоца тако и подстрекача, односно помагача (саучесници). Додаје се термин "прикривач" који до сада у овој одредби Законика о кривичном поступку није постојао.

Ради остваривања основног задатка у овом сегменту рада и поступања, полицији стоје на располагању радње претходне истраге (раније потражне радње у преткривичном поступку), почев од прикупљања потребних обавештења од грађана па до увида у документацију државних органа, предузећа, радњи и других правних лица, уз напомену да је сада прецизирано да се ограничење кретања на одређеном простору односи на људе и возила и да најдуже може трајати шест часова.

Уочава се да је употпуњен и начин фиксирања ових радњи претходне истраге. Поред записника или службене белешке (као раније), спровођење појединих радњи може да се забележи и уређајима за звучно и видео снимање. Звучни и видео снимак се прилаже записнику, односно службеној белешци.

Поред општих радњи претходне истраге које су и до сада чиниле редовну делатност полиције, чл. 255 Законика о кривичном поступку предвиђа и остале мере и радње које су оправдано и ради прегледности и лакшег сналажења садржане у истом члану, што раније није био случај. Тако у смислу ст. 5 истог члана када је то неопходно ради утврђивања истоветности или у другим случајевима од интереса за успешно вођење претходне истраге, полиција може, уз претходно одобрење јавног тужиоца а када постоји опасност од одлагања и без одобрења, фотографисати осумњиченог, узети отиске његових прстију, наредити вршење ДНК анализе и предузети друге радње потребне за утврђивање идентитета.

Цитирана одредба Законика о кривичном поступку је у ствари иновирана одредба чл. 231 ранијег ЗКП. То значи да се за фотографисање осумњиченог и узимање отисака његових прстију не тражи одобрење истражног судије, као до сада, већ претходно одобрење јавног тужиоца које у хитним ситуацијама може изостати. Уведена је по први пут могућност да полиција нареди вршење ДНК анализе, што је оправдано у условима развоја науке и технике. Фотографија осумњиченог може се јавно објавити само уз писмено и образложено решење истражног судије.

БЕЗБЕДНОСТ

Предвиђена је и могућност узимања отисака прстију или дланова од лица за која постоји вероватноћа да су могла доћи у додир са предметима на месту извршења кривичног дела, ако је то неопходно ради утврђивања истоветности или у другим случајевима од интереса за успешно вођење претходне истраге. И овде се захтева претходно одобрење јавног тужиоца, као и раније, али сада то одобрење може изостати уколико постоји опасност од одлагања. Могућност узимања отисака дланова представља новину.

Прибављање обавезног одобрења у оба ова случаја било је предмет критике и неодобравања на свим стручним расправама у органима унутрашњих послова приликом тумачења досадашњег Законика о кривичном поступку. Сада је законодавац имао слуха за потребе полиције и неодложно поступање њених припадника, када прибављање одобрења може изостати.

Према члану 255 Законика који је са својих једанаест ставова посвећен поступању полиције, постоји могућност да се у претходној истрази привремено одузму предмети по одредбама чл. 82 овог Законика, ако постоји опасност од одлагања и претресе стан, друге просторије и лица, под условима предвиђеним у чл. 81 Законика. Полиција је дужна да привремено одузете предмете одмах врати власнику, или држаоцу ако кривични поступак не буде покренут, односно ако у року од три месеца не поднесе обавештење о извршеном кривичном делу надлежном јавном тужиоцу.

У смислу чл. 255 ст. 10 Законика о кривичном поступку, полиција може сама обавити увиђај ако јавни тужилац није у могућности да одмах изађе на место догађаја и може одредити потребна вештачења која не трпе одлагање. Ако јавни тужилац стигне на лице места у току увиђаја, он може предузети његово спровођење.

Сматрамо да је наведено решење у погледу могућности вршења увиђаја од стране полиције оправдано и најбоље могуће, јер је у интересу ефикасног предузимања ове доказне радње. То је уједно и вишегодишњи став представника органа унутрашњих послова приликом иновирања Законика о кривичном поступку који смо доследно заступали у својим радовима и при стручним расправама о овој проблематици. Слична је ситуација и у погледу могућности предузимања доказне радње вештачење.

О предузетим доказним радњама полиција ће без одлагања обавестити јавног тужиоца.

ПОДНОШЕЊЕ ОБАВЕШТЕЊА ЈАВНОМ ТУЖИОЦУ О КРИВИЧНОМ ДЕЛУ

У претходној истрази овлашћена службена лица полиције по службеној дужности предузимају потребне мере и радње. Уколико на основу законом регулисаног поступања полиције дође до основа сумње да је извршено кривично дело за које се гони по службеној дужности о томе се одмах обавештава надлежни јавни тужилац.

Поступајући по чл. 256 Законика о кривичном поступку полиција је у обавези да без одлагања, а најкасније у року од 24 часа обавести јавног тужиоца о постојању основа сумње да је извршено кривично дело за које се гони по

службеној дужности и за које је прописана казна затвора од пет година или тежа казна. Ако се ради о кривичном делу за које је прописана блажа казна, обавештење јавном тужиоцу се доставља у року од 48 часова. Јавном тужиоцу ће се доставити и сва сачињена писмена о предузетим мерама и радњама (сачињене службене белешке, записници и сви други доказни материјали у оригиналу или његове копије).

Поред предњег, полиција је у обавези да у законом предвиђеним роковима од 24 односно 48 часова у односу на наведена кривична дела, обавештава јавног тужиоца о свим предузетим радњама уз достављање сачињених службених бележака, записника и свих других доказних материјала, у оригиналу или њихове копије.

Према цитираном члану, полиција је у обавези да, када утврди постојање основа сумње да је одређено лице учинило кривично дело за које се гони по службеној дужности, о томе без одлагања поднесе обавештење надлежном јавном тужиоцу. Јавном тужиоцу се достављају и сачињени записници, службене белешке и сви други оригинални доказни материјали или њихове копије.

Свестраном анализом одредби чл. 256 Законика о кривичном поступку, уочава се успостављање механизма неодложне и присније сарадње полиције и јавног тужиоца и то на степену постојања те почетне сумње, тј. основа сумње, како у односу на кривично дело, тако и у односу на могућег учиниоца кривичног дела. Обавештење јавном тужиоцу о кривичном делу које асоцира на кривичну пријаву против непознатог извршиоца, не успоставља обавезу овог субјекта да сам открива кривично дело и проналази његовог учиниоца, већ да према чл. 45 Законика о кривичном поступку издаје обавезујуће налоге и на овај начин непосредним руковођењем усмерава радње полиције у претходној истрази.

Овлашћена службена лица полиције су и даље у обавези да одмах по сазнању да постоје основи сумње да је извршено кривично дело за које се гони по службеној дужности, утврде да ли конкретни догађај садржи законска обележја таквог кривичног дела или се пак ради о другој врсти кривичног неправа. Иста је ситуација и са предузимањем законом предвиђених мера и радњи у правцу проналажења учиниоца кривичног дела за које се гони по службеној дужности. Пронаћи учиниоца кривичног дела значи доћи до основане сумње да је поименично одређено лице извршило одређено кривично дело. О свим предузетим мерама и радњама одмах се обавештава јавни тужилац.

Када прими обавештење полиције о кривичном делу, јавни тужилац ће размотрити наводе обавештења, а по потреби ће саслушати осумњиченог кога није сам саслушао. За овим ће донети решење о спровођењу истраге када оцени да постоји основана сумња да је осумњичени учинио кривично дело за које се терети писаним обавештењем полиције.

БЕЗБЕДНОСТ

ПРИКУПЉАЊЕ ОБАВЕШТЕЊА ОД ГРАЂАНА У ПРЕТХОДНОЈ ИСТРАЗИ

Прикупљање обавештења од грађана је основна радња органа унутрашњих послова у претходној истрази. Правни основ за предузимање ове радње је чл. 257 Законика о кривичном поступку. Полиција може позивати грађане у своје службене просторије ради прикупљања обавештења по истим правилима као и до сада. То се односи и на принудно довођење лица које се није одазвало позиву.

Приликом предузимања ове радње, полиција нема могућности да самоиницијативно саслушава грађане у својству осумњиченог или сведока, већ то може учинити изузетно када то повери јавни тужилац у оквиру својих законских овлашћења.

Прикупљање обавештења је и сада ограничено на четири часа. Предвиђено је да се обавештења не смеју прикупљати не само принудно, већ и уз обману или исцрпљивање, а уз поштовање личности и достојанства грађана. Ако грађанин одбије да пружа обавештења, он се не може задржавати, јер је изостала добровољна сарадња са полицијом.

Наведеним иновацијама Законика у погледу предузимања ове радње додали би још једну. Односи се на право грађанина да дође у просторије полиције са својим адвокатом. Ако позвани грађанин дође у просторије полиције заједно са својим адвокатом, полиција ће допустити да адвокат присуствује прикупљању обавештења од грађанина.

Грађанин се ради прикупљања обавештења о истом кривичном делу може, изузетно, када постоје важни разлози, позвати само још једном (чл. 257 ст. 7 ЗКП). Начин фиксирања ове радње је исти као по ранијем Законнику о кривичном поступку. О прикупљеним обавештењима се саставља службена белешка или записник који ће се прочитати лицу које је обавештење дало. Сматрамо да овде службена белешка јесте приоритетни начин бележења ове значајне радње.

ПРИКУПЉАЊЕ ОБАВЕШТЕЊА ОД ПРИТВОРЕНИКА У ПРЕТХОДНОЈ ИСТРАЗИ

Поред самоиницијативног прикупљања обавештења по чл. 257 ЗКП, полиција у претходној истрази поступа и предузима исту радњу по налогу јавног тужиоца. Потребна обавештења се по одобрењу истражног судије, судије појединца или председника већа могу прикупљати од лица која се налазе у притвору, ако је то потребно ради откривања или разјашњавања других кривичних дела и учинилаца.

Приоритетно право да прикупља потребна обавештења од притвореника има јавни тужилац који предузимање ове радње може поверити полицији. Време и место на коме се прикупљају обавештења уређени су на идентичан начин као у ранијем Законнику.

Прикупљању ових обавештења има право да присуствује и бранилац окривљеног, ако то притвореник захтева. Прикупљање обавештења ће се одложити до доласка браниоца окривљеног, али не дуже од четири часа.

Ако у том року бранилац не дође, обавештења се могу прикупити и без присуства браниоца. Ово је нова одредба, јер ранији Законик о кривичном поступку није познавао могућност одлагања радње до доласка браниоца окривљеног.

САСЛУШАЊЕ СВЕДОКА У ПРЕТХОДНОЈ ИСТРАЗИ

Поред хитних доказних радњи из чл. 255 ст. 8-10 Законика о кривичном поступку, у претходној истрази се може предузети и доказна радња саслушање сведока. До тога ће доћи на основу иницијативе полиције када се у току прикупљања обавештења оцени да је потребно да се позвани грађанин саслуша као сведок. О потреби саслушања неког грађанина у својству сведока одмах се обавештава јавни тужилац ради предузимања ове доказне радње. Целисходност саслушања процењује јавни тужилац.

У смислу чл. 258 ст. 2 ЗКП, јавни тужилац може поверити полицији да обави саслушање сведока коме јавни тужилац може присуствовати. Саслушању сведока може да присуствује и осумњичени уколико је познат, са својим браниоцем, осим ако постоји опасност од одлагања.

Законик о кривичном поступку из 2001. године није предвиђао могућност предузимања ове доказне радње у преткривичном поступку. Таква могућност је раније постојала, све до ступања на снагу цитираног Законика, али је изостављена са разлога што се институт из чл. 155 Закона о кривичном поступку није примењивао. Тада се ова истражна радња могла предузети само у оним ситуацијама када је учинилац кривичног дела непознат, уколико то органима унутрашњих послова предложи јавни тужилац.

Нови Законик о кривичном поступку не ограничава могућност предузимања ове доказне радње која се у предворју кривичног поступка јавља као форма обезбеђења личних доказа.

Саслушање грађана у својству сведока мора започети пре истека рока од четири часа од момента његовог позивања. О саслушању сведока од стране јавног тужиоца или полиције саставља се записник који потписује саслушани сведок. Цео ток саслушања сведока обављеног од стране полиције, којем није присуствовао јавни тужилац, се бележи уређајем за звучно и видео снимање. Звучни и видео снимак се прилаже записнику о саслушању сведока. Јавни тужилац има могућности да предузимање ове доказне радње повери истражном судији, уколико се за то стекну услови из чл. 258 ст. 6 ЗКП. У свим ситуацијама доказна радња се предузима по правилима о саслушању сведока из чл. 109 Законика о кривичном поступку.

Записник о саслушању сведока током претходне истраге, као и звучни и видео снимак о предузетој радњи, не издвајају се из списка и могу се користити као доказ у кривичном поступку.

Одредба чл. 258 ст. 8 Законика о кривичном поступку је веома битна, јер омогућује коришћење благовремено обезбеђених доказа. На овај начин се у кривичним списима равноправно са записником о саслушању сведока од стране јавног тужиоца и истражног судије може наћи и записник о саслушању

БЕЗБЕДНОСТ

сведока које је обавила полиција. Све ово обавезује припаднике полиције да се континуирано едукују и стичу потребна знања из кривичноправних предмета и криминалистике, како би ефикасно и одговорно извршавали своје законске обавезе.

Вредновање фиксираног исказа сведока након спроведеног доказног поступка, врши суд на основу слободног судијског уверења.

САСЛУШАЊЕ ОСУМЊИЧЕНОГ У ПРЕТХОДНОЈ ИСТРАЗИ

Саслушање осумњиченог у претходној истрази има сличности са саслушањем осумњиченог у преткривичном поступку по досадашњем Законнику. Ову радњу могу предузети полиција и јавни тужилац по одредбама Законика које осумњиченом гарантују пуну заштиту приликом саслушања. Приоритет у предузимању ове радње припада јавном тужиоцу. До саслушања осумњиченог најчешће ће доћи након позивања грађанина ради прикупљања обавештења. Ако полиција у току прикупљања обавештења оцени да позвани грађанин може бити осумњичени дужна је да га одмах обавести да се сматра осумњиченим. Обавестиће га и о делу за које постоје основи сумње да је извршио, о праву да не даје никакве изјаве, нити да одговара на постављена питања, као и да се све његове изјаве могу употребити као доказ против њега у кривичном поступку. Осумњичени се обавештава о праву да узме браниоца који ће присуствовати његовом саслушању, те да при том користи и права из чл. 260 ст. 2 ЗКП.

Након наведеног поступања, полиција о потреби саслушања осумњиченог одмах обавештава јавног тужиоца. У смислу чл. 260 ст. 4 ЗКП јавни тужилац ће затражити од полиције да се саслушање осумњиченог одложи до његовог доласка и да се њему омогући да саслуша осумњиченог. Јавни тужилац има могућности да на основу цитираног члана Законика о кривичном поступку, повери полицији да сама обави саслушање осумњиченог, коме може присуствовати.

Приликом саслушања осумњиченог стручна одбрана није обавезна у свим ситуацијама, као што је то раније био случај. Предвиђено је да осумњичени мора имати браниоца ако је нем, глув или неспособан да се сам успешно брани, као и када се терети за кривично дело за које се може изрећи казна затвора од преко пет година. Уколико осумњичени није ангажовао браниоца, или бранилац није дошао у року од четири часа након успостављања контакта, браниоца ће осумњиченом поставити јавни тужилац или полиција по службеној дужности, по редоследу са списка који на предлог одговарајуће адвокатске коморе прави јавни тужилац.

О саслушању осумњиченог саставља се записник који се осумњиченом чита и који он потписује. Ако је ову радњу обавила полиција, без присуства јавног тужиоца, цео ток саслушања бележи се уређајем за звучно и видео снимање. Снимак мора да обухвати цео ток саслушања и на њему се морају јасно видети сва лица која су саслушању присуствовала. Звучни и видео снимак се прилаже записнику о саслушању осумњиченог.

Записник о саслушању осумњиченог у претходној истрази, без обзира који је субјект предузео ову радњу, не издваја се из списка и може се користити као доказ у кривичном поступку. Исту вредност је имао и записник о саслушању осумњиченог од стране полиције у преткривичном поступку по досадашњем Законнику о кривичном поступку.

САСЛУШАЊЕ ОСУМЊИЧЕНОГ УЗ КОРИШЋЕЊЕ УРЕЂАЈА ЗА РЕГИСТРОВАЊЕ ФИЗИОЛОШКИХ РЕАКЦИЈА ЛИЦА КОЈЕ СЕ САСЛУШАВА

Нови Законик о кривичном поступку по први пут предвиђа и уређује саслушање осумњиченог уз коришћење уређаја за регистровање физиолошких реакција лица које се саслушава. Овде је реч о саслушању осумњиченог путем полиграфа или детектора лажи који се у пракси ОУП користитио деценијама, али искључиво у преткривичном поступку. Такво саслушање није праћено било каквом законском регулативом, већ само интерним полицијским правилима. Нови Закон о полицији садржи неколико одредби о полиграфском испитивању, па је било неопходно да се ова материја уреди и Закоником о кривичном поступку.

У смислу члана 261 ЗКП саслушање осумњиченог путем полиграфа може да обави само овлашћено службено лице полиције када се за то стекну одређени услови. Предузимање саме радње није обавезно, а обавља се уз писану сагласност осумњиченог да буде саслушано на такав начин. Уколико осумњичени током саслушања повуче своју сагласност, одмах се прекида његово саслушање.

Приликом саслушања осумњиченог мора се водити рачуна о томе да саслушање путем полиграфа не може да се примени према лицима из чл. 261 ст. 4 Законика о кривичном поступку. Такво саслушање се не може применити ни према лицу које није навршило 16 година, док се старији малолетник може саслушати али само уз сагласност родитеља или законског заступника. Саслушање може да обави једино стручно лице које је посебно оспособљено за рад са малолетним лицима. Након полиграфског саслушања и овлашћено службено лице полиције и јавни тужилац могу обавити редовно саслушање.

Полиграфском саслушању осумњиченог пред овлашћеним службеним лицем полиције може присуствовати бранилац осумњиченог, односно адвокат лица од којег се прикупљају обавештења и јавни тужилац. Било би пожељно да ова лица прате ток саслушања у другој просторији која би видео везом била повезана са просторијом у којој се обавља полиграфско саслушање. Према ставу законодавца присуство адвоката и јавног тужиоца је факултативно. Сматрамо да би присуство браниоца, односно адвоката требало да буде обавезно, под истим условима као код редовног саслушања осумњиченог.

Цео ток саслушања може се бележити уређајем за звучно и видео снимање (чл. 261 ст. 8 ЗКП). Сматрамо да би овакво снимање целог тока саслушања на полиграфу требало да буде обавезно, како би се благовремено регистровало свако понашање како осумњиченог тако и овлашћеног службеног

БЕЗБЕДНОСТ

лица полиције. Снимак се прилаже налазу стручног лица за саслушање коришћењем полиграфа.

Приликом саслушања осумњиченог на полиграфу не саставља се записник о датом исказу, јер је тај исказ саставни део налаза стручног лица које је на овај начин обавило саслушање. Овако добијени налаз стручног лица не може се користити као доказ у кривичном поступку. И поред таквог одређења Законика о кривичном поступку, прибављени налаз стручног лица о полиграфском саслушању осумњиченог може да буде бар једна карика ближе кривичном делу које је предмет претходне истраге.

ЛИШАВАЊЕ СЛОБОДЕ ОСУМЊИЧЕНОГ ОД СТРАНЕ ПОЛИЦИЈЕ

Мера лишења слободе је основна и редовна мера за обезбеђење присуства осумњиченог у досадашњем преткривичном поступку. Иако је преткривични поступак неадекватно замењен претходном истрагом, јер поступање полиције има шире домете, који се не могу ограничити само на претходну истрагу, значајно је навести искључиво право њених овлашћених службених лица да примене ову меру.

У смислу чл. 262 ст. 1 ЗКП, овлашћена службена лица полиције могу неко лице лишити слободе ако оцене да постоји било који разлог предвиђен у чл. 174 ст. 1 ЗКП за одређивање притвора. То значи да се ова мера може применити у ситуацијама када постоји основана сумња да је одређено лице учинило кривично дело за које се гони по службеној дужности, уколико постоји неки од разлога за одређивање факултативног притвора по чл. 174. ст. 1 ЗКП. Разлоге за примену обавезног притвора не садржи нови Законик о кривичном поступку, па је и примена мере лишења слободе увек факултативна. На ово указује формулација чл. 262 ст. 1 ЗКП да "овлашћена службена лица полиције могу неко лице лишити слободе ...". Исто се односи и на формулацију чл. 266 ст. 1 ЗКП да "свако има право да лице затечено при извршењу кривичног дела за које се гони по службеној дужности лиши слободе". Наведене одредбе Законика о кривичном поступку конституишу само могућност, односно право одређених субјеката да примене меру лишења слободе, али не и њихову обавезу. Сматрамо да овакав став законодавца није у сагласности са све присутнијим облицима тешких кривичних дела, а посебно организованог криминала. Било је преурањено изостављање разлога за примену обавезног притвора који су уједно, по доношењу Законика о кривичном поступку, били и разлози за обавезну примену лишења слободе.

Лице лишено слободе спроводи се без одлагања надлежном истражном судији. Овлашћено службено лице полиције ће обавестити истражног судију о разлозима и о времену лишења слободе. То ће се и даље чинити на тај начин што ће се истражном судији, поред осталог, доставити писмени извештај о лишавању слободе лица и спровођењу као што се чинило и до сада.

Овлашћена службена лица полиције имају обавезу да истражном судији спроведу и лице које су грађани лишили слободе по чл. 266 ЗКП - "грађанско хапшење" и предали овом органу. Пре спровођења овог лица истражном судији има се хитно обавестити јавни тужилац.

Лице лишено слободе од стране полиције, мора бити одмах обавештено на свом језику или језику који разуме, о разлозима лишења слободе и о свему што му се ставља на терет, као и о следећим правима:

- да није дужно ништа да изјави и да свака његова изјава може бити употребљена као доказ против њега;
- да узме браниоца по свом избору;
- да неометано општи са браниоцем;
- да бранилац присуствује његовом саслушању;
- да захтева да се о времену, месту и свакој промени места лишења слободе, без одлагања обавесте лица по његовом избору, као и дипломатско-конзуларни представник државе чији је држављанин, односно представник одговарајуће међународне организације, ако се ради о избеглици или лицу без држављанства;
- ако је странац или лице без држављанства, неометано општи са дипломатско-конзуларним представником, односно представником одговарајуће међународне организације;
- да, ако не зна језик који је у службеној употреби, може суду упућивати поднеске на свом језику;
- да захтева у свако доба и о његовом трошку да га без одлагања прегледа лекар по његовом избору, а ако он није доступан, по избору органа лишења слободе;
- да покрене поступак пред судом ради испитивања законитости лишења слободе;
- да захтева накнаду штете због неоснованог лишења слободе.

Права лица лишег слободе садржана су у чл. 7 Законика о кривичном поступку који ће се предочити том лицу.

Ако је због неотклоњивих сметњи спровођење лица лишеног слободе трајало дуже од осам часова, овлашћено службено лице полиције је дужно да истражном судији овакво закашњење посебно образложи. О овим чињеницама истражни судија ће сачинити записник. У записник ће се унети и изјава лица лишег слободе о времену и месту лишења слободе.

Лице лишено слободе и даље се спроводи истражном судији, а не јавном тужиоцу, јер је једино овај орган по саслушању осумњиченог и уз поштовање одређених права, овлашћен да према њему одреди притвор.

Саслушању осумњиченог лишеног слободе обавезно присуствује јавни тужилац који ће, зависно од законских услова, предложити вођење убрзаног поступка или ће донети решење о спровођењу истраге. Ако јавни тужилац одмах након саслушања није донео решење о спровођењу истраге, а то не учини ни у року од 48 часова од часа одређивања притвора, истражни судија ће притворено лице пустити на слободу.

БЕЗБЕДНОСТ

ПРИВРЕМЕНО ЗАДРЖАВАЊЕ ОСУМЊИЧЕНОГ У ПРЕТХОДНОЈ ИСТРАЗИ

Ово је мера којом се обезбеђује присуство осумњиченог у претходној истрази.

У смислу чл. 22 ст. 1 ЗКП, осумњичени је лице према коме је надлежни државни орган предузео неку радњу због постојања основа сумње или основане сумње да је учинило кривично дело, а у односу на које још није донето решење о спровођењу истраге нити је поднета непосредна оптужница.

Меру задржавања осумњиченог у претходној истрази могу да примене оба субјекта овог поступка, јавни тужилац и полиција. Према ранијем Законнику (чл. 229 ЗКП) ово овлашћење је искључиво припадало органима унутрашњих послова. Сада приоритет при примени ове мере има јавни тужилац, иако би било логично, када се има у виду лице према коме се примењује, да је остало решење из ранијег Законика о кривичном поступку.

Мера привременог задржавања осумњиченог може се применити према лицу које је лишено слободе као и према лицу које је позвано ради прикупљања обавештења, уколико се сматра осумњиченим. Ова лица, јавни тужилац или полиција може изузетно, а најдуже 48 часова од часа лишења слободе, односно одазивања на позив, привремено задржати уколико постоји неки од разлога за одређивање притвора из чл. 174 ст. 1 ЗКП. О примени ове мере, без одлагања, а најкасније у року од два часа има се донети и задржаном лицу одмах уручити писмено и образложено решење. У решењу морају бити наведени кривично дело за које се осумњичени терети, основи сумње, разлог задржавања, дан и час лишења слободе или одазивања позиву, као и време почетка задржавања осумњиченог (чл. 264 ст. 2 ЗКП).

Против решења о задржавању осумњичени и бранилац имају право жалбе која се одмах доставља истражном судији. Истражни судија је дужан да о жалби одлучи у року од четири часа од пријема жалбе. Жалба не задржава извршење решења.

О задржавању осумњиченог одмах се обавештава истражни судија. Истражни судија може захтевати да му се без одлагања спроведе задржано лице.

Осумњичени према коме је примењена мера привременог задржавања по чл. 264 ЗКП је субјект претходне истраге коме припадају одређена права. Једно од најзначајнијих је право на браниоца. Право на браниоца је обавезно одмах након доношења решења о задржавању. Ако осумњичени сам не обезбеди браниоца, обезбедиће га јавни тужилац или полиција по службеној дужности, по редоследу са листе који на предлог одговарајуће адвокатске коморе, прави јавни тужилац. Саслушање осумњиченог одложиће се до доласка браниоца, а најдуже шест часова. Ако ни тада присуство браниоца не буде обезбеђено, осумњичени ће се пустити на слободу или без одлагања спровести надлежном истражном судији. Упутно је да се осумњичени спроведе истражном судији који га може саслушати у истом својству.

Саслушање осумњиченог који је задржан врши се у складу са чл. 260 ЗКП, како је и наведено. Из изложеног произилази да се привремено задржавање осумњиченог јавља, као мера којом се обезбеђује присуство овог субјекта

у претходној истрази. Као што је наведено, њено трајање је законом ограничено. Преовладало је мишљење да је 48 сати од часа лишења слободе, односно одазивања на позив, оно неопходно потребно време за које се осумњичени може саслушати и предузети друге потребне мере и радње.

ПОСТУПАЊЕ ПОЛИЦИЈЕ ПРИЛИКОМ ЗАТИЦАЊА ЛИЦА НА МЕСТУ ИЗВРШЕЊА КРИВИЧНОГ ДЕЛА

Ово је мера овлашћених службених лица полиције која је преузета из досадашњег Законика о кривичном поступку, уз извесне измене. Још увек се користи и примењује као мера задржавања и упућивања лица затечених на месту извршења кривичног дела, све до ступања на снагу интегралног текста Законика о кривичном поступку.

Правни основ за примену ове мере је чл. 267 Законика о кривичном поступку. Цитирани члан конституише право овлашћених службених лица полиције да лица затечена на месту извршења кривичног дела упуте јавном тужиоцу или да их задрже на месту извршења кривичног дела до његовог доласка, када се за то стекну одређени услови. Први услов се односи на могућност лица да дају податке важне за кривични поступак, а други на потребу хитног поступања, ако је вероватно да се њихово саслушање доцније не би могло извршити или би било скопчано са знатним одуговлачењем или другим тешкоћама.

Овде су овлашћена службена лица полиције дужна да пронађу и обезбеде присуство презумптивних сведока, јер су то они грађани чије се присуство ради саслушања у својству сведока на главном претресу не би могло обезбедити. Са ових разлога дата је могућност њиховог саслушања у претходној истрази од стране јавног тужиоца. До сада је задржана, односно упућена лица саслушавао истражни судија.

Саслушање лица упућених јавном тужиоцу или задржаних на месту извршења кривичног дела у једном неформалном поступку означава обезбеђење личних доказа.

Ако позвани грађанин, који је већ саслушан, није у могућности да дође на главни претрес и да да свој исказ, прочитаће се записник о датом исказу.

ПРЕДЛОГ ЗА ОДРЕЂИВАЊЕ ПРИТВОРА У ПРЕТХОДНОЈ ИСТРАЗИ

Приликом примене мере привременог задржавања осумњиченог од стране полиције, одмах након доношења решења о задржавању, обавештава се јавни тужилац.

Јавни тужилац има могућности да донесе решење о спровођењу истраге које ће заједно са предлогом да се окривљеном одреди притвор одмах доставити истражном судији. Овде јавни тужилац само даје предлог за одређивање притвора о коме одлучује истражни судија, јер ову меру може да примени једино суд.

БЕЗБЕДНОСТ

Истражни судија је у обавези да у законом предвиђеном року саслуша окривљеног на околности постојања разлога за примену ове мере. Ако се истражни судија, након саслушања окривљеног сагласи са предлогом за одређивање притвора, донеће решење о примени ове мере. У супротном, када се истражни судија не сагласи са предлогом јавног тужиоца, затражиће да одлуку донесе ванрасправно веће надлежног суда.

Из изложеног, а на основу свестране анализе чл. 265 Законика о кривичном поступку испред кога стоји одредница "Одређивање притвора у претходној истрази", произилази неодрживост дате формулације, јер је овде реч само о предлогу, или иницијативи јавног тужиоца да суд у покренутом формалном поступку, одреди притвор. Као што је и објашњено, суд одређује ову меру за обезбеђење присуства окривљеног у кривичном поступку, пошто је јавни тужилац донео решење о спровођењу истраге.

ЗАКЉУЧАК

Одредбе Законика о кривичном поступку из 2006. године о поступању овлашћених службених лица полиције у претходној истрази примењиваће се од 1. јуна 2007. године. Овако комотан "vacatio legis" омогућиће полицији да благовремено сагледа и прихвати нова решења овог правног акта приликом предузимања појединих радњи и примени одређених мера у поступку који претходи доношењу решења о спровођењу истраге.

Сврха објављивања овог рада је да подстакне и убрза едукацију овлашћених службених лица полиције ради благовременог оспособљавања и преузимања ширих овлашћења у извршавању својих обавеза у духу новог Законика о кривичном поступку.

У раду није било амбиција да се прецизно поставе границе претходне истраге. Прихватили смо став радне групе за израду новог Законика о кривичном поступку да се претходна истрага завршава оног тренутка када се пронађе осумњичени. Ако је то тако, ево простора за поступање овлашћених службених лица полиције након његовог проналажења. Све те активности полиције и осталих субјеката преткривичног поступка које су дате у овом приказу, одвијале би се у оквиру преткривичног поступка који се не може избрисати потезом пера.

Не би се сложили са ставом радне групе да претходна истрага започиње "чим се предузме прва доказна (истражна) радња". Сматрамо да претходна истрага, о чијем покретању се не доноси решење, отпочиње активностима полиције по чл. 255 ЗКП, под активним надзором и руководећом улогом јавног тужиоца. На ово указује и одредница испред чл. 255 "радње полиције у претходној истрази".

ЛИТЕРАТУРА:

1. Законик о кривичном поступку из 2006., Службени гласник Републике Србије бр. 46/2006.
2. Законик о кривичном поступку из 2001. године, Службени лист СР Југославије бр. 70/2001. са каснијим изменама и допунама.
3. Предлог Законика о кривичном поступку, са образложењем, Београд, 2006. године.
4. Кривични законик Србије, Службени гласник Републике Србије, бр. 85/2005. године.
5. Закон о полицији, Службени гласник Републике Србије, бр. 101/2005. године.

POLICE POWERS IN PRELIMINARY INVESTIGATION AS PROVIDED FOR IN NEW CRIMINAL PROCEDURE ACT

Abstract: The paper lists police powers in the course of preliminary investigation as provided for by the new Criminal Procedure Act.

Special attention has been given to Section 255 of the CPA as grounds for law enforcement officers' activities in the course of preliminary investigation with new solutions and the possibility of a DNA analysis where it is necessary to establish the identity of a suspect. Broader police powers in evidence gathering are also important (crime scene investigation of all criminal acts, if the presence of the public prosecutor cannot be obtained and the interrogation of witnesses if authorized by the public prosecutor).

The paper surveys conditions for carrying out other significant actions by the police (suspect interrogation) and for taking measures aimed at securing the presence of the suspect in the course of preliminary inquiry (arrest and detention of the suspect by the public prosecutor or the police).

For the first time, the 2006 Criminal Procedure Act envisages the possibility to interrogate the suspect by the use of devices for registering physiological reactions of persons as an activity exclusively under the jurisdiction of the police.

Key Words: preliminary investigation, suspect, police, public prosecutor, examining judge.

Мр Светлана РИСТОВИЋ,
истраживач сарадник
Криминалистичко-полицијска академија

ОСНОВНА ТЕОРИЈСКА ОБЈАШЊЕЊА КРИМИНАЛИТЕТА

Резиме: Многобројне теорије бавиле су се питањем криминалитета и његовим коренима у циљу спознаје најефикаснијег начина за његово спречавање и сузбијање. У овом раду, прво ће се изложити најранија схватања криминалитета, затим, биолошке, психолошке и социолошке теорије о коренима криминалног понашања. Свака од ових група теорија представиће се излагањем њене суштине и постигнутих сазнања која су од немерљивог значаја за остваривање борбе против криминалитета.

Кључне речи: теорије о криминалитету, сузбијање криминалитета, полиција, полицијски менаџмент.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Може се слободно рећи да криминалитет постоји колико и људска цивилизација, те да је одувек постојала потреба да се појединац, као и друштво у целини, заштити од његових погубних утицаја. Како је криминалитет одувек и за свако друштво, без обзира на његово друштвено-политичко уређење и економски развој, представљао велики (може се рећи и нерешив) проблем, постојало је перманентно интересовање филозофа, мислилаца и научника за овај феномен. То је за последицу имало, прво, појаву разних схватања којима се настојало одговорити зашто неки људи крше законске и друге друштвене норме, а други не, а потом и настанак многбројних теорија које објашњавају криминалитет.

У излагањима која следе изложиће се спознаја криминалитета приказом основних теоријских поставки о криминалитету, као први и фундаментални начин одговора научних потенцијала друштва на криминалитет. Прво ће се изложити /1/ рана схватања криминалитета, потом /2/ биолошке, /3/ психолошке и на крају /4/ социолошке теорије криминалитета. Свака од ових група теорија представиће се излагањем њене суштине, са циљем да субјекти који су носиоце борбе против криминалитета препознају њихову употребљивост у тој борби, а нарочито и пре свега у превенцији криминалитета. Не треба губити из вида да одговори ових теорија нису статичне

и непроменљиве категорије, већ напротив, оне се стално морају проверавати у пракси, развијати и надограђивати. С тога, интересовање науке за овај проблем не јењава ни данас, напротив, оно постаје интензивније, имајући у виду да су постојећи, као и нови криминогени фактори довели до појаве нових и тежих појавних облика криминалитета. Све ово треба да допринесе проналажењу одговарајуће стратегије у борби против криминалитета, која ће донети превагу спречавања криминалитета тј. превенције, над његовим сузбијањем.

РАНА СХВАТАЊА КРИМИНАЛИТЕТА

Теорије које објашњавају криминалитет, чак и оне биолошке оријентације, нису настале јако давно. Штавише, оне су у историји криминологије и њој сродних наука, скоријег датума. Али покушаји и настојања оних људи који поштују законске или друге друштвене норме да разумеју оне који те норме крше постојали су много пре тога, много пре појаве тих теорија. Прва забележена схватања о коренима криминалитета, она у античко доба, додуше јако ретка, била су прилично утемељена с обзиром на тадашњи степен развијености науке. Тако, рецимо, Платон корене криминала види као ситуационе, физиолошке или психолошке. За преступнике који крше правила понашања из физиолошких разлога, а међу њима првенствено они које на то наводи телесна конституција, предлажу се врло строге казне, а најчешће смртна казна. Међу психолошке факторе Платон сврстава страст, хедонизам, незнање и сличне феномене који су израз "болесне психе". Такви преступници су погодни за превентивна деловања, а најчешће за ону врсту превентивних деловања која значе одвајање здравих од болесних. Осим превентивних деловања препоручује се и лечење болесне психе путем наношења бола и патњи, а онда и кажњавање суровим казнама. Циљ тог кажњавања је поправљање преступника и спречавање да поново не учини некакво зло.

Потпуно супротна схватања корена криминалитета има други антички филозоф Аристотел. Он корене криминалитета види у друштвеним односима из којих извиру сиромаштво и беда. То сиромаштво и та беда путем психичких феномена утичу на стварање злочиначких навика и мотива који непосредно воде кршењу норми. Одбрана од тог понашања може бити једино казна за све прекршиоце укључујући и физичко кажњавање, протеривање из друштва и смртну казну.

Античка схватања корена криминалног понашања присутна су и вековима након тог периода. Ни мислиоце тог времена, а ни државнике није много интересовало зашто неки људи крше постојеће норме, а други то не раде. Није их интересовало зато што је један велики слој тадашњег друштва имао природно право да крши те норме без бојазни од кажњавања. Били су то, наравно, носиоци власти који су били недодирљиви било шта да ураде. Њима је било допуштено да отимају туђа добра и убијају друге људе и нико није постављао питања зашто је то тако. Оно о чему су ти носиоци власти једино мислили јесте како да што бруталније казне оне који су кршили норме, а нису имали право на то. Казне, а још више процедура која је претходила

БЕЗБЕДНОСТ

казни и сам ритуал кажњавања били су засићени религијским догмама ваљда као оправдање за повлашћени положај тог владајућег слоја. Све је у тим временима било божије дело. Ред и поредак били су божији ред и божија воља, повлашћени слој који слободно ради све што хоће био је "по милости божијој", а драстичне казне израз божије правде.

Иако су таква схватања доминирала у овом периоду, у периоду средњег века, имамо прве назнаке да ће се овај однос моћних према преступницима мењати. Поред "божанске правде" почиње да се јавља и становиште о постојању "релативне правде" чији је циљ предупредњење тешких злочина. Злочинима се, наиме, не може поразити божанска правда већ само људско добро. Због тога ови злочини треба да се санкционишу применом релативне правде како би се злочинцима пружио шанса на поправљање и лечење.¹

Некако усред тог времена кад су кажњавањем преступника царовали догма и суровост, а преступ се, онако узгред и више као оправдање за догму и суровост, објашњавао несавршеношћу и грешношћу, владавином нечастивих сила, појављује се снажан покрет који заговара хуманизам и препород у свим областима па и у поступању са преступницима. Велики број филозофа оног времена, а међу њима највише Томас Мор и Томас Хобс сматрали су да је зло урођена особина човека због које треба да одговара ако чини неделу. Али осим таквог схватања снажно долази до изражаја и схватање да су преступи и друштвеног а не само психичког порекла што захтева промену и природе и циља кажњавања. Наравно, промену у правцу хуманијег поступања са преступницима.

Ма колико су схватања хуманистичких мислилаца у доба хуманизма и ренесансе имали утицаја на примену казнене политике (више) и схватања о кримицима криминала (мање) требало је да прође још доста времена да се појаве тако снажни умови као што су Монтескје, Русо, Бекарија, и још неки да би се променио начин размишљања када су преступ и преступници у питању.

Што се тиче корена криминала ови мислиоци наводе феномене који се у многоструку разликују од оних раније наведених. Неки од њих (Русо) сматрају да је криминални чин одговор појединца на економско и политичко ропство у које запада друштво. Појединац, наиме, вршећи злочине покушава да поново поврати онај део права и слободе којих се одрекао у корист државе склапајући са њом друштвени уговор. Држава, наравно, мора да реагује на такво понашање, а њена природна реакција је кажњавање колебљивог појединца, укључујући и смртну казну. Други филозофи сматрају да је човек саможиво и егостично биће које ће искоришћавати друге кад год му се укаже прилика ако казна за такво понашање није извесна. То релативно сиромашно схватање о коренима криминала у великој је несразмери са добро образложеним тезама мислилаца овог времена о праву државе на кажњавање, правним основама кажњавања и кажњавању уопште. Међутим, пошто историјат кажњавања и развој схватања о кажњавању нису предмет

---

¹ Милутиновић, М., Криминологија, Савремена администрација, Београд, 1981.

овог рада само ћемо укратко навести да ставови тих аутора представљају прекретницу у кривичноправном третману преступа. У смеру јачања законитости, једнакости третирања људи пред законом, смањивању волунтаризма у изрицању казни, укидања смртних казни и слично.

Хуманисти 18. века значајно су подстакли промене у тумачењу криминалног понашања па сагласно томе и промене у схватањима о државној реакцији на ова понашања. Класична школа кривичног права, без сумње, најбољи представник нових идеја у казненој политици и криминологији уопште тога доба, заговарала је тезу да је злочин који човек чини резултат слободне воље. Следствено томе кажњавање мора и треба да буде сразмерно тежини дела а не личности онога ко то дело чини. Само у случају да је извршилац дела болестан или под жестокиим утицајем неких супстанци, када је његова слободна воља смањена или укинута, овај извршилац може бити кажњен неком блажом казном. У свим другим случајевима, дакле, поштоваће се слободна воља учиниоца и казна ће се саображавати карактеристикама дела, а не карактеристикама учиниоца.

Тај став да се казна саображава карактеристикама а пре свега тежини дела основ је тзв. ретрибутивне концепције кажњавања која је у кривичном праву дуго година била водећа и незамењива. Тек средином 20. века почиње у кривичном законодавству многих земаља да преовладава утилитаристичка концепција која тражи да се казна и читава казнена политика саображава и карактеристикама личности учиниоца и потребама друштва у целини. Уводећи у основ кажњавања личност учиниоца, олакшавајуће и отежавајуће околности, стављајући у први план човека који чини преступ и дајући значајно место интересима државе у том процесу кажњавања утилитаристичка концепција је скренула пажњу на етиологију криминала. Та област је у ретрибутивној концепцији природно била запуштена јер су у првом плану биле само карактеристике, а пре свега тежина дела. Нова филозофска оријентација у кажњавању допринела је убрзаној афирмацији и развоју социолошких и психолошких теорија о коренима криминала које обједињене у једну целину тј. дисциплину творе нову науку о том понашању - криминологију.

БИОЛОШКЕ ТЕОРИЈЕ КРИМИНАЛИТЕТА

Основна теза свих теорија криминалног понашања које припадају овом подручју јесте да је то понашање условљено биолошким наслеђем или да је под јаким упливом тог наслеђа. Та теза јавила се веома рано, одмах након пада или почетка слабљења репресивне концепције као одговор на сва додашња лутања у објашњењу криминала. Вероватно је, међутим, да прави разлог бујању ових биолошких, првенствено генетских објашњења криминалитета ипак дугујемо наглому развоју генетике као науке. Генетских или биолошких теорија криминала има више врста. Свакако најпознатија међу њима је Ломброзова теорија. Осим ње пажњу заслужују и новији покушаји налажења генетских корена криминалног понашања, па ће паралелно са Ломброзовом теоријом и о њима бити речи.

Теорија Чезаре Ломбрoса

Италијански психијатар и криминолог Cesare Lombroso, у свом чувеном делу, "Човек као злочинац",² изнео је своју теорију по којој постоји криминални тип људи, тзв. рођени криминалац, који захваљујући процесу атавизма имају типичне физиогноматске карактеристике. То је покушао да докаже већим бројем истраживања која су се сводила на мерење телесне конституције. Његови налази говоре о постојању биолошке дегенерисаности преступника манифестоване у величини носа, ушију, вилица, у искеженом изразу, танким скупљеним уснама, закрављеним очима и дугачким екстремитетима. Иако ти налази са данашње тачке гледишта изгледају прилично усиљено и једнострано, а помало и наивно, мора се признати велика заслуга тој теорији у пионирској систематизацији криминалаца, затим контролисаној опсервацији и уопште и објашњење корена овог понашања. Највећа заслуга те теорије свакако је значајан корак напред у операционализовању онога што је предмет истраживања, у овом случају стигмата, и у емпиријској проверљивости истраживачких хипотеза.

У каснијим радовима, Ломбрoсо је извршио типологију преступника на (1) морално малоумне злочинце, (2) рођене злочинце, (3) случајне злочинце и (4) злочинце из страсти. У основи сваког од тих типова налазе се епилептоидни гени. Његова тврдња да је епилепсија у корену свих криминалних понашања изазвала је многа противљења његових колега по струци па је Ломбрoсо ту тврдњу изменио у "сви рођени злочинци јесу епилептичари али сви епилептичари нису злочинци".

Иако су теоријске поставке и резултати истраживања Ломбрoса изазвали многе недоумице, противљења, па и протесте, његови радови оставили су значајног трага у италијанској позитивистичкој школи кривичног права, школи чије је основно полазиште у ставу да је криминални акт резултат слободне воље. Ипак, под утицајем снажног оспоравања од стране других криминолога, па и својих ученика, Ломбрoсо је ублажио своја екстремна становишта и прихватио значајан утицај и социјалних фактора на криминал. Но, и поред тога сматрао је да макар 33% криминала дугујемо генетском наслеђу којег је он описао.

Новија истраживања у физиологији, генетици и неурологији

Жесток отпор на који су наишла Ломбрoсова схватања криминала, па и схватања неких других аутора овог усмерења, потиснула су идеје о генетским или биолошким коренима преступништва сасвим на споредни колосек. Само су још неки чврсти поклоници генетике наставили истраживања у том подручју. На то потискивање утицала је и чињеница да је у значајном делу земљине кугле завладао друштвени поредак који је сва понашања људи, па и криминал, објашњавао класном борбом и развојем производних снага. Но, било како било, генетска истраживања направила су револуцију у многим

---

² Наведено према Крон, Л., Кајинов грех, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2000.

наукама (медицини, биологији, пољопривреди и другим) па су као рефлекс тих радова оживела ова истраживања и у подручју криминала.

У тим подручјима ова се истраживања могу поделити у три групе: истраживања хромозома, истраживања хормона и истраживања централног нервног система.³

Хромозомска теорија

Генетска истраживања средином прошлог века открила су хромозомску структуру гена и доказала да човек по правилу има 46 хромозома од којих 44 одређују облик, конфигурацију тела и све друге наследне особине, док последња два одређују пол. Структура тих полних хромозома код мушкараца је ху, а код жена хх. Испитивања на неким узорцима мушкараца показала су да извештан број њих има хромозомску структуру у којој се налази један прекобројан хромозом у. То је покренуло истраживаче да анализирају њихово понашање и том анализом је установљено да се већина особа са хуу структуром полних хромозома понаша девијантно. Детаљнија испитивања на већим узорцима и на насилним злочинцима који су се налазили у затворима показала су значајан проценат (13%) оних који имају такву структуру. Из тих резултата изведен је закључак да прекобројни у хромозом повећава агресивност мушкараца и преко повећане агресивности доводи до криминала. Криминал је, дакле, по тој новој тези резултат отежане социјализације, а не хромозомске структуре. Но, ни ова, ни првобитна теза не могу се сматрати доказаном. Потребно је уложити још много истраживачког напора, уз неопходну контролу многих посредујућих фактора, да би се реалније сагледало која је од ових теза вероватнија и постоји ли можда неко треће сасвих реалније објашњење.

Хормонска теорија

Новија истраживања у медицини, биологији и физиологији утврдила су да лучење хормоналних жлезда има важног утицаја на развој и понашање личности. Утицај тих жлезда углавном се одвија преко њихове хипер или хипофункције. Осим поменутих наука и психијатрија, као посебна грана медицине, и психологија откриле су да поремећај у раду ових жлезда може довести до неких облика депресије, до апатије и неких других поремећаја специфичног начина манифестовања.

Ти резултати понукали су извештан број криминолога и они су покушали да пронађу везу између лучења хормона и криминалног, односно девијантног понашања. Њихови радови углавном су се сводили на напоре да открију паралелност између чињења кривичних дела и степена присуства или одсуства хормона у крви учинилаца тих дела и да, евентуално, установе разлике у тим степенима присуства или одсуства по појединим врстама престапа.

³ Наведено према Corn, R., Mc Corkle, L.: Criminology and Penology, N.Y. 1984.

БЕЗБЕДНОСТ

Од многобројних покушаја могу се, али не као превише вредни пажње, поменути налази да је хипогликемија као последица рада ендокриних жлезда паралелна са неким облицима криминалног понашања. Једини налаз вредан пажње јесте да повећано лучење тестостерона повећава агресивност код човека и да тако, тим посредним путем доводи до криминалног понашања. Тај налаз експериментално је доказан и сматра се научном чињеницом али само у свом првом делу: у односу тестостерона и агресивности. У другом делу, оном који говори о односу тестостерон - агресивност - криминално понашање резултати нису поуздани и не могу се сматрати научном чињеницом. При том, ваља прецизирати да није спорна толико ни веза агресивности са криминалним понашањем, пошто ту везу потврђују бројна истраживања личности, колико је спорно да ли је агресивност која води ка криминалу баш она коју подстиче тестостерон или је то аутентична агресивност, црта личности настала из многих познатих и мање познатих разлога. Та фина разграничења су неопходна како би се сагледала реална улога тестостерона. Ми чврсто верујемо да везу агресивности и криминала дугујемо аутентичној агресивној црти личности и да дејство тестостерона не може произвести криминално понашање. Уосталом има толико случајева намерно изазваног повећања тестостерона у области спорта и у највећем броју то појачано лучење тестостерона повећало је агресивност која се усмерила ка постизању бољих резултата, а не ка криминалном понашању.

Неуролошка теорија

Није било потребно много домишљања да би се поставила теза о вези централног нервног система и криминалног понашања. Није, јер од тог система зависи огроман број људских реакција и психичких функција па зашто не би и та врста понашања. Централни нервни систем утиче, практично, на сваки наш покрет, сваку реакцију, сваку способност, свако понашање, сваку нашу особину и још много, много тога. Утиче и на то како неке ствари или појаве видимо, шта хоћемо, чему тежимо и шта ценимо, на наше емоције и слично. Ако баш не утиче директно онда индиректно преко наше способности да нешто разумемо или научимо. Зато су многи научници били склони да верују да се и криминално понашање може објашњавати функционисањем мозга. Али опет не директно него посредством агресивности. Наиме, експерименти вршени у физиологији централног нервног система показали су да у темпоралним деловима мозга постоје режњеви који кад се стимулишу електричном струјом значајно повећавају агресивне наступе особе. Кад се ти центри разоре, неком хируршком интервенцијом, особа потпуно губи способност за агресивна реаговања. Из таквих резултата изведен је закључак да је централни нервни систем, у крајњој инстанци, одговоран за сва она понашања која садрже агресивну компоненту у себи па и за чињење кривичних дела.

Ма колико та теоријска оријентација о централном нервном систему као регулатору понашања била прихватљива, а јесте бар у оном делу који каже да овај систем представља физиолошку основу целокупног психичког живота, допринос централног нервног система чињењу кривичних дела ипак је превише посредне природе да бисмо тај систем сматрали иоле значајнијим фактором тог чињења. Ако прихватимо тезу да се тај допринос може мани-

фестовати не само посредством агресивности него и посредством лошијег учења, лошије социјализације, што је иначе позната теза Eysenk-a⁴, како објаснити чињеницу да се неким облицима криминала, економским на пример, могу бавити само људи који имају релативно висок ниво образовања и који су имали релативно успешан процес социјализације. Биће пре вероватно да централни нервни систем и његова особина да инхибиторно реагује представљају потенцијал за неке психичке садржаје који су много ближи криминалном понашању.

ПСИХОЛОШКЕ ТЕОРИЈЕ КРИМИНАЛИТЕТА

Психолошке теорије криминалитета спадају међу најбројнију групу теорија које објашњавају ово понашање. Многи криминолози у свету, социолошког или психолошког образовања, то недвосмислено признају. Дешава се, међутим, да изванредан број криминолога под овом групацијом подразумева само мали број теорија.⁵ Осим тога неки криминолози као психолошке теорије криминала сматрају теорије које то нису. На пример, Фројдова психоаналитичка теорија личности, иако је знано да тај аутор о криминалу не расправља или теорија интелигенције која у психологији не постоји као теорија криминала и теорија фрустрације која није теорија криминала, већ агресивности. Али то је проблем за неке друге расправе. Вратимо се психолошким теоријама и погледајмо која су најважнија психолошка објашњења криминалитета. Опредељење за та "најважнија објашњења" учињено је из рационалних разлога пошто психолошких теорија или теорија са превасходно психолошким садржајем, на пример теорија учења, има толико да би им се могао посвети један посебан чланак.

Та најважнија теоријска објашњења без сумње су Eysenkova теорија и неке од теорија учења - рецимо теорија социјалног учења и теорија диференцијалне асоцијације.

Eysenkova теорија личности и криминала

Ради се о изузетно целовитој и емпиријски провереној теорији. Целовитој јер та теорија сумира многа знања и теоријске постулате неурологије, социологије и психологије, а емпиријски провереној зато што су Eysenk и његови сарадници извршили бројна истраживања да је докажу и у томе успели.

Eysenkova теорија⁶ обједињује неуролошке предиспозиције које отежавају учење са утицајима средине, конкретно слабостима социјализације, и све то са структуром личности и тврди да се криминално понашање учи као и свако друго понашање: награђивањем и кажњавањем, односно класичним условљавањем. Брзина и ефикасност тог учења зависе од структуре личности, односно неуролошких предиспозиција ка учењу па зато у Eysenkovoј теорији криминалитета личност има изузетно важну улогу.

⁴ Eysenk, H. Y., *Crime and Personality*, Routledge and Kegan Paul, London, 1964.

⁵ Пажљива анализа показује да осим психолошких, социолошких и биолошких друге теорије криминала и не постоје. Криминологија је у ствари наука која настаје узимајући од психологије и социологије изванредан број теорија и додајући њима неке недефинисане покушаје биологије да се уплете у то подручје.

⁶ Eysenk, H. J., *Crime and Personality*, London, 1964.

БЕЗБЕДНОСТ

Личност је хијерархијски организована структура у којој се на врху налазе три латентне димензије добијене на основу много индикатора методом факторске анализе. Прва димензија је екстраверзија - интроверзија и њу карактерише тешко (екстраверзија) или лако (интроверзија) побуђивање централног нервног система. Осим тешког побуђивања централни нервни систем екстравертних особа карактеришу и процеси инхибиције. Ови процеси отежавају учење социјално пожељних норми понашања током социјализације и зато је вероватније да ће се ове особе бавити криминалом. Супротно од тога централни нервни систем интровертних особа карактеришу процеси ексцитације који погодују процесу учења па је мања вероватноћа да ће се ове особе бавити криминалом.

Друга особина је неуротизам који зависи од вегетативног нервног система. Неуротизам може бити ниски и високи. Високи неуротизам одликују емоционална лабилност и повишења анксиозност због којих такође долази до отежаног условљавања, односно до повећања вероватноће бављења криминалом. Најзад, трећа особина је психотицизам. Неуролошка локација те особине није сасвим извесна али већина истраживача мисли да се ради о хипоталамусу. Негативни утицаји те особине на процесе учења су евидентни будући да је једна од главних карактеристика ове димензије немогућност учења на основу прошлог искуства.

По Eysenk-у процес учења норми понашања одвија се класичним социјалним условљавањем током социјализације. Социјализација се, с друге стране, одвија уз значајну улогу родитеља или блиских особа рачунајући ту и вршњачке групе. Свака грешка у том процесу може довести до повећања вероватноће ка криминалу. Али процес социјализације значајно је отежан код екстравертних, неуротичних и особа са високим психотизмом због својстава њиховог нервног система па је зато врло вероватно да ће ове особе пре него друге почети да се баве криминалом.

Обједињујући неуролошке, психолошке и социјалне факторе, ове последње у виду признавања велике улоге средине у процесу социјализације, Eysenk је створио заиста једну целовиту и важну теорију криминалитета која је доказана у његовим и његових сарадника бројним радовима. Осим тога и небројено много психолога у целом свету проверавало је његове поставке о особинама личности, о повезаности особина личности и својстава нервног система, о повезаности особина личности и криминалног понашања и многе друге детаље те теорије. Налази тих провера дали су за право Eysenk-у. Данас се сматра да је то најбоља и најцеловитија теорија криминала која је истрпела све фазе провере. Такође се сматра да је то једна од ретких теорија чији постулати нису апстрактне логичке категорије него законитости које се могу експериментално, лабораторијски и психолошки проверити. Упркос томе ова теорија у нас није нашла адекватно место али углавном због тога што они који проучавају криминал тешко разумеју психолошке налазе. Треба веровати да ће се то ускоро применити као и да ће све већи број психолога почети да се интересује за овај облик људског понашања.

Теорија диференцијалне асоцијације

Велика већина психолошких теорија су у ствари теорије учења. Доминација тих теоријских приступа једним делом може се објаснити чињеницом да се мало аутора психолошке оријентације усуђивало, након дебакла Ломброса, да разлоге криминалног понашања тражи у било којим психолошким феноменима који личе на нешто што подсећа на генетику. Захваљујући томе имамо веома пажљиву и рекло би се детаљну елаборацију теорија учења.

Међу тим теоријама учења нашу пажњу заслужују теорија диференцијалне асоцијације Е. Sutherland-а⁷. По тој теорији криминално понашање се учи као и свако друго, тј. по истим принципима. Али за разлику од других понашања криминално понашање се учи у неформалним групама, у групама вршњака. Највише се наравно учи од вођа групе. Ако су вође тих група криминалци, чланови групе ће врло брзо и врло лако научити та понашања. Колико брзо и колико лако зависи од блискости са другим члановима групе, од учесталости дружења и неких других мање важних чинилаца. Криминално понашање се учи не само посматрајући друге који се тако понашају него и ако се ти други тако не понашају, али испољавају прокриминалне вредности и ставове. Штавише, те прокриминалне вредности и ти ставови су веома важни пошто они могу довести до криминалног понашања и ако их испољавају и некриминалне особе са којима појединац проводи време, а не само криминалци. Али и то није све. Те особе не морају ни саопштавати те прокриминалне вредности и ставове. Довољно је само да криминално понашање не осуђују па да се то понашање научи и усвоји.

Оваквих и сличних постулата теорије диференцијалне асоцијације, наравно, има још, али и ови поменути су довољни да се разуме колику важност има процес учења за настанак криминалног понашања.

На жалост, теорија диференцијалне асоцијације нема одговор на битно питање: од кога су научили криминално понашање они чланови групе који су чинили прву криминалну групу. Одакле, дакле, примарно криминално понашање. Теорија нема одговор на то, а покушај да тај приговор превазиђе са тезом да се ово понашање може научити и од некриминалних особа ако испољавају прокриминалне вредности или ако само не осуђују такво понашање, не може да надомести невоље које теорија има због тога. Ако се томе дода да има појединаца који су чланови тих криминалних група или који су изложени прокриминалним вредностима и ставовима, а никад не постану криминалци невоље ове теорије се значајно увећавају.

Теорија опсервационог учења

Учење агресивног криминалног понашања не мора се одвијати само у непосредном контакту са особама које се тако понашају. То понашање може се научити и само посматрањем тих особа. Ова, на први поглед једноставна теза направила је праву револуцију у подручју социјалног учења и социјалног

⁷ Теорија је изложена у чувеном делу Sutherland-а *Principles of Criminology*, N. Y. Приказ теорије урађен је према књизи Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., *Криминологија*, Правни факултет, Ниш, 2003.

БЕЗБЕДНОСТ

понашања, наравно након што је доказана. Она је, у ствари, показала да се неко понашање може научити посматрањем понашања али да степен научености тог понашања зависи од тога да ли је посматрано понашање било награђено, кажњено или су изостали и награда и казна. Разуме се, највећи обим и најбрже се посматрано понашање научи ако је оно било награђено. Или ако није ни награђено ни кажњено пошто изостанак казне, психолошки гледано, има значење награде. Тим принципом, дакле, посматрањем, може се научити било који облик понашања. Из тога произлази да је процес посматрања битан за многе врсте учења: за учење улога, учење по моделу, учење путем имитације и слично.

СОЦИОЛОШКЕ ТЕОРИЈЕ КРИМИНАЛИТЕТА

Социолошке теорије криминалитета чине такође прилично бројну групу теорија. Неке од њих тешко могу да се сврстају у ту науку, ако се строго поштује дефиниција те науке, али већина криминолога их тако третира, па их отуда и ми приказујемо у овом поглављу.

Еколошке теорије криминалитета

Основна поставка свих теорија које у својим називима имају реч "екологија", а има их у разним гранама наука, јесте да понашање људи и друштвена решења могу зависити и зависе од простора и положаја људи у простору. Истраживачки радови ослоњени на ову теорију углавном су концентрисани на то да утврде како се стопе криминала дистрибуирају у простору, односно на територији неког града. Резултати тих истраживања побили су раније стереотипије које су важиле у научним круговима да су високе стопе криминала и девијација уопште карактеристичне за одређене етничке, расне или социјалне групе. Утврђено је, наиме, да се високе стопе криминала распоређују по неким правилностима које се могу географски и просторно изразити. Те високе стопе карактеристичне су за поједине градске зоне које су врло оштро и прецизно дефинисане али не етничким, не расним и не социјалним својствима њихових становника. Осим тога те високе стопе показују тенденцију да се у тим подручјима дуго задржавају, а онда се нагло и из неких тешко разумљивих разлога селе у друге зоне.

Концентрација високих стопа криминала у прилично одређеним зонама града објашњавана је слабљењем друштвене контроле у тим локалним заједницама.⁸ Та теза као и чињеница да постоје просторно дефинисане високе стопе криминалитета омогућава планирање и програмирање разних акција од стране државе усмерених на сузбијање тог криминалитета.

Теорија културног конфликта и теорија поткултура

У социологији културни конфликт се дефинише на различите начине али у овој теорији он је дефинисан као сукоб до кога долази када појединац или

---

⁸ Shaw, C. R., *Delinquency areas*, University of Chicago Press, 1929.

група дођу под значајан утицај двеју различитих култура.⁹ До овог конфликта долази услед међусобног мешања или само додиривања различитих култура у подручјима где живе различите нације или културне групе, услед присилних миграција националних група и услед економских миграција. То мешање и мигрирање подразумевају тешко прилагођавање нормама и вредностима доминантне друштвене групе оних појединаца који припадају мањинским групама, а врло често и отворене сукобе услед наметања силом ових норми и вредности. Интензитет тог несклада, а онда и организованост мигрантских заједница, важни су чиниоци од којих зависи да ли ће се културни конфликти претворити у криминално понашање.

Теорија културног конфликта веома је често коришћена од стране многих социолога и криминолога да се објасне скокови криминала, посебно малолетничког, у ситуацијама повећаног и убрзаног индустријског, урбаног или било ког другог развоја, а онда и пораст овог криминала услед сукоба већих размера или ратова.

Иако се не може рећи да су веома сличне већина аутора ипак теорије поткултура сматра само једном варијацијом теорија културног конфликта. Суштина тих теорија поткултура и контракултура јесте у схватању да унутар сваке друштвене заједнице постоје групе које имају ставове, норме, вредности и начине понашања супротне у односу на доминантну друштвену структуру¹⁰ и да ти ставови, норме, вредности и начине понашања могу бити у конфликту са матичном културом. Из тих различитости културе и поткултуре рађа се криминал.¹¹

Теорија аномије

Криминалитет је понашање појединаца изазвано битним променама у друштвеној структури. Те промене очитују се у нескладу између културних циљева и легитимних средстава за њихово постизање. Несклад се, јавља онда када ова средства за постизање циљева нису једнако доступна свим друштвеним слојевима. Овај несклад између културом прописаних циљева и такође културом прописаних могућности за њихово постизање јесте, по аутору теорије Robertu Mertonu,¹² стање аномије или, како се другачије зове, стање распада норми понашања, стање безнормности. У тим стањима многи појединци, припадници оних слојева којима нису доступна легитимна средства, не бирају начине како ће да остваре поменуте циљеве и понашању се криминално. Криминал је, заправо, њихов одговор на аномично стање у друштву. Али то је само један од пет могућих начина реаговања појединаца на аномично

⁹ Приказивање ове теорије урађено је по Јанковић, И., Пешић, В.: Друштвене девијације - критика социјалне патологије, Београд, 1981.

¹⁰ Matza, D., *Delinquency and Drift*, John Wiley and Sons, N. Y. 1964.

¹¹ Има више теоријских оријентација унутар ове теорије поткултура. Cohen у делу *Delinquents boys* (1955) као механизам настајања криминалног понашања наводи стварање једног алтернативног вредносног система који не осуђује криминал већ га подстиче, постојањем различитих система могућности док Miller разлоге криминала види у одсуству оца које (одсуство) је карактеристично за културу ниже класе. (Наведено према Јанковић, И., Пешић, В., Друштвене девијације, Београд, 1981.)

¹² Merton, R., *Social Structure and Anomie*, in Cressey, D. R. and Ward, D. A. *Delinquency, Crime and Social Proces*, Harper and Row, N. Y. 1969.

БЕЗБЕДНОСТ

стање. Наиме, по Mertonу, човек може веома различито реаговати на ова стања. Може, рецимо, реаговати конформизмом тј. прихватањем стања какво јесте и покоривањем таквом стању. Иако се такво понашање у психолошком смислу не може сматрати вредним и пожељним са социолошког становишта оно није девијантно. Са тог становишта оно је дакле пожељно и позитивно. Други начин реаговања је иновација и тај се начин испољава у прихватању циљева али не и легитимних средстава за њихово постизање. У тај облик реаговања спада криминалитет. Трећи начин реаговања је ритуализам и манифестује се одбацавањем тих, културом датих циљева и поштовањем норми. Ако појединац, међутим, одбацује и циљеве и дозвољена средства за њихово остваривање имамо посла са повлачењем као четвртим начином реаговања. Најзад, пети начин реаговања је бунт. У њему појединац одбацује културом дате циљеве и средства и тражи да се успоставе нове вредности и да се промени друштвена структура.

Иако је теорија аномије широко прихваћена од већине криминолога и нарочито социолога она на жалост нема универзално значење. Нема јер не може да објасни све врсте криминала, а нарочито нема одговор на релативно једноставно питање: како то да се у аномичним ситуацијама и друштвима криминала бави ипак релативно мали део популације. Нудећи ту теорију Мертон, међутим, није ни желео да понуди опште важећа правила која би се односила на све ситуације и све појединце. Његова теорија добро објашњава друштвени миље у којем се дешавају бројне девијантности или који утиче на стварање тих девијантности али ништа не каже о индивидуалним разликама ни међу девијантнима, а поготову између оних који јесу и који нису девијанти. Зато она нема неког нарочитог значаја за разумевање конкретног криминалног понашања појединца. Она је, међутим, веома важна са становишта спречавања, односно сузбијања криминалитета. Она је, јасан доказ да ће у аномичним ситуацијама доћи до пораста криминалитета и исто тако јасан знак да треба да предузме различите мере које му стоје на располагању да не дозволи да тај криминалитет пређе границе после којих се више не може контролисати полицијским методама.

Теорије опортунитета

За разлику од већине социолошких и психолошких теорија које покушавају да корене криминалног понашања нађу било у индивидуалном било у социјалном простору, или у оба истовремено, ове теорије¹³ те корене уопште и не траже већ само настоје да укажу шта су елементи повећаног ризика од криминала. Њихова основна теза јесте да преступници реагују рационално и да се одлучују за извршење кривичних дела кад постоји погодна могућност за то. Ако им држава и њени грађани својим немарним односом према безбедности то омогућавају, преступника ће бити значјано више. Важност ове теорије јесте управо у томе што наглашава одсуство полицајца, односно одсуство

---

¹³ Има их две. Прва је теорија о стилу живота и његовој повезаности са криминалитетом. Друга је о односу свакодневних рутинских активности и криминалитета. Аутори прве су Hindelang, Gottfredson, Garofalo који су ту теорију изнели у делу *Victim of Personal Crime*, Cambridge 19768, а дупре Cohen и Felson (*Social Changes and Crime rate* Trenos, ASR, 1979.

чувара као оног момента који може да превагне у том одлучивању за извршење дела. Другим речима што наглашава колико је битно да се имовина и животи штите од стране самих грађана и од обичних полицајаца на тај начин што ће се проредити прилике за извршења дела и повећавати ризик за такво понашање. Ово последње подразумева, наравно, и ризик од откривања тј. ефикасност откривања оних који су кривична дела већ учинили.

Теорија етикетирања

Теорије које су до сада изложене тражиле су корене криминала у неповољним констелацијама социо-културних, биолошких, психолошких или ситуационих фактора. Теорија етикетирања има сасвим другачији прилаз криминалитету. Она у центар збивања уводи друштвену реакцију на криминал, а пре свега реакцију органа откривања, и наглашава утицај те реакције на настајање криминалитета. Али не на превенцију ове појаве него баш на њено настајање, на процесе како та реакција доприноси да појединац од безазленог примарног и лаког преступника постане прави криминалац.

Основу ове теорије чини тврдња да идентитет и слика о себи настају током интеракције појединца и његове друштвене средине. Другим речима, настају између осталог и под утицајем опажања поједица о томе како га други из његове околине виде. То опажање има три важна елемента: (1) замисао појединца о томе како треба и како изгледа у очима других особа; (2) замисао о томе како га те друге особе виде и (3) неку врсту "ја осећања" као што је понос или поштење.¹⁴ Последице тога су следеће: ако друштвена средина стави до знања појединцу да га опажа као криминалца, а то му ставља до знања тиме што држава одмах интензивно реагује на његове преступе, и тај појединац ће почети себе тако да доживљава. Ако се та друштвена реакција понавља појединац ће успоставити специфичан систем ставова, вредности и норми и потпуно преузети улогу криминалца. Преузимањем те улоге и развијањем ових ставова и вредности појединац у ствари штити свој идентитет и слику о себи од напада друштвене средине.

Другачије речено, примарно делинквентно понашање, које може бити и веома лако са становишта закона и изазвано многим разлозима, изазваће реакцију друштва у виду хапшења и процесуирања и појединац мора реорганизовати слику о себи и своју улогу. Он може престати да чини преступе и поново имати друштвено прихватљиву улогу. Али често се реакција друштва доживљава као непримерена преступу, неправедна и грубо одбацивање, као нешто што угрожава личност и осећање самопоштовања. Да би се ефекти тих деградирајућих поступака умањили и поново успоставио лични и друштвени идентитет појединац улази у криминалне групе и усваја њихове ставове, вредности и начине понашања. Крајњи исход је прихватање делинквентне улоге и континуирано чињење кривичних дела.¹⁵

¹⁴ Marshall, O. R., *Criminal Stereotypes of "Society"*, Washington, 1976.

¹⁵ Lemert, E. M., *Primary and Secondary Deviation*, u: Cressey D. and Ward, D., *Delinquency, Crime and Social Process*, N. Y. 1969.

БЕЗБЕДНОСТ

Теорија етикетирања има много приговора. Између осталог како то да постоје делинквентни мотиви који су видљиви код првог преступа, а да на касније преступе они не делују, него делује само друштвена реакција. Чињеница да друштвена реакција долази након првог преступа показује да она није могла произвести те делинквентне мотиве. Осим тога како се теоријом етикетирања и друштвеном реакцијом може објашњавати серија преступа које појединац чини и пре откривања и пре те реакције. Очигледно је да та теорија нема одговор на ту ситуацију, а она је у свету криминала релативно честа. Па, ипак, теорија етикетирања скренула је пажњу на могуће негативне стране друштвене реакције нарочито ако је та реакција груба, ако вређа достојанство личности и ако није примерена преступу.

ЗАКЉУЧЦИ

Из изложеног у овом раду може се закључити да су се људи од најраније историје бавили питањем узрочности криминалитета, што је касније довело до појаве многобројних теорија и перманентног настојања да се научно објасни појава криминалног понашања. Међутим, свака од наведених и приказаних теорија има одређених недостатака и празнина, пре свега зато што је криминалитет комплексна појава коју изазивају разни криминогени утицаји, који су међусобно повезани и испреплетани, делују у разним везама, односима и комбинацијама које нису механичке и просте, а при томе у одређеним случајевима појединим криминогеним факторима припада одлучујућа улога и утицај.

Поред евидентних недостатака и одређених приговора и оспоравања, свака од ових група теорија (неке више, а неке мање) оставиле су трага у научној делатности и пружиле сазнања која су од немерљивог значаја за спречавање и сузбијање криминалитета. Та сазнања су од нарочите користи за субјекте који су носиоце борбе против криминалитета, и то пре свега за њихове менаџерске структуре. И поред добре применљивости досадашњих сазнања никако се не треба задржавати на овом ступњу већ је потребно стално их употпуњавати и надограђивати новим научним сазнањима и достигнућима која су постигнута у природним и друштвеним наукама. Тако стечена сазнања треба имплементирати и проверавати у пракси, у противном постоји опасност да она остану празна теоретисања, од којих неће имати користи ни наука, ни пракса. Када је у питању стање теоријске мисли о узроцима криминалитета у нас, те коришћење расположивих извора о тренутним научним сазнањима у свету, може се констатовати да смо у оскудном стању, те да је потребно подстицати, како научна истраживања у овој области, тако и прикупљање расположивих сазнања у свету и њихову валоризацију сагласно нашим условима и потребама. Примарна обавеза наших криминолога и других теоретичара јесте да објасне криминалитет у нашој земљи, а нарочито у светлу последњих друштвено-политичких кретања и експанзије у периоду транзиције, како би се спознали најефикаснији начини за његово сузбијање односно свођење на прихватљиве оквире.

Такође, претходно изложено потенцира потребу да менаџерске структуре у органима који учествују у сузбијању криминалитета, а нарочито полицијски менаџмент, поред неопходно потребних функционалних знања, морају поседовати знања о основним теоријским објашњењима криминалитета као психосоциолошком и правном феномену. Не може се очекивати успешно функционисање полицијског менаџмента, посебно оног који је задужен за сузбијање криминалитета, уколико менаџери у полицији не поседују специфична знања која се тичу менаџмента у овој области, али исто тако и савремена знања из криминалистике, криминологије и других кривичних наука.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Bandura, A. *Social Learning Theory*, Englewood, Cliss, N. Y. Prentice Hall., 1977.
2. Wren, D., Voich, D., *Менаџмент, процес, структура и понашање*, Београд, Грмеч, 2001.
3. Eysenk, H. Y., *Crime and Personality*, Routledge and Kegan Paul, London, 1964.
4. Игњатовић, Ђ., *Криминологија*, Номос, Београд, 1996.
5. James A. F. Stoner, R. Edward Freeman & Daniel R. Gilbert, Jr. *Management*, Beograd, Zelnid, 1999.
6. Јанковић, И., Пешић, В., *Друштвене девијације - критика социјалне патологије*, Београд, 1981.
7. Крон, Л., *Кајинов грех*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2000.
8. Константиновић-Вилић, С., Николић-Ристановић, В., *Криминологија*, Правни факултет, Ниш, 2003.
9. Lemert, E.M., *Primary and Secondary Deviation*, u: Cressey D. and Ward, D.
10. Милутиновић, М., *Криминологија*, Савремена администрација, Београд, 1981.
11. Милутиновић, М., *Криминологија*, Савремена администрација, Београд, 1988.
12. Matza, D., *Delinqueny and Drift*, John Wilez and Sons, N. Y. 1964.
13. Marshall, O. R., *Criminal Stereotypes of "Society"*, Washington, 1976.
14. Merton, R., *Social Structure and Anomie*, in Cressey, D. R. and Ward, D. A.
15. Mednick, et all, *Genetic influences in criminal convictions*, Sciences, 1984.
16. Симоновић, Б., *Криминалистика*, Правни факултет у Крагујевцу, Институт за правне и друштвене науке, Крагујевац, 2004.
17. Corn, R., Mc Corkle, L., *Criminology and Penology*, N. Y. 1984.
18. Cohen i Felson, *Social Changes and Crime rate Trenos*, ASR, 1979.
19. Southerland-a *Principies of Criminology*, N. Y. 1955.
20. Shaw, C.R., *Delinquency areas*, University of Chicago Press, 1929.
21. Hindelang, Gottfredson, Garofalo, *Victim of Personal Crime*, Cambridge 1976.

BASIC THEORETICAL EXPLANATIONS OF CRIMINALITY

Abstract: A vast number of theories have dealt with the issue of criminality and its roots in order to devise the most efficient way to prevent and curb it. This paper begins with the earliest concepts of criminality, and then presents biological, psychological, and sociological theories on the sources of criminal behaviour. Each of these groups of theories is presented by explaining its essential ideas and its findings and achievements, all of which present valuable contribution to crime combating.

Key Words: theories on criminality, curbing crime, police, police management.

Мр Зоран ТОДОРОВИЋ,
МУП Републике Србије, ППУ Шабац

ПРАВНИ АСПЕКТ ЕКОЛОШКЕ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Резиме: Бројна теоријска и практична истраживања садашњег стања еколошке безбедности у нас, указују да је оно на ниском нивоу и да је оптерећено бројним факторима: политичко-социјалним, економских, техничко-технолошких и другим. Антипод томе је постојећи уставни, кривични и међународни правни оквир у који је смештена еко-безбедносна супстанција, који није потпуно дефинисан али би се могао учинити адекватним и довољним за постизање одређеног нивоа (стања) еколошке безбедности уколико би био доследно имплементиран у друштвену стварност. Штавише, у новије време он је проширен усвајањем низа докумената који су у складу са владајућим концептом "одрживог развоја" и начелом интегралности система заштите животне средине. Ипак, с обзиром на показатеље реалног стања еколошке безбедности, може се рећи да постављени правни оквир није адекватно и доследно искоришћен и да постоји перманентна инертност, пре свих, државних субјеката у примени и спровођењу правних норми.

Кључне речи: безбедност, еколошка безбедност, заштита и унапређење животне средине, систем безбедности, животна средина, инкриминација негативних утицаја на животну средину, одрживи развој, међународно-правни аспект еколошке безбедности, кривично дело, привредни преступ, прекршај, угрожавање животне средине.

УВОД

Покушај да се правилно анализира правни аспект еколошке безбедности у нас, показао би сву комплексност теме еколошке безбедности простора који није у потпуности правно ни територијално дефинисан, што додатно оптерећује њену практичну страну. Ни теоријски ни практично, не постоји нормативна уређеност области еколошке безбедности али постоје сегменти уставних, законских и подзаконских норми којима је посредно или непосредно уређена област безбедности и област екологије. Они се прожимају и у међусобној су интеракцији па из таквог односа настаје одређени квалитативни супстрат који можемо обухватити појмом еколошка безбедност. Због

БЕЗБЕДНОСТ

тога ће на овом месту бити анализирани сегменти уставно-правних, законских и подзаконских норми којима су уређене области *безбедности и екологије*.

У савременим државама, правно су уређене све друштвене области с посебно *безбедности* као област од посебног друштвеног значаја. Уређеност послова безбедности правним нормама претпоставка је успешног и ефикасног функционисања система безбедности али и гаранција за границе његовог деловања. Правна уређеност система безбедности је предуслов и за носиоце активности, послова и мера безбедности како би ефикасно остварили своју улогу у систему безбедности.

Комплекс ових питања, актуелизован је новим условима измењених безбедносних изазова у којима се налази људско друштво што није без утицаја и на безбедносне услове наше земље. Оно је оптерећено и неповољним политичко-економским, социјалним и другим чиниоцима условљеним дугим периодом опште друштвене кризе, а данас и транзиционим процесом.

Значај еколошке безбедности иницирано је померањем безбедносних изазова са класичних-војних, видљивих облика на невојне - високо софистициране као што су технологија, комуникације, научна сазнања, тржиште итд. Војна безбедност је постала мање значајна док су очување енергетских извора, слатководних извора, очување хране, еколошка и људска безбедност, постали пресудни за безбедност одређене друштвене заједнице. Због тога су савремене државе приступиле проширењу концепта безбедности како би се могло одговорити новим безбедносним изазовима. Наша земља, спроводећи измене у систему безбедности у складу са захтевима Европске уније, мораће усвојити и нормативни комплекс којим ће директно и индиректно, бити уређена област безбедности еколошких вредности.

Спектар савремених друштвених вредности које су заштићене правним поретком, поред основних: заштита живота, политичких слобода и права, социјално-економских права, у европским државама су истакнуте и еколошке вредности као основ за очување здраве социјалне и економске базе од стратешког значаја за њихово функционисање.

Проблем еколошке безбедности изражен ја на нашем простору више него икада. Степен индустријског развоја је прилично низак, а застареле технологије су потенцијална опасност и база за индустријске акциденте. Осим тога, ратне активности и разарања у непосредној прошлости, такође су допринели да се еколошка питања у Србији актуелизују.

УСТАВНО-ПРАВНЕ ОСНОВЕ ЕКОЛОШКЕ БЕЗБЕДНОСТИ

До стварања Државне заједнице Србија и Црна Гора и доношења Повеље Државне заједнице, најшири правни основ за уређење послова безбедности у Републици Србији представљао је Устав Савезне Републике Југославије и Устав Републике Србије што је значило да је понашање свих субјеката и органа у систему безбедности морало бити усаглашено са уставним начелима. Њима су правно регулисани: делокруг, надлежност и одговорност

органа који остварују функцију безбедности¹. По Уставу СРЈ, у надлежности Републике Југославије је одбрана и безбедност СРЈ, заштита живота и здравља људи, међународних односа, преласка државне границе и контрола промета роба.²

Што се тиче еколошких одредаба, Устав СРЈ уважава "право човека на здраву животну средину" и дужност сваког и државе "да се стара о здравој животној средини"³, као и да СРЈ "у доброј мери испуњава обавезе које произилазе из међународних уговора у којима је она страна уговорница" као и да су "међународни уговори који су потврђени и објављени у складу са уставом и општеприхваћена правила међународног права саставни део унутрашњег правног поретка"⁴. То значи да СРЈ, уважавајући уставне принципе мора поштовати обавезе преузете из великог броја међународних докумената који се односе и на материју заштите животне средине. Ова норма сагласна је са нормама Повеље којима се чланице Заједнице обавезују да преузму међународне обавезе које је СРЈ преузела путем међународних уговора⁵.

Гарантујући сваком грађанину право на здраву животну средину, Устав СРЈ дефинише и одредбе о "заштити живота и здравља људи од заразних болести које угрожавају целу земљу, заштити животиња од заразних болести, заштити биља од болести и штеточина, заштити од јонизујућих зрачења, отровних, запаљивих, експлозивних, радиоактивних и других опасних материјала".⁶ Чланом 77 Устава, конкретно су дефинисана права и обавезе СРЈ у области заштите животне средине и односе се на следећа питања:

- Режим атмосфере и вода од интереса за целу земљу и међународних вода: режим обалног мора који је од интереса за међународне односе.
- Заштиту живота и здравља људи од заразних болести које угрожавају целу земљу; производњу и промет лекова; заштита животиња од заразних болести; заштита биља од болести и штеточина које угрожавају целу земљу; стављање у промет средстава за заштиту животиња и биља и контролу преношења животиња и биља преко државне границе; генетског материјала из области пољопривреде и шумарства.

Као што се види, Устав Савезне Републике Југославије са неколико одредаба уређује област заштите и унапређења животне средине посебно истичући државу као основни субјекат и њене обавезе у овој области.

¹ Правни прописи из области безбедности су законског и подзаконског карактера и према природи материје коју уређују, сврстани су у организационе, материјалне и мешовите. Првима се оснивају органи, одређује њихова надлежност и делокруг; другима се уређују области унутрашњих послова (држање и ношење оружја, кретање и боравак странаца, прелазак државне границе, итд.); трећи садрже норме које важе и за органе унутрашњих послова (закони из области радних односа, образовања, итд).

² Члан 77 Устава СРЈ.

³ Члан 52 Устава СРЈ.

⁴ Члан 16 Устава СРЈ.

⁵ Члан 63 Уставне повеље, "Службени лист Србије и Црне горе" број 1/03 и 26/05. Повеља је више политички него правни акт и она нема никаквих одредаба које дотичу еколошку сферу на начин како је то садржано у Уставу СРЈ.

⁶ Члан 77 тачка 8 Устава СРЈ.

БЕЗБЕДНОСТ

Уставно уређење области безбедности и екологије у Републици Србији изгледа овако. Република Србија је "демократска држава свих грађана који у њој живе, заснована на слободама и правима човека и грађанина, на владавини права и социјалној правди"⁷, у којој "сувереност припада свим грађанима Републике Србије"⁸ и "Уставом се јемче и признају лична, политичка, национална, социјална, културна и друга права човека и грађанина"⁹. Такође, Устав прописује да су "слободе и права човека и грађанина ограничене само једнаким слободама и правима других, и кад је то Уставом утврђено"¹⁰ а да је "Живот човека неприкосновен"¹¹. Уставом су уређени права и дужности Републике Србије која обезбеђује "одбрану и безбедност Републике Србије и њених грађана и мере за случај ванредног стања"¹². На овај начин уређено је обављање послова државне управе које је додељено министарствима која примењују законе и друге прописе и опште акте у области безбедности. Устав у материјалном смислу, одређује послове министарстава а њихово оснивање, одређење делокруга и надлежности, уређено је Законом о министарствима.

Еколошки уставно-правни оквир у Републици Србији постоји. Он је истакнут у поглављу о слободама, правима и дужностима човека и грађанина где "човек има право на здраву животну средину и где је свако, у складу са законом, дужан да штити и унапређује животну средину"¹³ Осим тога, Република Србија обезбеђује "систем заштите и унапређења животне средине; заштиту и унапређење биљног и животињског света, заштиту културних доbara, организацију и коришћење простора".¹⁴

Можемо закључити да на оба нивоа постоје уставно-правне норме којима се штите и унапређују еколошке вредности и преузимају обавезе по основу потписаних и ратификованих међународних уговора, најпре на нивоу Државне заједнице а посредно и Републике Србије и да Повеља и Устав Републике Србије, заштиту и унапређење еколошких вредности стављају у обавезу пре свега држави. Дакле, на нивоу савезне државе уређује се политика заштите животне средине која се односи на све сегменте друштвених активности и заштиту природних вредности животне средине као и оних које су радом створене и то по принципима одрживог развоја и у складу са преузетим међународним обавезама. Република Србија спроводи политику заштите и унапређења животне средине разрађујући и конкретизујући мере у овој области на својој територији.

Директне уставне еколошко-безбедносне одредбе не постоје ни у једном од Устава али су оне присутне у овој области кроз сагледавање логички-функ-

⁷ Члан 1 Устава Републике Србије.

⁸ Члан 2 Устава Републике Србије.

⁹ Члан 3 Устава Републике Србије.

¹⁰ Члан 11 Устава Републике Србије.

¹¹ Члан 14 Устава Републике Србије.

¹² Члан 72 Устава Републике Србије.

¹³ Члан 31 Устава Републике Србије.

¹⁴ Члан 72 Устава Републике Србије.

ционалних веза у овим областима и њиховог ширег значаја за друштвену заједницу. Јер, неоспорно је у интересу безбедности друштвене заједнице да уреди заштиту и унапређење еколошког система у свим његовим сегментима:

- Природним ресурсима (вода, ваздух, земљиште, тло, шуме, море);
- Променама животне средине, глобалним и локалним (климатске промене, прекогранично загађивање ваздуха, мора, вода, шума, озонског омотача, биолошког диверзитета, итд.);
- Посебним питањима (природне катастрофе, индустријски акциденти, отпадни материјали, уношење у земљу страних половних технологија и опреме, итд.).

Крајњи закључак је да је заштита животне средине у свим својим сегментима, дубоко инкорпорирана у укупност друштвено-економских односа те се може рећи да је садашње стање уставно-правне заштите у овој области реална слика укупног стања друштва.

ЗАКОНСКЕ И ПОДЗАКОНСКЕ ОСНОВЕ ЕКОЛОШКЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Из ранијег уставно-правног темеља, створен је систем правних норми у области заштите и унапређења животне средине сврстаних у већи број закона и општих аката. На нивоу СРЈ њима су биле уређене следеће области: Режим вода од интереса за целу земљу као и међудржавних вода, хидрометеоролошки послови од интереса за целу земљу, превоз опасних материја, промет експлозивних материја и отрова, средстава за заштиту биља, заштита од јонизујућег зрачења, производња опојних дрога, заштита становништва од заразних болести које могу угрозити целу земљу, заштита животиња, итд.

На нивоу Републике Србије на снази је Закон о заштити животне средине са одговарајућим бројем подзаконских аката којима је операционализована његова примена. Донет је и већи број законских аката које у ширем смислу, можемо уврстити у прописе који се тичу еколошке заштите. Ови прописи постоје у областима о заштити становништва од заразних болести, просторном и урбанистичком планирању, здравственој исправности животних намирница, заштити од јонизујућих зрачења, промету лекова, заштити вода и ваздуха, биља и животиња, промету и превозу експлозивних и опасних материја, заштити ваздуха, итд. На снази је и већи број уредаба са законском снагом као и закона о ратификацији којима су преузете одређене међународне обавезе у области заштите животне средине.

Законски акти на нивоу Државне заједнице Србије и Црне Горе и Републике Србије који се тичу безбедносног аспекта у еколошкој области, су кривични прописи и прописи из еколошке области који супсидијарно садрже и кривично-правне одредбе. Њих можемо класификовати као:

- *Одредбе које се односе на заштиту више еко-медијума;*¹⁵ Кривично-правна материја овог типа налази се у Основном кривичном закону Савезне Репуб-

¹⁵ Стојановић, др Зоран, Казненоправна заштита животне средине у Југославији, Нови Сад, 1991, страна 21-32.

БЕЗБЕДНОСТ

лике Југославије и Кривичном закону Републике Србије и Закону о заштити животне средине Републике Србије.

– *Одредбе које се односе на заштиту одређених еко-медијума; У овој скупини су одредбе којима се третира заштита вода, заштита земљишта, заштита животињског и биљног света, заштита од имисија (заштита ваздуха од загађивања, заштита од буке, заштита од јонизујућег зрачења), и отпадне материје.*

Дакле, надлежности код спровођења политике заштите и унапређења животне средине на нивоу Републике Србије, имају републички органи који доносе и извршавају законе, друге прописе и опште акте. Република Србија утврђује систем заштите и унапређења животне средине, заштиту у унапређење биљног и животињског света, заштиту културних добара, просторно планирање, и др. Основни републички орган у чијем је делокругу материја еколошке заштите јесте Министарство за науку и животну средину. Оно обавља послове државне управе који се односе на: заштиту природе и унапређивање животне средине; утврђивање и спровођење заштите природних целина од значаја за Републику; заштиту природних ресурса од загађивања; утврђивање услова заштите животне средине за изградњу објеката од интереса за Републику и за изградњу објеката на подручјима од посебног интереса за Републику; производњу и коришћење радиоактивних материја и њихово одлагање; обављање задатака и послова и вези са изворима јонизујућих и нејонизујућих зрачења; заштиту од буке и вибрација; заштиту од опасних и штетених материја у производњи, промету и одлагању; инспекцијски надзор у еколошкој области; програмирање и координирање међународне сарадње у овој области¹⁶ (ограничен међународни капацитет, прим. З. Т.).

ИНКРИМИНИСАНОСТ НЕГАТИВНИХ УТИЦАЈА НА ЖИВОТНУ СРЕДИНУ КАО ЧИНИЛАЦ ЕКОЛОШКЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Оглашавање законодавца и друштвене заједнице да жели да заштити одређене еколошке вредности, дакле да одреди као противправно и кажњиво свако нарушавање еколошких вредности у "већем обиму" и у "већим размерама", значајни је чинилац њене еколошке безбедности. Наше казнено-правно законодавство познаје три врсте деликата чија обележја налазимо у еколошкој сфери: кривична дела, привредни преступи и прекршаји. Дакле, постоји инкриминисаност штетних утицаја на еколошке вредности али је оно различитог степена. Законодавац полази од чињенице да није свако нарушавање животне средине кривично дело, преступ или прекршај. Ово се морало узети у обзир јер би санкционисање сваког утицаја на еколошке вредности спречило одређени друштвени напредак. Дакле, ископавање одређених рудних богатстава, преграђивање речних токова, изградња индустријских постројења која неминовно врше одређену имисију, не може бити инкриминисано иако нарушава изворни садржај еколошког добра. Није сваки

---

¹⁶ Члан 22а, Закона о министарствима, "Службени гласник" Републике Србије број 7/91, 8/91, 44/91, 87/92, 67/93.

степен загађености воде, ваздуха, земљишта довољан за постојање кривичног дела, престапа или прекршаја. Друштво се зарад свог напретака, одриче таквог санкционисања.

Данас су у употреби модерна технолошка средстава и процеси који неминовно доводе до одређеног нарушавања еколошких вредности. "То је ризик и цена које савремено друштво плаћа за свој просперитет. Али, технички напредак друштва губи своје ефекте ако се тиме у већој мери угрожавају живот и здравље људи и природна средина у којој људи живе. Због тога држава мора посебним прописима да одреди до које се мере загађивање човекове средине може толерисати" (Бошковић, 2000:47). У контексту права човека да несметано користи природу и еколошке вредности, да има право на квалитетну животну средину, можемо рећи да важеће кривичноправне норме обухватају самостална еколошка добра али не у потпуности. Јер, воде, ваздух, земљиште заштићени су само од загађивања у већој мери и на ширем простору и ако је тиме изазавана опасност за живот и здравље људи.

Кривична дела

Кривично дело уперено против еколошких вредности, уподобљено општој законској квалификацији кривичног законодавства Републике Србије, је дело које је законом предвиђено као кривично дело, које је противправно и које је скривљено.¹⁷

На нивоу Основног кривичног закона постојло је неколико инкриминација које се односе на незаконито и непрописно поступање са нуклеарним материјалима и њихово незаконито набављање, којим се угрожава безбедност, уношење у земљу опасних материја што је уобличено кривичним делима: Неовлашћеног прибављања и располагања нуклеарним материјама (члан 247а); Угрожавања безбедности нуклеарним материјама (члан 247б) и Уношење опасних материја у СРЈ (члан 248а).

Кривично дело неовлашћеног прибављања и располагања нуклеарним материјама (члан 274а), унето је у Кривични закон након југословенске ратификације Конвенције о физичкој заштити нуклеарног материјала¹⁸ закључене у Бечу 1979. године. У њој је предвиђено неколико кривичних дела са циљем да се спрече неовлашћена лица да дођу у посед нуклеарних материја, као и спречавање њихове злоупотребе. Конвенцијом је предвиђена обавеза држава које прихвате Конвенцију, да та кривична дела унесу у своје кривично законодавство и предвиде одговарајућу санкцију. Чак и условима мирнодопског коришћења нуклеарних материја и нуклеарне енергије, ако би дошле у посед неовлашћених лица, њиховом злоупотребом могу се изазвати тешке последице за људе и материјална добра. Како у Републици Србији постоје

¹⁷ Члан 14 Кривичног законика Републике Србије, "Службени гласник" Републике Србије број 85/2005.

¹⁸ Шири контекст у којем су прописана и остала "нуклеарна" кривична дела, постављен је међународним обавезама које је СФРЈ раније преузела ратификацијом Уговора о забрани експеримената са нуклеарним оружјем у атмосфери, копну и под водом, (Службени лист СФРЈ број 11/63), ратификацијом Уговора о неширењу нуклеарног оружја, (Службени лист СФРЈ број 10/70) и ратификацијом Споразума између СФРЈ и Међународне агенције за атомску енергију о примени гаранција у вези са Уговором о неширењу нуклеарног оружја, (Службени лист СФРЈ број 67/73).

БЕЗБЕДНОСТ

овлашћени корисници одређених нуклеарних материја (у области медицине, науке и технологије, неких сегмената рударских екстракција, итд.), постоји опасност да се вршењем кривичних дела (крађе, разбојништва), дође у посед ових материја. Конвенцијом се управо предвиђа могућност да одређена стручна лица која дођу у посед нуклеарног материјала, могу направити нуклеарну бомбу. Даље, доласком у посед одређених количина плутонијума или других радиоактивних материја, могла би бити злоупотребљена као радиолошки контаминант. Физичко-техничка заштита нуклеарних материјала је и данас у искључивој надлежности држава на чијој се територији налазе. Ипак, због несагледивих последица које могу настати на великим просторима услед њихове неовлашћене употребе, постоји интерес великог броја чланица међународне заједнице да се пружи сигурна заштита нуклеарним материјама. Послови заштите нуклеарних материја постали су данас, у условима светског тероризма, предмет међународне сарадње од изузетног значаја. У нашем казненом законодавству, инкриминисано је свако неовлашћено прибављање, поседовање, коришћење или превозење нуклеарних материја као и давање другом нуклеарних материја или омогућавање да до њих дође.

Поменута Конвенција о физичкој заштити нуклеарног материјала била је основ за прописивање и кривичног дела угрожавања безбедности нуклеарним материјама (члан 247б). Основни његов облик се састоји у угрожавању безбедности људи озбиљном претњом да ће бити употребљена нуклеарна материја. Тежи облик овог кривичног дела представља облик међународног тероризма јер се озбиљна претња употребом нуклеарне материје којом се могу повредити живот људи или имовина великих размера, односи на међународну организацију или државу од којих се захтева одређено чињење или нечињење.

И кривично дело уношења опасних материја у СРЈ (члан 248а), унето је у Закон након ратификације Конвенције о физичкој заштити нуклеарног материјала. Заштита која се пружа наведеном инкриминацијом, шира је од оне која се прописује Конвенцијом. Овим се, осим нуклеарних материја, забрањује уношење и других опасних материја у земљу. Законодавац је био мотивисан чињеницом да су већ тада, штетне радиоактивне материје и друге отпадне материје, кријумчарене из развијених у неразвијене земље где су и одлагане уз помоћ међународног организованог криминала. Како опасни отпад настаје у производним процесима а његово уништавање или прописно складиштење изискује велике трошкове, иностранна предузећа га често предају криминалним организацијама које га, уз знатно мање надокнаде кријумчаре и транспортују у неразвијене земље у којима је контрола знатно слабија. Ови криминални послови се не могу обавити без учешћа и подмићивања лица из земаља у којима се отпад складишти па је због тога проширена инкриминација која предвиђа да је још опаснија радња оног лица које злоупотреби свој службени положај или овлашћење и омогући уношење радиоактивних и других опасних материја у земљу. Ово кривично дело има неколико заштитних објеката: Животну средину, живот и здравље људи а радња извршења се састоји од уношења у земљу радиоактивних и других опасних материја или отпадака. Уношење се мора вршити противно прописима што значи да учинилац мора

прекршити норму неког другог прописа који регулише промет опасних материја. Пропис који ближе обележава биће овог кривичног дела је Закон о превозу опасних материја. Уношење опасних материја у земљу може се вршити друмским, железничким, поморским, речним, ваздушним саобраћајем а кривично дело је извршено преношењем материја преко државне границе. Његова друштвена опасност оправдава проширење кривично-правне заштите чак и од покушаја извршења кривичног дела што је доста ретко у казним прописима и среће се код инкриминације атентата и дела против државног уређења. У Кривични законик Републике Србије који је донет 2005. године (ступио на снагу 01. 01. 2006.), у наше кривично законодавство, унета су тзв. "нуклеарна" кривична дела: уношење опасних материја у Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја (члан 266 КЗРС), недозвољена изградња нуклеарних постројења (члан 267 КЗРС) и неовлашћено прибављање и угрожавање безбедности нуклеарним материјама (члан 287 КЗРС).

Новим Закоником, знатно је проширена инкриминација против животне средине. Оно се огледа у уношењу сасвим нових кривичних дела али и новој ситематизацији кривичних дела против животне средине. Наиме, поглавље кривичних дела из ове области има укупно 18 кривичних дела у које су унета и она која су била прописана и претходним законом али су била систематизована у другим поглављима: поглављу кривичних дела против здравља људи; против опште сигурности људи и имовине итд. Директна инкриминација противзаконитог деловања на еколошке вредности учињена је у неколико кривичних дела: загађивање животне средине (члан 260), оштећење животне средине (члан 264), уништење, оштећење и изношење у иностранство заштићеног природног добра (члан 265). У члану 260 и даље је спорно одређење заштитног објекта тј. да ли се њиме штите класична правна добра: живот и здравље људи од угрожавања преко воде, ваздуха, земљишта, итд., или се ради о заштити самосталних добара: воде, ваздуха, земљишта, биљног и животињског света. Због тога се у правним тумачењима овог кривичног дела срећу несугласице које можемо исказати питањем: Да ли животна средина уопште треба да буде самостални објекат кривично-правне заштите или примарно треба штитити здравље људи и друге објекте а посредно, на тај начин биле би заштићене и еколошке вредности. Ипак, с обзиром на данашњи значај животне средине, сматрамо да овом објекту припада самостална кривичноправна заштита бар за основне еколошке вредности како је то сада предвиђено чланом 260 КЗРС. С тог становишта, битна је основна функција животне средине коју она има за човека, а то је обезбеђење животних услова достојних садашњих и будућих генерација. Постоје гледишта која оспоравају везивање ове инкриминације за права будућих генерација, што значи да се њима игнорише већ доминантна концепција "одрживог развоја". Осим тога, право на здраву животну средину подигнуто је на ниво права загарантованих Уставом Републике Србије о чему је већ било речи. И поред тога, кривичноправна заштита животне средине није потпуна јер су инкриминисани само тежи облици загађивања животне средине а заштита од других облика угрожавања, на пример буке, остала је

БЕЗБЕДНОСТ

ван инкриминације чак и у споредном кривичноправном законодавству какав превид није учињен рецимо, у праву Немачке, Аустрије и др.

Кривично дело из члана 260 КЗРС, има неколико облика (чланови 261 и 262 КЗРС) а основни облик има радњу извршења која се састоји у проузроковању загађења ваздуха, воде или земљишта у већем обиму или на ширем простору. Довољно је да је дошло до загађења једног од три еко-медијума. Даље, као услов постојања овог кривичног дела, неопходно је да је до загађења дошло кршењем прописа о заштити, чувању и унапређењу животне средине и еко-медијума. То значи да за његово постојање, треба прекршити норме које прецизније одређују појмове загађивања појединих еко-медијума а које су прописане другим законима: Закону о заштити животне средине, Закону о водама и другим. Посебан облик овог кривичног дела односи се на одговорно лице које пропусти да постави уређаје за пречишћавање или допусти стављање у погон уређаја који загађују животну средину. У Кривичном закону, ови облици који су били групно представљени чланом 133 КЗРС, у Законику који је на снази, "раздробљени" су и предвиђени као посебна кривична дела:непредузимање мера заштите животне средине (члан 261) и противправна изградња и стављање у погон објеката и постројења која загађују животну средину (члан 262).

Поред директне инкриминације којом се штите еколошке вредности, у Кривичном законику Републике Србије постоји две скупине кривичних дела којима се на посредан начин штити животна средина. У првој су: загађивање воде за пиће и животних намирница (члан 258); загађивање хране и воде за исхрану, односно напајање животиња (члан 273); пустошење шума (члан 274); незаконит лов (члан 276); преношење заразних болести код животиња и биљака (члан 270) итд. У другој групи су инкриминације које се односе на угрожавање живота људи и угрожавање имовине и материјалних добара којима се на посредан начин могу угрозити и еколошке вредности.У овој скупини су кривична дела: Изазивање опште опасности (члан 278); производња и стављање у промет шкодљивих производа (члан 256); оштећење брана, насипа и водопривредних објеката (члан 282) и друга.

Као новину, КЗРС чланом 268 предвиђа кривично дело које се састоји у повреди права на информисање о стању животне средине. Радња извршења се састоји у ускраћивању података или изношења неистинитих података о стању животне средине и појавама који су неопходни за процену опасности по животну средину. Предвиђено је у складу са новинама у Закону о заштити животне средине и Закону о слободном приступу информацијама од јавног значаја¹⁹ којима је промовисано учешће и информисање јавности о стању животне средине. Њиме се државни органи, органи локалне самоуправе и

¹⁹ Овим Законом се државни органи и институције обавезују да грађанима омогуће приступ информацијама од јавног значаја. Информација од јавног значаја, у смислу овог Закона је "информација којом располаже орган јавне власти настала у раду или у вези са радом органа јавне власти, садржана у одређеном документу, а односи се на све о чему јавност има оправдани интерес да зна" (члан 2 став 1). "Оправдани интерес јавности да зна, постоји увек када се ради о информацијама којима располаже орган власти које се односе на угрожавање, односно заштиту здравља становништва и животне средине, а ако се ради о другим информацијама којима располаже орган власти, сматра се оправданим интерес јавности да зна (...) осим ако орган власти докаже супротно"(члан 3 став 1 Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја, "Службени гласник" Републике Србије број 120/2004.

друге организације обавезују да благовремено, потпуно и објективно обавештавају јавност о стању животне средине. Такође, ови субјекти су у обавези да достављају информације о стању животне средине и на појединачан захтев грађана. Ово право јавности и грађана да буду обавештени и информисани о стању животне средине, ипак има своје ограничење. Оно је видљиво у формулацији диспозитива члана 268 КЗРС, јер "ко противно прописима ускрати податке..." што би свакако било сагласно са одредбама Закона о заштити животне средине којима је предвиђено и ограничење учешћа јавности и грађана у одлучивању ако се ради о заштити интереса одбране и безбедности земље, као и ускраћивање достављања информација у стању животне средине. Дакле, нема ни кршења одредбе КЗРС уколико су у одређеним приликама ова ограничења предвиђена.

Привредни преступи

Појам привредног преступа најчешће везујемо за одређену инкриминисану радњу правног лица и одговорног лица у правном лицу према одређеном заштитном објекту. На овом месту, заштитни објекат су еколошке вредности што би значило да су инкриминацијом привредног преступа, ове вредности стављене у заштиту пред правним лицима и одговорним физичким лицима у правном лицу.

Привредни преступ је кривично дело посебних карактеристика и према Закону о привредним преступима он је "повреда правила о привредном и финансијском пословању коју је учинило правно лице и одговорно лице у правном лицу, која је проузроковала или је могла проузроковати теже последице и која је прописом надлежног органа одређена као привредни преступ".²⁰ Не постоји законска а ни научна систематизација привредних преступа али се они могу свстати у поглавља која обухватају одређене привредне делатности. Тако, привредни преступи по важећем закону су: Преступи против безбедности саобраћаја; преступу у вези са оружјем и муницијом; преступи из области девизног пословања; преступи из области спољнотрговинског пословања; преступи против здравствене исправности намирница и предмета опште употребе; царински и трговински привредни преступи. Казнене одредбе за привредне преступе усмерене су само на изрицање новчане казне која се може изрећи и као условна новчана казна уз које се може одредити и заштитна мера према правном лицу и одговорном лицу у правном лицу: одузимање предмета, забрана правном лицу да се бави одређеном привредном делатношћу, забрана одговорном лицу да врши одређену дужност и јавно објављивање пресуде.

Са становишта еколошке безбедности, инкриминација привредног преступа има вишеструки значај с обзиром на присутност правних лица, посебно привредних субјеката у еколошкој области. Присуство се огледа у: техничко-технолошкој делатности (производња и промет роба и роба чија је производња ограничена и под контролом, транспорт, производња енергије, екстракција руда и енергената); научно-истраживачким процесима, пословима надзора

²⁰ Закон о привредним преступима, "Службени лист" СРЈ, број 27/92, 24/94 и 28/96, 64/2001 и 101/2005.

БЕЗБЕДНОСТ

и заштите еколошких вредности који су им поверени од државе. Посебно је значајна испуњеност услова заштите људи и животне средине у производним предузећима који се налажу важећом правном регулативом као и поштовање техничких правила о одлагању и складиштењу нус-продуката производње, отпадних вода, емисије енергија, итд.

Ниво техничко-технолошког развоја у Републици Србији није на завидном нивоу. Поред тога, на сцени је примитивна тржишна утакмица и трка за богатствима по сваку цену, без бирања средстава и уважавања општих интереса друштвене заједнице. У вези с тим је неконтролисан увоз половних и израбованих технологија са Запада које не задовољавају домаће стандарде у погледу заштите животне средине. Управо у оваквим околностима, инкриминисање привредног преступа правних лица има пуно оправдање. Ипак, сама инкриминација привредног преступа није довољна. Неопходан је ефикасан надзор над активностима правних субјеката како би се правовремено превентивно деловало или изрекла санкција за учињен преступ.

Привредни преступи као реалне друштвене појаве које угрожавају привредне интересе и шире друштвене интересе, временом настају, престају или мењају конкретно обележје у свом испољавању, што је последица динамичних економских промена и развојка привредног система.

Прекршаји

Прекршаји су најлакша категорија деликата казненог права и зато често дефинисана и као специфична кривична дела због друштвене опасности малих димензија.²¹ Али, у нашем казненом праву постоје прекршаји чије последице могу знатно превазићи последице проузроковане кривичним делима, посебно у области заштите животне средине. С тог становишта, значај прекршајне инкриминације у области екологије је изузетан и због тога сматрамо да су прекршаји ипак, друштвено опасна и противправна дела. Њима се повређује јавни поредак, прописани су законом и другим прописима, кажњиви су а могу их учинити физичка и правна лица.

Садашње стање прекршајних норми није сређено, тј. оне нису класификоване али се по својој природи могу сврстати у више скупова: прекршаје у области здравства и заштите здравља, привреде, комуналних делатности, прекршаји из области спољнотрговинског пословања, прекршаји против безбедности саобраћаја, прекршаји против јавног реда и мира, царински прекршаји, итд. Њихова инкриминација усмерена је на спречавање повреде јавне дисциплине и друштвеног поретка у овим областима. Њиховим прегледом, утврдићемо да постоји велики број прекршаја којима се штите еколошке вредности унутар сваке од наведених области.

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНИ АСПЕКТ ЕКОЛОШКЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Међународно-правни аспект еколошке безбедности тиче се пре свега нормативног уређења заштите животне средине од загађивања. Ради се о нор-

---

²¹ У правној теорији се срећу и гледишта да мала друштвена опасност прекршаја и није основа за кажњавање већ само мотив за кажњавање учиниоца ради заштите друштвеног поретка. Детаљније: Крбек И., Право југословенске јавне управе, књига III, Загреб, 1962, страна 218.

мама међународног права у области заштите животне средине које су СРЈ (Државна заједница Србије и Црне Горе као правни следбеник-сукцесор СРЈ) и Република Србија ратификовале. Њима се штите поједине биљне и животињске врсте од прекомерног искоришћавања и изловљавања или се на други начин чувају. Међународно право из ове области је развијено право и има тзв. "меки" и "чврсти" део. Први чине међународне резолуције и међудржавне декларације а други део је испуњен међународним уговорним правом (конвенцијама) и обичајним међународним нормама. Норме којима се штите еколошке вредности од загађивања, најчешће су повезане са нормама из других области међународног права и понекад се налазе у истим изворима, на пример са нормама о међународним рекама, међународним изворима, међудржавним границама, међународним оружаним сукобима, итд. То је разумљиво јер се загађења простиру преко државних граница производећи међународне спорове. Начин да се спрече међудржавни сукоби управо је поштовање међународних норми о заштити еколошких вредности. Оне сугеришу али често и налажу међудржавну сарадњу у овој области посебно у новије време јер је индустријска револуција 20. века интернационализовала проблеме загађења животне средине.

Под загађивањем, у међународном праву подразумева се испуштање материја или енергија у околину од стране човека чиме се узрокују штетне последице по живот и здравље људи, штети живим врстама и екосистемима или се омета легитимно коришћење природних услова нужних за живот или производњу.²² Из међународних норми и основних начела²³ међународно-правне заштите еколошких вредности произишла је и класификација загађивања те разликујемо редовно и хаваријско загађивање које је условљено изворима и процесима загађивања. С обзиром на обим међународног загађивања и могућности његовог спречавања, међународно право у овој области разликује прекогранично и глобално загађивање.

Након уопштених напомена о међународно-правној заштити животне средине, враћамо се њеној проблемској конкретизацији на нивоу Републике Србије.

Међународна заједница је, с обзиром на важећу правну регулативу у области заштите и унапређења животне средине, принуђена да организује и развија сарадњу у овој области без обзира у којој се земљи јављају проблеми ове природе и какав је њихов друштвено-политички и економски статус. Осим тога, брзина мењања и доношења међународно-правних норми у свим областима живота је велика. Стога се Република Србија не може дистанцирати од ових збивања и у том светлу треба посматрати међународно-правни ас-

²² Члан 2 Резолуције Светског удружења за међународно право, усвојен на међународној Конференцији у Монреалу 1982. године.

²³ Основна начела међународно-правне заштите животне средине су: Начело 21 штокхолмске декларације усвојене на Конференцији Уједињених нација о људској околини 1972. године које гласи: "Државе имају, сагласно Повељи УН и начелима међународног права, суверено право да користе своје ресурсе сходно својим политикама заштите околине, и одговорност да обезбеде да се активности под њиховом јурисдикцијом и контролом не узрокује штета околини других држава или у областима ван граница националне јурисдикције." Овим се не нарушавају друга начела међународног права, начело територијане неповредивости и економске суверености државе. Остала основна начела међународно-правне заштите животне средине су: Начело правичног учешћа у коришћењу подељених природних ресурса, начело претходног обавештавања и начело ублажавања штетних последица хаваријског загађивања.

БЕЗБЕДНОСТ

пект њене еколошке безбедности. Међународна сарадња у овој области, одвија се преко Организације УН и на њеним принципима, кроз регионалне и интеррегионалне политичке, економске и друге организације чији су чланови Државна заједница Србија и Црна гора и Република Србија и у којима су установљене правне норме у области заштите и унапређења животне средине. С обзиром на степен данашње индустријализације, брзину искоришћавања природних богатстава, ниво урбанизације, коришћење научних достигнућа у техничко-технолошким процесима који мењају природу и производе загађења или чак девастацију одређених еколошких вредности, наша земља се не може оградити од норми међународног права у овој области.

Практични безбедоносни аспект примене норми међународног права у Државној заједници и Републици Србији тиче се одређених природних услова на нашем подручју: Постојања међународних река, Јадранског мора, климатско-струјних коридора који се простиру преко Републике Србије који могу бити трансферзала за пренос радиоактивних честица са подручја других држава, итд. Због тога, међународну сарадњу у области заштите еколошких вредности Република Србија остварује на регионалном, европском и глобалном плану док се сарадња са суседним државама одвија преко сталних и ад хоц комисија. Србија је активни учесник сарадње на овом пољу кроз Медитерански акциони план, потписник је Конвенције о заштити Средоземног мора, учествује у Комисији подунавских земаља које се старају о заштити квалитета воде Дунава, итд.

Међународна правна регулатива из области заштите животне средине је обимна и развијена. Најпре је СФРЈ усвојила и ратификовала најзначајније прописе из ове области и учествовала на првој конференцији Уједињених нација у Стокхолму 1972. године посвећеној заштити животне средине када је усвојена Декларација о начелима заштите човекове средине. Од тада до данас, усвојени су бројни међународни документи са листе Програма Уједињених нација за животну средину (United Nation Environmental Programs - УНЕП) који имају и еколошко-безбедносни значај:

- Конвенција о физичкој заштити нуклеарног материјала (1985) чије је усвајање у СФРЈ имплицирало уношење тзв. "нуклеарних кривичних дела" у Кривични закон СФРЈ.
- Бечка конвенција о заштити озонског омотача (1988) која се односи на систематско праћење стања озонског омотача, мерење ултраљубичастиг зрачења и праћење климатских промена, итд. Следеће године, на основу ове конвенције у Монтреалу је донет Протокол о супстанцијама које оштећују озонски омотач;
- Конвенција о прекограничном загађивању ваздуха на великим удаљеностима (1986) уз који су донети: Протокол о заштити озонског омотача планете (1987) и Протокол о дугорочном финасирању програма сарадње за праћење и процену прекограничног преноса загађујућих материја путем ваздуха на велике даљине у Европи (код нас је усвојен само овај протокол);

- Конвенција о забрани развоја, производње, складиштења и употребе хемијског оружја (1997), ратификована 2000. године;
- Конвенција о раном обавештавању о нуклеарним несрећама (1988), иницирана догађајима у Чернобилу 1986. године;
- Конвенција о контроли прекограничног кретања опасних отпада и њиховом одстрањивању, тзв. "Базелска конвенција" (1992), ратификована 2000. године. Њоме се наша земља обавезала да спроводи контролу настајања, евидентирања и надзора над отпадним материјалима а посебно њиховог прекограничног преноса;
- Повеља о здрављу и животној средини (1989);
- Европска повеља о животној средини и здрављу (2000);
- Повеља УН о перспективама животне средине (2000) и други.

Поред уговора које је наша земља прихватила, постоји велики број прописа ове природе од значаја за еколошку безбедност који за сада нису прихваћени и то:

- Конвенција о прекограничним ефектима индустријских акцидентата (1992) којом се државе обавезују на предузимање одговарајућих мера у случају индустријских акцидентата као и превентивних мера како би се смањила учесталост удеса и њихових последица;
- Конвенција Уједињених нација о промени климе (1992) којом се потписнице обавезују на поштовање законитости климатологије у циљу спречавања и смањења концентрације гасова који загревају атмосферу и дестабилизују климатски систем;
- Конвенција о биолошкој разноврсности (1992) којом се обавезује на чување биодиверзитета у складу са концепцијом одрживог развоја и други.

С обзиром на окружење и тенденције Републике Србије да се интегрише у Европску унију, потребно је дати и пар напомена о прописима из области заштите животне средине који важе у тзв. европском управном простору који би допринели побољшању еколошке безбедности у нас. Прописи који већ неколико деценија испуњавају правни систем ове политичко-економске организације поред политичких, социјалних, трговинских, просветних и других, регулишу и: питање квалитета, заштите и управљања водама; безбедност и заштиту од катастрофа; приступ информацијама у животној средини; заштиту озонског омотача; заштиту од буке; процене утицаја јавних и приватних пројеката на животну средину; загађивање испуштањем опасних материја у животну средину; квалитет и загађивање ваздуха; очување биљака и животиња; ризик од великих техничких акцидентата; управљање отпадним материјалима; генетички инжињеринг; нуклеарну безбедност и поступање са радиоактивним отпадом; обавештавање у случају акцидентата, итд. Прописи из ове области донети су најчешће у форми програма и директива које усваја Савет Европске уније. Најзначајнији су:

- Шести Акциони програм Европске уније за животну средину (The Sixth Community Environment Action Programme) из 2002. године. Он је програм нас-

БЕЗБЕДНОСТ

тавка политике Уније у области управљања животном средином промовисан у Петом Акционом програму од 1992-2002. године. Почива на принципима да: загађивач сноси трошкове; да превенција и превентивно деловање треба спроводити на изворима загађења; да је оспособљавање грађана и јачање јавне свести о питањима животне средине кључни сегмент њене заштите. Програм је усмерен на проблеме климе, природе и биодиверзитета, природне ресурсе и отпадне материјале, здравље и квалитет живота.

- Директива Уније о интегрисаној превенцији и контроли загађивања - ИППЦ (Council Directive concerning integrated pollution prevention and control) из 1999. године. Њоме су предвиђене посебне мере приликом издавања дозвола за рад потенцијалним загађивачима које су засноване на општим принципима превенције на извору загађивања, начела "загађивач плаћа", принципу одрживог развоја и одрживог коришћења, учешћа јавности, итд. Овим актом предвиђена је обавеза међусобног информисања чланица Уније о стању постројења која могу изазвати прекогранична загађења али и обавезу свих чланица да надлежном органу Уније, периодично достављају извештаје о стању животне средине.
- Директива Уније о процени утицаја на животну средину - ЕИА (Environmental Impact Assessment) из 1997. године којом се налаже обавезна процен утицаја јавних и приватних пројеката на животну средину. Све чланице Европске уније прихватиле су обавезу да израде студију процене потенцијано опасних објеката и постројења, пре свега нуклеарних и хемијских. Њоме су до детаља предвиђени садржаји процене, од врсте енергије, обима производње, испуштања загађујућих материја до претпоставки могућих акцидената, последица и њиховог отклањања.
- Програм управљања и провере система за заштиту животне средине - ЕМАС (Eco-Management and Audit Scheme) усвојен од стране Савета ЕУ 1995. године. Замисљен је као програм којим се на добровољној основи подстиче успостављање система за управљање животном средином у индустријским постројењима, праћење стања животне средине и подношења периодичних извештаја. Циљ програма је интеграција еколошких сегмената пословних активности предузећа у јединствен систем праћења и управљања.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

У светлу измена правног система Републике Србије како би се он консолидовао са комунитарним правним простором Европске уније, наметнула су се и питања заштите животне средине у њиховом ширем, безбедносном значењу. Наиме, проблем заштите појединачних еко-вредности или животне средине уопште, није аутономно питање већ се његов значај данас ставља у контекст ширег друштвеног и безбедносног спектра. Разлог је у померању сфере безбедносних изазова са класичних, војних на невојне безбедносне изазове. Поред основних: заштите живота, политичких слобода и права, социјално-економских, као приоритене вредности се истичу еколошке вред-

ности као основ за очување здраве социјалне и економске базе од стратешког значаја за безбедност друштвене заједнице.

Правни аспект еколошке безбедности (безбедности и екологије) у Републици Србији одређен је нормативним уређењем на три нивоа: Уставно правним, кривично-правним и међународно-правним. Уставно-правни ниво (оквир) је широко постављен. Налази се у светлу зајамчених слобода и права човека и грађанина на здраву животну средину и њену заштиту и права и обавеза Републике да обезбеди одбрану и безбедност грађана кроз систем одбране и безбедности. Кривично-правни оквир који је успостављен системом императивних правних норми, без обзира на нове безбедносне изазове и нове појавне облике угрожавања еколошких вредности, могао би бити довољан да на овом ступњу друштвеног развоја одговори безбедносним изазовима уколико би се доследно спроводила превентивно-репресивна казненоправна делатност.

Међународно-правни оквир еколошке безбедности такође је широк и налази се у фази прекомпоновања и преоријентације како би захватио широк спектар међународно-правних прописа, пре свега Европске уније из области заштите животне средине. Последица тога је имплементација појединих међународних уговора из области заштите животне средине у унутрашњи правни поредак као преузета обавеза на путу интеграције са Европском унијом.

Дакле, констатујемо да Република Србија има референтни правни систем са неопходним компонентама којима је обликована садржина појма еколошка безбедност и који је отворен за измене и преобликовање које ће ићи у сусрет новим еколошким безбедносним изазовима.

ЛИТЕРАТУРА:

1. И. Крбек: Право југословенске јавне управе, Загреб, 1962.
2. Кривични законик Републике Србије, "Службени гласник" Републике Србије бр. 85/2005.
3. М. Бошковић: Криминалистичка методика II, Београд, 2000.
4. М. Бошковић: Методика откривања и разјашњавања еколошког криминалитета, Београд, 1993.
5. Н. Срзентић, А. Стајић, Љ. Лазаревић: Кривично право-Општи део, Београд, 1996.
6. Основни кривични закон СРЈ, "Службени гласник" Републике Србије број 61/2001 и 39/2003.
7. Уставна повеља, "Службени лист Србија и Црна Гора број 1/03 и 26/05.
8. Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја, "Службени гласник" Републике Србије број 120/2004.

БЕЗБЕДНОСТ

---

9. Закон о привредним преступима, "Службени лист" СРЈ број 27/92, 24/94 и 28/96.
10. Закон о заштити животне средине, "Службени гласник" Републике Србије број 135/2004.
11. З. Стојановић: Кривично право - Општи део, Београд, 2005.
12. З. Стојановић: Казненоправна заштита животне средине у Југославији, Нови Сад, 1991.
13. З. Кековић, Држава, безбедност и животна средина, Београд, 1999.
14. В. Чок: Међународно-правна заштита животне средине, Безбедност и друштвена самозаштита, Београд, број 4/90.
15. В. Јолџић: Еколошки криминалитет у праву и стварности, Београд, 1995.
16. В. Јолџић и Г. Милићевић: Животна средина и међународни уговори од значаја за СРЈ, Београд, 1995.

LEGAL ASPECT OF ENVIRONMENTAL SECURITY IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract: Numerous theoretical and practical researches of the present state of environmental security in our country indicate that it is on a low level and that it is burdened by many factors: political, social, economic, technical, technological ones, as well as many others. The antipod of this is the existing constitutional, penal and international legal framework within which this eco-security substance has been placed. Although it is not too specific, it could be adequate and sufficient to obtain a certain level of environmental security if consistently implemented in the social reality. Whatsmore, as of late it has been broadened by adopting a number of documents in keeping with the dominant concept of «viable development» and the principle of integrated system of environmental protection. Still, the indicators of the real state of environmental security tell us that the existing legal framework has not been used in an adequate and consistent way and that there appears to be permanent inertness on the part of state subjects in the first place regarding the implementation and enforcement of legal norms.

Key Words: security, environmental security, environmental protection and promotion, security system, environment, incrimination of ill-effects on environment, viable development, international legal aspect of environmental security, criminal act, commercial crime, violation, environmental threat.

ИЗ СТРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

Доц. др Желимир КЕШЕТОВИЋ,
Факултет безбедности

ПОЛИЦИЈСКО СУПРОТСТАВЉАЊЕ ТЕРОРИЗМУ - ПРЕТЊА КОНЦЕПТУ "ПОЛИЦИЈЕ У ЗАЈЕДНИЦИ" ИЛИ САМО ПРОМЕНА ПРИОРИТЕТА?¹

УВОД

Полиција у заједници² (community policing) је, сасвим основано, означена као прогресивна и најзначајнија промена у полицијској филозофији. Као проактивна и са нагласком на превенцију криминалитета, показала је своју супериорност над традиционалним моделом обављања полицијских послова који је био превасходно реактиван. Он се скоро без изузетка ослањао на парамилитарну структуру која је удаљавала полицију од осталог дела заједнице. Полиција у заједници, с друге стране, ослања се на консултације са заједницом и, када се ефективно примењује, смањује не само број кривичних дела већ, такође, и страх од криминала.

Не супротстављајући се општој прихваћености концепта полиције у заједници, претња тероризма која данас постоји ставиће на пробу спремност полицијских руководилаца да задрже полицију у заједници као доминантну филозофију. У овим новим околностима настаће изазови за полицију у заједници при чему ће је неки одбацити као сувише меку у "рату против тероризма". Док ће неке полицијске организације настављати да се ослањају на модел полиције у заједници, друге ће се вероватно вратити традиционалном моделу и различитим степенима парамилитаризације. Сврха овог текста је да упозори на опасност од оваквих реакција и да охрабри примену модела полиције у заједници који је у стању да се носи да претњом тероризма. Већ отрцана фраза да полиција сама не може успешно контролисати криминал и да је подршка заједнице од кључног значаја мора се применити и када је реч о спречавању тероризма.

¹ John Murray "Policing terrorism - a threat to community policing or just a shift in priorities?", саопштење поднето на десетој годишњој конференцији IPES у октобру 2003, у Краљевини Бахреин. Објављено уз сагласност аутора.

² У преводу појма **community policing** користимо код нас већ прихваћену синтагму "полиција у заједници", при чему смо свесни њене неадекватности (и чињенице да не постоји полиција изван заједнице), али и уверени да је, бар кад је реч о стручној јавности, концепт данас довољно познат.

БЕЗБЕДНОСТ

Много пута је речено да је догађај од 11. септембра заувек изменио свет. За неке посматраче исто се десило и са јавним профилом полиције. У многим земљама данас јавност примећује знаке да се полиција враћа на парамилитаризам који се више уклапа у ранији традиционални модел полиције и привидно је супротстављен полицији у заједници. Упоредо са овим, неке владе захтевају да се полиција концентрише на своје основне послове, што за последицу има враћање полиције на реактивни стил са нагласком на борбу против криминала. Ово представља значајну претњу концепту полиције у заједници, нарочито ако се посматра у контексту преовлађујуће субкултуре оперативних радника полиције, који су више склони реактивном стилу обављања полицијских послова.

У овом тексту ја испитујем, а потом супротстављам традиционални полицијски модел и модел полиције у заједници и посебно критикујем парамилитаризацију првог. Надаље, испитаћу неопходно потребне културне промене у транзицији ка моделу полиције у заједници. Док су многе полицијске организације успешно управљале културним променама потребним да би се прилагодили концепту полиције у заједници, ја упозоравам на наглашену тензију, која вероватно још увек постоји у супкултури оперативних полицијских јединица, а која преферира традиционални полицијски модел. Другачије речено, ако оперативне полицијске јединице сматрају концепт полиције у заједници сувише "меканим" за обављање полицијских послова уопште, скоро је извесно да ће га сматрати неадекватним за супротстављање тероризму. Следствено томе, за оне полицијске руководиоце који намеравају да задрже модел полиције у заједници ово представља истински изазов, посебно у условима када је у јавности створена клима да се захтева примена видљивије и агресивније силе у борби против тероризма.

Док су претње националној безбедности оправдано помериле фокус полицијских приоритета у циљу испуњења ових нових и критичких захтева, ја доказујем да свака промена у полицијским стратегијама треба да буде само промена у наглашавању, а не и у филозофији која се удаљава од модела полиције у заједници, и иде назад у парамилитаризам традиционалног модела.

Прелазак од традиционалног/парамилитарног ка моделу полиције у заједници

За највећи део развијеног света корене модерне полицијске службе треба тражити у стварању лондонске Метрополитен полиције 1982. године. Представљен од стране сер Роберта Пила, (Peel) Закон о Метрополитен полицији био је праћен сетом принципа за обављање полицијских послова, који се и данас сматрају релевантним. Ови принципи наглашавају кључни значај сарадње и партнерства полиције са заједницом, међусобних веза и сагласности. Касније означени као "обављање полицијских послова уз сагласност" - 'policing by consent', ови принципи носе императив да циљеви полиције морају такође бити и циљеви друштва.

Карактеристике савременог концепта полиције у заједници могу се уочити у Пиловим принципима. Међутим, свака сличност је чисто концептуална,

будући да је практична примена овог раног модела обављања полицијских послова имала мало сличности са моделом полиције у заједници, који постоји данас. Нарочито, организациона структура и менаџерска филозофија која је пратила успостављање најранијих и, касније, традиционалних полицијских организација, нису биле примерене консултацијама са заједницом, већ су пре биле у складу са парамилитаризмом. Парамилитарни печат био је чврсто утиснут на Пилову полицију што се огледа у чињеници:

- 1) да је Пил утврдио да "полиција мора да буде стабилна, ефикасна и организована попут војске";
- 2) да практично и није било другог модела осим војног, који би могао да се следи; и
- 3) постојала је свесна одлука да инаугурациони лидер Метрополитен полиције треба да буде особа из војске.

Аутори првог приручника са инструкцијама прилагодили су текст из приручника Ирске полиције (Irish Constabulary Police) из 1803. године под насловом Војна обука и Морална обука

Како се полиција развијала, већина полицијских организација је била склона да задржи парамилитаризам и пратећи режим управљања, командовања и контроле. Иако би веома мали број полиција у развијеном свету данас прихватио чисто војни модел, он је још увек у основи многих од њих. Прелазак са традиционалног реактивног, ка акцији усмереног стила обављања полицијских послова на услужно оријентисани модел полиције у заједници до кога је дошло у 1980. је вероватно био најзначајнија позитивна промена у полицијској филозофији. Увођење полиције у заједници уследило је као последица ограничености традиционалног полицијског модела који је био претежно реактиван у односу на контролу криминала; скоро искључиво се ослањао на хапшења као средство смањења криминала и контроле нереда; био неспособан да развије и одржи блиске радне релације са заједницом у контроли криминала; и користио ограничене и неуспешне методе бирократске контроле. Ефикасност традиционалног полицијског модела са примарним нагласком на борбу против криминала доведена је у питање, пошто је водила ка све већем ограничењу интеракција полиције и јавности, замени људског фактора технологијом и учинила полицију чисто реактивном.

Као што је Мур (Moore) указао (позивајући се на рад Sparrow, Moore & Kennedy), полиција у заједници је увела значајне промене у традиционалну полицију, укључујући нагласак на превенцију криминала, креативно решавање проблема, значај корисника полицијских услуга и расположивости и разумевања за потребе заједнице, изградњу јачих веза са локалним заједницама, и омогућавање полицијцима на улици да иницирају решавање проблема заједнице.

Док аутори указују на недостатак конзистентне дефиниције појма полиције у заједници (Eck & Spelman, 1987; Rosenbaum, 1988; Skolnick and Bayley, 1988; Oliver & Bartgis, 1988; Goldstein, 1990; Bennett, 1994; Moore, 1994; Rosenbaum & Lurigio, 1994; Corder, 1995; Seagrave, 1996), полиција у заједници

БЕЗБЕДНОСТ

има одређене уобичајене елементе, који укључују превенцију криминала утврђену у сарадњи са заједницом, преоријентацију патролних активности, већу одговорност пред локалним заједницама, децентрализацију управљања (Skolnick & Bayley, 1988; Bayley, 1994). Међутим, док ове активности могу бити одређене као елементи полиције у заједници, још увек није јасно да ли је свака од њих неопходна да би се успоставила полиција у заједници. На пример, будући да се полиција у заједници може успешно спроводити и од полиције која је претежно централизована, наведене компоненте нису нужно дефиниторни елементи, већ пре елементи који имају тенденцију да буду присутни у полицији у заједници (Moir & Eijkman, 1992, Weatheritt 1983, 1987, 1988) у њеној концептуализацији полиције у заједници исту посматра на три нивоа:

(1) прагматични ниво на коме је полиција у заједници прихватање сета тактика које имају основ у заједници, као што су пешачке полицијске патроле и суседска стража (Neighbourhood Watch).

(2) идеалистички ниво где се полиција у заједници односи на промовисање бољих односа полиције и јавности и бољег имиџа полиције; и

(3) идеолошки ниво који укључује промену полицијског етоса у смислу наглашавања услужне оријентације, флексибилности, одговорност корисницима, нагодба, консултације и преговарање.

Moir & Eijkman (1992) говоре о полицији у заједници као о "стратегији" прихваћеној од стране полицијске организације, која јој омогућава да постигне циљеве полиције у либералном демократском друштву, кроз успешно ангажовање јавности, односно различитих заједница које треба да предузимају активности у складу са законом, са или у име полиције, које су организоване на такав начин да омогућавају максимално постизање наведених циљева.

Истрживачи и коментатори су указали да полицијске организације које су прихватиле полицију у заједници говоре о њој као о темељу за сарадничко партнерство између заједнице и полиције, ангазоване у процесу идентификовања и решавања проблема криминала и нереда. (Rosenbaum, 1988; Goldstein, 1990; Bayley, 1994; Sherman *et al*, 1998). Да би концепт полиције у заједници био делотворан полиција мора да прихвати и подржи идеју да заједница има улогу у ономе што би се од стране појединих полицајаца могло посматрати као искључиво полицијски домен. (Reisig & Giacomazzi, 1988) и да мора постојати смислом испуњена укљученост полицајаца. (Moore, 1994; Reisig & Giacomazzi, 1998). Oliver и Bartis (1988) утврдили су да полицајци имају способност да игноришу, заобилазе или саботирају жеље и очекивања заједнице. Ставови јавности према полицији ће такође бити од одлучујућег утицаја на успех полиције у заједници. Непријатељска или заплашена заједница, на пример, биће невољна да сарађује са полицијом (Reisig & Giacomazzi, 1998).

Иако начела полиције у заједници изгледају, у социјалном смислу, високо рационална и демократска, прелазак са традиционалног полицијског модела захтева суштинску промену полицијске културе. Ако, као што сам у уводу

сугерисао, притисци који сада постоје налажу повратак традиционалном полицијском стилу, које су културне црте традиционалног начина обављања полицијских послова и како и у којој мери су оне у супротности са цртама карактеристичним за полицију у заједници?

Полицијска професионална супкултура - одступање ка традиционалном/парамилитарном обављању полицијских послова?

Полицијска организација је обично бројна, политички утицајна, физички моћна, углавном наоружана и сваки полицајац има широка овлашћења и дискрециону власт (Brooks, 1989; Goldsmith, 1990). Поседовање ове дискреционе власти, идеологије, вредности, принципа и предубеђења, која генерално има полиција и које последично одређују укупну културу, је од кључног значаја за позицију коју полиција заузима у друштву (Goldsmith, 1990). За разлику од већине других занимања, дискрециона оцена у полицији је најјача на најнижем нивоу организације и док су одлуке о хапшењу отворене за процењивање, надзор над одлукама да се не хапси практично не постоји. Важно је нагласити да *већина* полицијских одлука укључује акције које нису хапшење, и да су стога, у великој мери изван надзора или контроле.

Професионална супкултура односи се на припаднике организације и кад је реч о полицији, била је предмет изучавања многих теоретичара, од којих су најзначајнији: Skolnick (1966, 1985) и Manning (1977) у САД; Cain (1973) и Reiner (1992) у Британији; и Chan (1996, 1997, 1999) и Prenzler (1997) у Аустралији. Chan (1997) указује да концепт полицијске културе оригинално извире из етнографских студија полицијског рада, који је покривен слојем неформалних норми и вредности у оквиру занимања, које функционишу испод наизглед ригидне хијерархијске структуре полицијских организација (Cain, 1973; Manning, 1977; Holdaway, 1983).

Иако је концепт полицијске културе непрецизно одређен, истраживање Chana (1977) односило се на професионалну полицијску културу у терминима који су описни пре него објашњавајући. На пример, пажња је обрађена на специјалан језик и идеологију која олакшава сређивање свакодневних искустава полицајца, дељење стандарда који се односе на значај кључних аспеката њиховог рада, присутне предрасуде, моделе уличног понашања и етикеције, одређене обичаје и ритуале који наговештавају како се чланови односе не само једни према другима, већ и према онима изван (Manning, 1977); развијена препознатљива и јасна правила, перцепције обичаја, и интерпретације онога што виде, заједно са консеквентним моралним проценама (Skolnick & Fyfe, 1993); и прихваћеном праксом, правилима и принципима понашања који се ситуационо примењују (Reiner, 1992). Skolnick (1966) помиње "радну личност" ('working personality') полицајца, а Reiner (1992) изједначује полицијску културу са вредностима, нормама и правилима заната који управљају полицијским понашањем.

"Радна личност полицајца" о којој говори Skolnick (1966) је повезана са полицијским задацима и карактеришу је сумњичавост, унутрашња солидарност, со-

БЕЗБЕДНОСТ

цијална изолација и конзервативизам. Слични су налази у каснијем истраживању Reinea (1992) по коме карактеристике полицијске професионалне културе укључују: осећај мисије у вези полицијског посла; оријентисаност на акцију; цинизам или песимистичку перспективу из које се посматра социјално окружење; став константе сумњичавости; изолован социјални живот уједињен са снажним кодексом солидарности са другим полицајцима; јасно разликовање јавности на проблематичну и респектабилну, и конзервативна политичка и морална позиција; мачистички гледиште које дозвољава сексизам, препуштање алкохолу и сексу; предрасуде према етничким мањинама; прагматичан поглед на полицијски посао који обесхрабрује иновације и експериментисање; и "кодекс ћутања" (што у различитом степену прихватају и подржавају Goldstein, 1976; Fitzgerald, 1989; Goldsmith, 1990; Skolnick and Fyfe, 1993; Skolnick, 1966; Wood, 1997; Chan, 1999).

Упркос томе што су поновљене студије показивале да највећи део полицијског посла укључује ситуације које се не односе на криминал, постоји склоност полицајаца да буду окренути ка акцији радије него обезбеђивању услуга (Mastrofiski, 1981; Skolnick, 1985; Reiner, 1992, 1994; Feltes, 1994; Waddington, 1999). Rubin (1974) је приметио да се полиција бавила одржавањем реда, али да је била преокупирана борбом против криминала, а још новији налази потврђују да полицајци још увек преферирају оне послове који за резултат имају хапшење, него оне који се завршавају неформалним решавањем проблема (Scott, 1988). У складу с тим, неке владе тежиште стављају на број хапшења као индикатор полицијских перформанси, будући да је квантитативне циљеве лако дефинисати и да они представљају примеренији одговор на политичке захтеве (Redshaw & Sanders, 1995).

Најзанимљивији аспект ових општих налаза који се односе на полицијску културу је тај да када се они сумирају, испада да су директно супротни идеалним особинама полицајца у концепту полиције у заједници које укључују: искрену веру у консултације са заједницом и решавање проблема; креативност и иновације; слободу да се примењује дискрециона власт на најнижим нивоима обављања полицијских послова; и изванредне комуникационе вештине у циљу развијања осећања блискости са заједницом, и, заузврат, задобијања поверења и поштовања (Murray, 2002). Оно што, међутим, и данас остаје проблематично у истраживању полицијске супкултуре је степен до кога су полицијске снаге/службе заиста биле спремне да своју професионалну културу преусмере са традиционалног модела ка моделу полиције у заједници.

Супкултура и њено прилагођавање полицијским стиловима

Традиционални полицијски стил веома наглашава парамилитаризам и примарно се фокусира на борбу против криминала. Он није применљив у концепту полиције у заједници који захтева преношење овлашћења, мало ослањање на директиве одозго и наглашава решавање проблема. Многе полицијске снаге/службе су успешно управљале овом врстом културне транзиције од оријентације усмерене на акцију ка оријентацији усмереној на услуге (сер-

висној) која прати прелазак са традиционалног на модел полиције у заједници. Међутим, како Рајнер и други објашњавају (што је већ описано) професионална полицијска субкултура има веома јаке црте оријентисаности ка акцији и као последица тога просечни полицијски службеник радије се фокусира на борбу против криминала него на решавање проблема. Преовлађујућа тензија постаје значајна у светлу спољашњих притисака, као што су борба против тероризма са којом се морају носити досносиоци политичких одлука. У тексту који следи дискутујем о овоме, али у првом кораку у Табели 1 илуструјем транзицију од традиционалног полицијског стила ка полицији у заједници и подвлачим културне разлике које прате оба модела.

Табела 1

<u>ТРАДИЦИОНАЛНО ПОЛИЦИРАЊЕ & ВЕЗЕ СА ПАРАМИЛИТАРИЗМОМ³</u>	<u>САВРЕМЕНА ПОЛИЦИЈА У ЗАЈЕДНИЦИ</u>	<u>СУБКУЛТУРЕ - СУПРОТСТАВЉАЊЕ & ПОРЕЂЕЊЕ</u>
<p>Полицирање⁴ као занат</p> <p>Традиционално полицирање се сматрало занатом који се најбоље учи радећи. Претпостављало се да је најбоља обука између самих практичара. 'Спољашња' помоћ нити је тражена нити је цењена. Полиција ради према правилима службе и директивама.</p>	<p>Полицирање као професија</p> <p>Постоји свесно настојање да полицирање буде прихваћено као 'професија'. Професија се различито схвата, али увек укључује развијање скупа посебних знања, више или високо образовање, строги етички кодекс, и обављање послова које је пре у складу са вредностима него са правилима.</p>	<p>Култура која се развија у обављању посла</p> <p>Док се култура изграђује кроз лидерство у организацији и иницијативе за промене, на субкултуру најзначајније утичу колеге на радном месту. У традиционалном полицирању постоји јак ослонац на status quo и учење од искуснијих полицајаца. Култура "клуба" и изолације у традиционалном моделу преовлађује. У савременом моделу полиције у заједници развија се "отворена" култура која се у великој мери ослања на очекивања заједнице.</p>

³ У набрајању карактеристика традиционалног модела обављања полицијских послова и његовог ослањања на парамилитаризам претежно сам се ослањао на оне које је утврдио Auten, J. H. (1981) The paramilitary model of police and police professionalism, *Police Studies*, Vol. 4, No. 2, Summer.

⁴ За енглески термин *policing* који је заправо веома тешко прецизно и јасно превести на српски, а који у ширем смислу означава обављање послова који се односе на обезбеђивање поштовања норми у заједници, а у ужем смислу обављање полицијских послова, у даљем тексту ћемо, свесни могућих примедби, употребљавати, пре свега због економичности језика, реч полицирање.

БЕЗБЕДНОСТ

Парамилитарни менаџерски стил	Демократски менаџерски стил	Култура проширења или смањења овлашћења
<p>Полицирање је у својим почецима тражило структуре и менаџерске стилове који су биле потпуно изведени из војних, или су се бар заснивале на њиховим принципима. Оно што је контроверзно је у којој мери је то подесно данас. Полицијска организација која се структурира дуж парамилитарних линија ће имати све или већину следећих карактеристика:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ригидни односи субординације дефинисани рангом; • контрола се спроводи издавањем команди и директива или општим наредбама; • јасно разграничене линије комуникације и овлашћења; • комуникације су примарно вертикалне одозго на доле; • иницијатива се нити тражи нити охрабрује; и • тенденција ка "миони" подели између менаџмента и осталих 	<p>Милитарни модел свакако има своје место када управљање и контрола ситуације то захтевају. Међутим ове ситуације су релативно ретке и систем менаџмента који допушта допринос свих рангова томе да се посао обави показује се успешнији. Стога се сугеришу конвенционални менаџерски стилови из приватног сектора као што је изградња тимова и демократско доношење одлука могу унапредити квалитет полицирања.</p>	<p>Са парамилитаризмом иде култура која се стриктно ослања на овлашћења заснована на чину (рангу), очекиваном беспоговорном извршавању наређења претпостављених старешина и једносмерној комуникацији. Парламентарна култура претпоставља да подређенима треба рећи шта да раде, да чин одлучује која је одлука права и да они који су ниже у хијерархији имају мало тога да понуде. Са демократским стилем руковођења ствара се култура која овлашћује и полицајце са нижим ранговима да доносе одлуке. Овим се гради култура која охрабрује иницијативност и консултације. Удаљавање од система дисциплине заснованог на кажњавању уклања склоност ка неискрености и омогућава здравију атмосферу и давање доприноса у доношењу одлука. Чин, иако важан у ретким приликама када су команда и контрола неопходни, мање је важан од вештина и личног кредибилитета.</p>

ИЗ СТРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

<p>Ауторитарни приступ полицирању</p>	<p>Приступ полицирању усмерен на решавање проблема</p>	<p>Ослањање културе на филозофију</p>
<p>Традиционално је постојао акценат на стриктној примени закона уз мало бриге о узроцима криминала. Дискреција у гоњењу криминала је била ограничена, превенција је била мање важна, а јавност није обавештавана о политици полиције.</p>	<p>Овде је нагласак на разумевању оног што доприноси криминалу и свесно се удружује са заједницом да би се утврдило како је могућа превенција. Од полиције се захтева да прихвати партнерство са заједницом и да заједници да могућност да допринесе укупној безбедности. Отклон од ауторитаризма ка овом стилу консултовања са заједницом представља значајну преломну тачку у полицијској култури.</p>	<p>Истраживања традиционалне културе указују на тенденције ка ауторитаризму, одбранаштву, цинизму и окренутости акцији што све заједно води удаљавању од заједнице. Многа од ових истраживања су данас застарела, мада нису оборена. Следствено, постоји тенденција да се професионална полицијска субкултура опише генерализовано у наведеним терминима. Дубина и степен у коме су се полицијске организације окренуле од ауторитарне ка култури усмереној решавању проблема варира од једне до друге организације.</p>

БЕЗБЕДНОСТ

Нефлексибилна структура	Флексибилна структура	Од ригидне ка адаптивној култури
<p>У традиционалном моделу постојала је</p> <p>I) централизована структура са штабом као извором наређења, правила и прописа;</p> <p>II) стандардизација и једнообразност;</p> <p>III) мерење перформанси засновано на квантитативним критеријумима као што је број хапшења;</p> <p>IV) постојала је прекомерна специјализација; и</p> <p>V) услед уског дефинисања дужности позорника он поступа у складу са претходно утврђеним правилима и праксом уз ограничену могућност да се посвете жалбама</p> <p>Последица је мањак флексибилности у суочавању са проблемима и ситуацијама које нису покривене постојећим директивама и општим наредбама или политиком и процедурама.</p>	<p>У преласку на полицију у заједници суштинске промене су</p> <p>I) децентрализована структура са циљем да полицију приближи заједници, штаб представља извор подршке, усмеравања, норми и вредности;</p> <p>II) флексибилност се охрабрује и подржава;</p> <p>III) мерење перформанси се заснива не само на квантитативним, већ и на квалитативним критеријумима као што су постизање циљева заједнице и решавање проблема;</p> <p>IV) преокрет од специјализације ка равнотежи између ширине и специјализације и</p> <p>V) позорник постаје стручњак опште праксе одговоран за разматрање жалби, решавање проблема, анимирање заједнице за активности, превенцију криминала и прелиминарне криминалистичке истраге.</p> <p>Дискрециона овлашћења позорника се признају и развијају.</p>	<p>У традиционалном полицирању полицајци су обучени да раде сагласно етаблираним правилима и процедурама.</p> <p>Ради се о култури дисциплинованог извршавања директних наређења са схватањем да ауторитет заснован на рангу обезбеђује остваривање циљева, ефикасност и ефективност.</p> <p>Међутим, истраживања показују да полицајци у овом парамилитарном моделу формално поштују наређења, али практично заобилазе правила да би постигле циљеве.</p> <p>Са флексибилнијом структуром развија се култура која је погоднија за схватање да не постоји само једно решење за случајеве/проблеме и да је вероватно да људи на терену могу да нађу најпрактичнија решења.</p> <p>На оперативном нивоу полицајци стичу самопоуздање да се боре са проблемима заједнице.</p>

<p>Култура кривице</p> <p>На парамилитарни стил полицирања ослања се и претпоставка да ће полицајци неизбежно починити грешку и да због тога треба да буду кажњени. Овај тип полицијског дисциплинског система је заснован на систему војног (преког) суда и када се стриктно примењује води искључиво казним мерама.</p>	<p>Култура учења</p> <p>Препознају се инхерентне слабости традиционалног полицијског дисциплинског система. Њиме се не исправља корен, тј. узрок грешке и он води претераним реакцијама и за мање озбиљне прекршаје. Култура учења ово препознаје и третира мање и разумљиве прекршаје као нешто што захтева исправљање, а не кажњавање. Полицијске снаге/службе које прихватају овај приступ пребацују овај део одговорности на одељење задужено за људске ресурсе.</p>	<p>Од институционалне ка персоналној дисциплини</p> <p>У традиционалном моделу претња прогоном чак и због мањих прекршаја не охрабрује искреност и може озбиљно да застрашује. У оваквом дисциплинском процесу полицајци ретко признају прекршаје и доживљавају га као непропорционално строг. Развијају се карактеристике "миони" (управа) субкултуре што има драматичан ефекат на продуктивност. У учећој култури се књига са правилима ставља у страну и од полицајаца се очекује да примењују вредности и стандарде. Мањи прекршаји се третирају као исправљиве грешке. Оне нису прилике за казнене акције већ за развој. Културна последица је прелазак од институционалне ка персоналној дисциплини.</p>
--	---	---

БЕЗБЕДНОСТ

<p>Нагласак на физичким атрибутима</p> <p>Традиционално је постојала претпоставка да је физичка снага и спремност предуслов да се буде полицајац. Зато су до недавно (зависно од земље) жене биле практично искључене из полиције. Инсистирање на строгим и погрешно заснованим стандардима елиминисали су велике сегменте популације. Нагласак у обуци је био на спремности и телесној снази.</p>	<p>Нагласак на интелекту</p> <p>Прогресивне полицијске снаге/службе схватају да су кључне вештине полиције у модерном друштву интелект и добре интерперсоналне вештине. Студије показују да је велика телесна снага неопходна у релативно малом броју случајева, а да у случају када постоје интелектуалне способности и комуникационе вештине вероватноћа настанка конфликта опада.</p>	<p>Од културе снаге ка култури ума</p> <p>Рана традиционална полицијска култура инсистирала је на физички јаким мушкарцима да обаве оно што се сматрало физички тешким послом. Овим су искључени многи мушкарци и све жене. Истраживачи су утврдили мачо субкултуру у овом моделу. Савременији модел полиције у заједници инсистира на мушкарцу или жени који су паметни, добри комуникатори, осетљиви за очекивања заједнице и који искрено верују у саветовање са заједницом у циљу решавања проблема.</p>
<p>Изолација и дефанзивност</p> <p>Традиционало полиција је тврдила да је једино она та која нешто зна о полицирању. "Аутсајдери", а ово обично укључује и истраживаче и медије који критикују полицију или коментаришу њен рад, третирани су као непожељни наметљивци. На јавним семинарима коментари полиције били су дефанзивни или ускогрудни.</p>	<p>Отвореност и консултације</p> <p>У прогресивним полицијским снагама/службама појединачни полицајци се охрабрују да дају допринос јавним дебатама везаним за кривично правосуђе. Када су њихови доприноси аргументовани добијају ширу димензију. У савременом полицирању полицијски комесари/шефови у доношењу одлука ослањају се на резултате истраживања и поздрављају објективне и непристрасне спољашње увиде.</p>	<p>Ка транспарентности</p> <p>Са традиционалним полицирањем ишла је дефанзивна култура-тенденција ка професионалној тајности. Другим речима култура је веровала да она најбоље зна како треба обављати полицијске послове и опирала се "уплитању" споља. Инхерентно полицији у заједници је схватање да је полиција део заједнице и пожељна култура је она која препознаје и изграђује модел који јавности омогућава да зна како и зашто полиција ради онако како ради.</p>

У преласку од традиционалног ка моделу полиције у заједници догађа се велика транзиција у смислу управљања и у смислу културе. Јасно је да карактеристике традиционалног полицирања нису погодне за полицију у заједници. Модел полиције у заједници има смисла у својим настојањима да испуни очекивања заједнице и горња табела, по мом мишљењу, осветљава неспособност традиционалног модела у испуњавању ових очекивања. Како се "свет променио" након 11. септембра поставља се питање да ли видљиви преокрет у профилу полиције који је запажен у неким земљама представља повратак на парамилитаризам традиционалног полицијског модела, или се ради само о промени приоритета?

Претња тероризма и њен утицај на полицију у заједници

Пре 11. септембра многе земље развијеног света прихватиле су *laissez faire* приступ националној безбедности. Терористички напад у Сједињеним Државама на домаћем тлу може довести до драматичног краја самозадовољства и приоритет домаћих служби безбедности може постати лов на терористе не само у Сједињеним Државама већ и у већини земаља. Ово захтева поновно стратешко промишљање о томе како војне и цивилне службе треба реконфигурисати да одговоре овом новом изазову. Одбрамбене снаге су у фокусу преиспитивања, а јавно полицирање ће такође имати повећане одговорности. У многим земљама промене су биле драматичне и очигледно су се више одражавале на поштравање постојеће праксе. De Guzman (2002), на пример описује реакцију у САД као "фортификацију" земље. За просечног посматрача полицирање широм света постало је видљиво другачије. Није реч само о томе да је полиција била видљивија, као да је има више, већ се ради и о агресивнијем стилу поступања које неки карактеришу као корак ка парамилитаризму. У Аустралији, на пример, један коментатор је приметио "Може се опростити некоме ко помисли да је нека врста фашистичке хунте срушила... владу у стилу јужноамеричких државних удара" (*Daily Telegraph*, 14/08/03).

Још пре 11. септембра неки писци су већ изразили забринутост због преокрета у полицирању у правцу парамилитаризма. Weber (1999), упућујући на Сједињене Државе, на пример, изражава забринутост због "ширења културе парамилитаризма међу америчким полицијским агенцијама и локалним полицијцима_ који све више имитирају војничку тактику ратних борби". McCulloch (2001) такође пре 11. септембра сматра да је терористичка претња у Аустралији искоришћена као оправдање за значајне промене у улози полиције и њено окретање парамилитаризму. По овим писцима цивилно-војна одвојеност се слама и линије које су традиционално одвајале мисију војске од полиције постају очигледно замагљене. Штавише како тврди Weber-ова (1999), "Док [то] може звучати пожељно полицијцима, ефекти [полицијског] професионализма су, у многим аспектима, били негативни. Током последњег века полицијска одељења су еволуирала у све централизоване, ауторитарније, аутономније и милитаризоване бирократске организације што је водило њиховој изолацији од грађана". Ако је Веберова у праву, оно што она описује је или преокрет од полиције у заједници назад ка традиционалном моделу, или те полиције нису ни биле извршиле транзицију од традиционалног модела. Треба запамтити да је она овај коментар дала пре 11. септембра.

БЕЗБЕДНОСТ

Мене узнемирава да после 11. септембра изгледа да постоји схватање да полиција у заједници и сви њени добри принципи бивају поткопани повратком на традиционални модел полицирања, што се оправдава потребом супротстављања тероризму.

Како се суочавамо са "ратом против тероризма" уместо удаљавања од концепта полиције у заједници полицијски комесари/шефови би требало да се удубе у његове квалитете и посебно уоче како ову полицијску филозофију могу искористити као своју предност. Напустити га или га ограничити било би не само контрапродуктивно, већ би то поништило сав напорни рад током деценија, који је утицао на данас постојећи висок степен прихватања полиције у друштву. Следи стога да ја не могу да прихватим коментаре као што су они de Guzman (2002) који верује да се, "[у] контексту рата против тероризма неки принципи полиције у заједници показују као неконзистентни са имплементацијом ових нових полицијских улога." Он наставља, "Догађаји од 11. септембра угрозили су корист, као и саму даљу егзистенцију неких идеала полиције у заједници на неколико основа [које он набраја]." Иако он признаје да полиција у заједници "вероватно не би требало да буде напуштена" примерено је испитати четири тачке за које он указује да подржавају чињеницу да полиција у заједници у свом садашњем облику не би била способна да испуни захтеве који се постављају услед претње тероризма. У табели 2 која следи поставио сам те тезе и супротне аргументе који карактеристике модела полиције у заједници показују као примерене у полицијском супротстављању терористичкој претњи.

Табела 2

Тероризам и угрожена корист од полиције у заједници⁵	Тероризам и ефективност полиције у заједници
1. Полиција у заједници укључује освајање срца и ума заједнице. Оваква оријентација и филозофски идеал неће бити ефективни против терора [примедба је дата према 'експерту за тероризам' који тврди да се са терористима не може расправљати, јер они нису заинтересовани за дијалог или дискусију]. Стога је за полицију узалудно да настави да тежи да освоји умове и срца, бар кад је терористичка претња у питању. Патроле треба да буду свесне да не треба да застрашују већ да откривају и спречавају извршавање насилног терористичког акта.	1. Партнерство полиције и заједнице функционише најбоље кад је тако структурирано да се подстиче и охрабрује дељење информација из свих делова заједнице. Ово (нарочито) укључује групе које нису вољне да помажу полицији. Зато је de Guzman тврдњом да је овај фундаментали аспект полиције у заједници "узалудан" веома изненађујући. У цивилизованом друштву огромна већина која чини сваку заједницу поштује закон. Искључити их или изоловати из полиције у заједници не значи само занемаривање грађанске дужности, већ и игнорисање најважнијег извора информација. Паметнија иницијатива би била поновно грађење поверења са арапским/исламским заједницама, не са празним обећањима, већ у смислу заштите њих и њихових суседа, радних места и храмова. (Lyons, 2002).

⁵ Као што је указао Melchor C. de Guzman (2002) The changing roles and strategies of the police in time of terror, *ACJS Today*, September/October, pp 8-13.

ИЗ СТРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

<p>2. Главна претпоставка полиције у заједници је да ће заједница бити кооперативна и да односи полиције и заједнице треба да се заснивају на поверењу. Рат и стратегије против терора негирају ове претпоставке пошто свака контратерористичка мера угрожава постојање поверења између полиције и јавности. Полиција не треба да верује никоме. Терористи константно користе обмане и ако полиција указује поверење "скривеном" терористи то има катастрофалне ефекте на њену способност да открије и ухапси потенцијалне прекршиоце закона.</p>	<p>2. Успешан рат против тероризма зависи од информација. Из искуства знамо да терористи успешно заузимају позиције у традиционалној заједници, тако да односи полиције и заједнице, који су засновани на међусобном поверњу могу помоћи њиховом идентификовању. Нешто формалнији односи полиције и заједнице, инсистирају на извештајима о актуелним кршењима закона, а добри односи полиције и заједнице подстичу давање информација о "нечему што је мало необично". Предуслов је међусобно поверење и поштовање.</p>
<p>3. Полиција у заједници је партнерство у коме обе стране треба да постигну сагласност о стратегијама превенције криминала и полицијским операцијама. У овом партнерству полиција мора да заједници открије своје стратегије. Ако полиција задржи дозу резерве заједница ће то осетити и поверење ће нестати, а са њим и партнерство.</p>	<p>3. Став да полиција најбоље зна шта је најбоље за заједницу је арогантан и враћа полицију године уназад. То је регресивно и у нескладу са очекивањем заједнице. Заједница има права да да допринос у начину борбе против кршења закона, јавног реда и <i>тероризма</i>. Базична претпоставка полиције у заједници је да је полиција део заједнице (као грађани) и да треба да постоји сарадња у вези начина решавања криминала/тероризма и других проблема. У постојећем партнерству заједница није никада очекивала да полиција открије поверљиве информације о осумњиченима, или да даје специфичне тактичке информације о својим истрагама или операцијама. Дакле нема ничег новог са настанком терористичке претње. Допринос који полиција у заједници може дати у овој области је веома позитиван. У смислу превенције он може омогућити да се заједница фокусира на значај уочавања знакова раног упозорења, у складу са схватањем да је то у интересу свих. Заједница треба да слободно даје информације без обзира на то што има само слабо уверење о томе да су оне повезане са тероризмом.</p>

БЕЗБЕДНОСТ

<p>4. У моделу полиције у заједници промовише се локално (парохијално) полицирање, али рат против тероризма захтева ширу сарадњу у обављању полицијских послова. Сарадња не треба да постоји само између одељења, већ укључује и одељења других државних органа на локалном нивоу, федералне или државне агенције. У рату против тероризма ширина планирања примерена је противнику. Стога, напори да се успоставе комуникација и сарадња између полицијских одељења морају бити константни.</p>	<p>4. Полиција у заједници није парохијална. Полиција у заједници, када функционише на одговарајући начин, је мултидисциплинарна, засновна на схватању да полиција сама ретко има одговор на све проблеме заједнице. Полиција у заједници, стога, користи широк, пре него узак (парохијални) приступ. Полиција стално ради са специјалистима на локалном и националном нивоу. У контексту терористичке претње постоји простор да се мрежа различитих агенција прошири.</p>
--	--

Узете црту по црту, карактеристике полиције у заједници су много погодније за спречавање тероризма него традиционални модел, при чему је најзначајније (кључно) партнерство са заједницом. У супротстављању терористичкој претњи полицијски комесари/шефови би морали да схвате да је проширење модела полиције у заједници од веће вредности неголи његово ограничавање.

ЗАКЉУЧАК

Традиционални модел полицирања ослањао се на парамилитаризам за који је био карактеристичан ауторитет заснован на рангу, командовање и контрола. Организациона структура је била хијерархијска и нефлексибилна, што је отежавало прилагођавање изазовима из окружења које се брзо мења. У овом моделу полицирање је било претежно реактивно и неспособно да развије и одржи блиске радне односе са заједницом у контроли криминалитета. Транзиција ка полицији у заједници је била освежење и за полицију и за заједницу у смислу демократије и ефикасности, будући да полиција није више имала монопол да одређује шта је најбоље за остатак заједнице и није више ослоњена на чисту примену прописа и хапшење као примарна оруђа. Концепт полиције у заједници је био битно сензибилнији, пошто је концентрисан на превенцију криминалитета кроз сарадњу.

Ова транзиција ка полицији у заједници није била лака за већину полицијских снага/сервиса пошто је преовлађујућа субкултура полиције показивала јасну преференцију ка оријентацији усмереној на акцију и мањак интереса за "меко" полицирање са којим се модел полиције у заједници идентификује. Чак и за оне снаге/сервисе које су успешно извеле транзицију вероватно је да тензија у оквиру субкултуре још увек постоји и да би акције или сугестије за повратак на традиционални парамилитарни стил наишле на значајну подршку унутар оперативног полицијског састава.

Сигурно је да се свет променио после 11. септембра, али нема потребе да се прави отклон од полиције у заједници као доминантне филозофије. Јасно је да треба да дође до померања акцента ка моделу полицирања, који се фокусира на националну безбедност. Међутим, претпоставка да је парамилитарни модел за ово најприкладнији, представља веома погрешну процену. Враћање на традиционални модел полицирања ће поништити деценије великог рада, којим је модел полиције у заједници постављен као пример јавне службе у цивилном и демократском друштву.

Коришћење принципа полиције у заједници је много осетљивији и ефективнији начин у борби против тероризма. Опште је прихваћено да се полиција не може сама борити против општег криминала и да се мора ослонити на заједницу. Исти принцип се примењује и на супротстављање тероризму. Много је вероватније да ће односи полиције и заједнице који су изграђени на поверењу и узајамном поштовању резултирати раним упозорењима у вези терористичких аката. Уместо удаљавања полиције од концепта полиције у заједници овај концепт би требало ојачати особито у светлу субкултурних црта оперативних полицијских снага, које указују на преференције усмерене ка акцији. Посвећеност полицијских комесара/шефова током година да би се остварила неопходна транзиција и постигла ова културна промена се не сме заборавити. Штавише, док прекомпонују своје полицијске стратегије да би се супротставили терористичкој претњи, они морају бити упозорени на то да је вероватно да ће полицијски оперативци можда преферирати скретање ка стилу полицирања који је окренут акцији, карактеристичним за парамилитаризам. У својој журби да поново добију поверење јавности и политичари ће можда такође преферирати овај модел. Оно чему се мора супротставити је искушење да се врати на методе полицирања који игноришу основне и етички засноване принципе полиције у заједници.

РЕФЕРЕНЦЕ И БИБЛИОГРАФИЈА:

1. Auten, J. H. (1981) The Paramilitary model of police and police professionalism, *Police Studies*, Vol. 4, No. 2, Summer.
2. Bayley, D. H. (1994) *Police for the future*, Oxford Press, New York.
3. Bayley, D. H. (1999) Capacity-building in law enforcement, *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, No. 123, Australian Institute of Criminology.
4. Bayley, D. H. & Shearing, C. D. (1996) The future of policing, *Law and Society Review*, Vol. 30 No. 3, pp 585-606.
5. Bennett, T. (1994) Recent developments in community policing, in Stephens, M. & Becker, S. (Eds) *Police Force, Police Service*, London: MacMillan, pp, 107-130.
6. Bradley, D. (1992) Escaping Plato's cave: the possible future of police education, in Moir, P. & Eijkman, H. (Eds) *Policing Australia: old issues new perspectives*, The Macmillan Company of Australia, Pty. Ltd., Melbourne.

БЕЗБЕДНОСТ

---

7. Bradley, D. (1996) Policing, in K. Hazelhurst (Ed) *Crime and justice: an Australian textbook in criminology*, Law Book Company, Sydney.
8. Brereten, D. (2000) Policing and crime prevention: improving the product, in Chappell, D. & Wilson, P. (Eds) *Crime and the criminal justice system in Australia: 2000 and beyond*, Butterworths, Sydney.
9. Brooks, L. W. (1989) Police discretionary behaviour: a study of style, in R.G. Dunham & G. P. Alpert (Eds) *Critical issues in policing: contemporary readings*, Waveland Press, Prospect Heights, Illinois.
10. Cain, M. (1973) *Society and the policeman's role*, London: Routledge and Kegan Paul.
11. Carter, D. L. Community Policing and Politics, (<http://www.ssc.msu.edu/~cj/cp/ccpolit.html>)
12. Chan, J. (1996) Changing police culture, *British Journal of Criminology*, Vol 36.
13. Chan, J. (1997) *Changing police culture: policing in a multi-cultural society*, Cambridge University Press, Cambridge.
14. Chan, J. (1999) Police culture, in Dixon, D. (Ed) *A culture of corruption*, Hawkins Press, Sydney, pp 98-137.
15. Cordner, G. W. (1995) Community policing: elements and effects, in Alpert G. P. & Piquero, A. (Eds) *Community policing: contemporary readings*, Waveland Press, Prospect Heights, Illinois.
16. *Daily Telegraph (Sydney)* 14/08/2002.
17. De Guzman, M. C. (2002) The changing roles and strategies of the police in time of terror, *ACJS Today*, September/October, pp. 8-13.
18. Densten, I. L. (1999) Senior Australian law enforcement leadership under examination, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, Vol. 22 No. 1, pp 45-57.
19. Eck, J. E. & Rosenbaum, D. (1994) The new police order: effectiveness, equity and efficiency in community policing, in Rosenbaum, D. (Ed) *The challenge of community policing: testing the promise*, Thousand Oakes, CA, pp 3-23.
20. Eck, J. E. & Spelman, W. (1987) Problem solving: problem oriented policing in Newport News, Washington, DC, *Police Executive Research Forum*, XVI.
21. Feltes, T. (1994) New philosophies in policing, *Police Studies*, Vol. XVII, No. 2, pp 29-48.
22. Fielding, N. G. (1994) Cop canteen culture, in Newburn, T. & Stanko, E. (Eds) *Just boys doing business: men, masculinity and crime*, Routledge, London.
23. Fielding, N. G. (1995) *Community policing*, Clarendon, Oxford.
24. Fitzgerald, G. E. (1989) *Report of a Commission of Inquiry into Possible Illegal Activities and Associated Police Misconduct*, Government Printer, Brisbane.
25. Glensor, R. W. & Peak, K. (1996), Implementing Change: Community Oriented Policing and Problem Solving, *FBI Law Enforcement Bulletin*, Vol 65 No 7, July 1996, pp 14-21.
26. Goldstein, H. (1976) Improving the police: a problem-oriented approach, *Crime and delinquency*, Vol. 25, pp 236-258.
27. Goldstein, H. (1990) *Problem oriented policing*, McGraw-Hill, New York, NY.
28. Greene, J. R. & Mastrofski, S. D. (Eds) (1988) *Community policing: rhetoric or reality*, Praeger, New York, NY.
29. Inciardi, J. (1997) *Criminal Justice*, 5th Edition, Harcourt Brace, Fort Worth.

ИЗ СТРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

30. James, S. & Warrant, I. (1995) Police culture, in J. Bessant, K. Carrington & S. Cook (Eds) *Cultures of crime and violence: the Australian Experience*, Melbourne: La Trobe University Press, pp 3-15.
31. Johnston, L. (1997) Policing communities at risk, in Francis, P., Davies, P & Jupp, V. (Eds) *Policing futures*, New York, NY, St. Martin's Press.
32. Kappeler, V. E. & Kraska, P. B. (1998) A textual critique of community policing: police adaption to high modernity, *Police Strategies & Management*, Vol. 21 No. 2, pp 293-313.
33. Kelling, G. L., Wassermann, R. & Williams, H. (1988) *Police accountability and community policing*, US Department of Justice, Washington, DC.
34. Kleinig, J. (1987) Ways of understanding the police role, in *Police Ethics*, New York: John Jay College of Criminal Justice, 1987, pp 16-26.
35. Lewis, S., Rosenberg, H. & Sigler, R. T. (1999) Acceptance of community policing among police officers and police administrators, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, Vol. 22 No. 4, pp. 567-588.
36. Lynes, D. A. (1996) Cultural diversity and social order: rethinking the role of community policing, *Journal of Criminal Justice*, 24, 6, pp 491-502.
37. Lyons, W. (2002) Partnerships, information and public safety; community policing in a time of terror, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, Vol. 25 No. 3, pp. 530-542.
38. Manning, P. K. (1977) *Police work: the social organising of policing*, MIT Press, Cambridge.
39. Manning, P. K. (1988) Community policing as a drama of control, in Greene, J. & Mastrofski, S. (Eds) *Community policing: rhetoric or reality?* New York: Praeger.
40. Manning, P. K. (1989) Occupational culture, in Bailey, W. (Ed) *The Encyclopedia of Police Science*, New York: Garland.
41. Manning, P. K. (1993) Community based policing, in Dunham, R. & Alpert, G. (Eds) *Critical issues in policing*. Prospect Heights, IL: Waveland Press.
42. Mastrofski, S. (1981) Policing the beat: the impact of organisational scale on patrol officer behaviour in urban residential neighbourhoods, *Journal of Criminal Justice*, Vol. 19, pp 75-86.
43. J. McCulloch (2001) Paramilitary surveillance: S11, Globalisation, terrorists and counter-terrorists, *Current Issues in Criminal Justice*, Volume 13, Number 1, pp. 23-35.
44. Moir, P. & Eijkman, H. (1992) *Policing Australia: old issues, new perspectives*, MacMillan Company of Australia.
45. Moir, P. & Moir, M. Community-based policing and the role of community consultation, in Moir, P. & Eijkman, H. (Eds) *Policing Australia: old issues new perspectives*, The Macmillan Company of Australia Pty Ltd, Melbourne.
46. Moore, D. (1992) Police productivity, in Moir P. & Eijkman, H. (Eds) *Policing Australia: old issues new perspectives*, The Macmillan Company of Australia Pty Ltd., Melbourne.
47. Moore, D. B. (1993) The administrative culture of Australian policing: views of senior police managers in the era of community policing, an unpublished paper presented to *Keeping the Peace*, a National Conference on Police Accountability and Oversight, Sydney, May.
48. Moore, M. H. (1994) Research synthesis and policy implications, in Rosenbaum, D. P. (Ed) *The challenge of community policing*, Sage Publications, London, pp 285-299.
49. Murray, T. (2000) Police and the challenge of the 21st century: managing change in police organizations, *Platypus*, No. 68, September, pp 8-13, 31-40.

БЕЗБЕДНОСТ

---

50. Murray, J. (2002) Police culture: a critical component of community policing, *The Australian Journal of Forensic Sciences*, Vol. 34 No. 2 July-December, pp 57-71.
51. Oliver, W. M. & Bartgis, E. (1988) Community policing a conceptual framework, in *Policing: an International Journal of Police Strategies and Management*, Vol 2, No 3, pp 490-509.
52. Prenzler, T. (1997) Is there a police culture? *Australian Journal of Public Administration*, 56(4) December, pp 47-65.
53. Punch, M. (1983) Officers and men: occupational culture, inter-rank antagonism and the investigation of corruption, in M. Punch, *Control in the police organisation*, MIT Press, Cambridge, MA.
54. Redshaw, J. & Sanders, F. (1995) What does the public want? *Policing*, 11 January, pp 56-60.
55. Reiner, R. (1992) *The politics of the police*, 2nd edition, Harvester, Brighton, UK.
56. Reiner, R. (1994) What should be police be doing? *Policing*, 10 March, pp 151-157.
57. Reising, M. D. & Giacomazzi, A. L. (1998) Citizen perceptions of community policing: are attitudes towards police important? *Policing: an International Journal of Police Strategies & Management*, Vol. 21, No. 3, pp 547-561.
58. Reith, C. (1975) *The blind eye of history: a study of the origins of the present police era*, Paterson Smith, Montclair, N. J.
59. Reuss-Ianni, E. & Ianni, F. (1983) Street cops and management cops: the two cultures of policing, in M. Punch (Ed) *Control in the police organization*, MIT Press, Cambridge, MA.
60. Robbins, S. P. & Coulter, M. (1999) *Management*, 6th Edition, Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey.
61. Rosenbaum, D. (1988) Community crime prevention: a review of the literature, *Justice Quarterly*, Vol. 5, pp 323-395.
62. Rosenbaum D. & Lurigio, A. (1994) An inside look at community policing reform: definitions of organisational change and evaluation findings, *Crime & Delinquency*, Vol. 40, pp 299-314.
63. Rubin, J. G. (1974) Police identity and the police role, in Goldsmith, T. (Ed) *The police community*, Pacific Palisades.
64. Seagrave, J. (1996) Community policing: the views of police executives in British Columbia, *Police and Society*, Vol. 6, pp. 163-180.
65. Scott, J. (1998) Performance culture: the return of reactive policing, *Police and Society*, Vol 8, pp 269-288.
66. Sherman, L. W., Gottfredson, D., Mackenzie, D. L., Eck, J., Reuter, P., Bushway, S. D. (1998) *Preventing crime: what works, what doesn't, what's promising*, Research in Brief, July, National Institute of Justice, Washington, D. C.
67. Skolnick, J. H. (1966) *Justice without trial: law enforcement in democratic society*, John Wiley, New York.
68. Skolnick, J. H. (1985) Suspicion, danger and isolation, in Terry, W. (Ed) *Policing society: an occupational view*, John Wiley and Sons, New York.
69. Skolnick, J. H. & Bayley, D. H. (1988) Community policing: issues and practices around the world, *Issues and Practices in Criminal Justice*, May, National Institute of Justice, US Dept of Justice, Washington.
70. Skolnick, J. H. & Fyfe, J. (1993) *Above the law: police and the excessive use of force*, The Free Press, London.

ИЗ СТРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

71. Sparrow, M. K., Moore, M. H. & Kennedy, D. M. (1990) *Beyond 911: an new era for policing*, Basic Books, New York.
72. Taylor, M. (1992) Constraints to community-oriented policing, *The Police Journal*, **LXV**(2), pp 154-164.
73. Thacher, D. (2001) Conflicting values in community policing, *Law & Society Review*, Volume 35, Number 4, pp 765-797.
74. Waddington, P. A. J. (1999) Police (canteen) sub-culture, *British Journal of Criminology*, Vol. 39, No. 2, Spring.
75. Weber, D. C. (1999) Warrior Cops: the ominous growth of paramilitarism in American police departments, www.cato.org/pubs/briefs/bp50.pdf
76. Wheatheritt, M. (1983) Community policing: does it work and how do we know? A review of research, in Bennett, T. (Ed) *The future of policing*, Cambridge: Institute of Criminology.
77. Wheatheritt, M. (1987) Community policing now, in Willmott, P. (Ed) *Policing and the community*, London: Institute of Policy Studies.
78. Wheatheritt, M. (1988) Community policing: rhetoric or reality, in Greene, J. R. & Mastrofiski, S. D. (Eds) *Community policing: rhetoric or reality*, New York: Praeger.
79. Wilson, J. Q. & Kelling, G. L. (1982) Broken windows: the police and neighbourhood safety, *Atlantic Monthly*, 249, 3, pp. 29-38.
80. Wood, J. R. T. (1997) *Royal Commission into the New South Wales Police Services: Final Report*, Vols 1-3, Sydney: Government of the State of New South Wales.
81. Young, M. (1991) *An inside job, policing and culture in Britain*, Clarendon Press, Oxford.